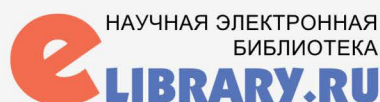

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF SCIENCE AND OF HIGHER EDUCATION THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

М. ӘУЕЗОВ АТЫНДАҒЫ ОҒҮСТІК ҚАЗАҚСТАН УНИВЕРСИТЕТІ
ЮЖНО-КАЗАХСТАНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. М. АУЭЗОВА
M. AUEZOV SOUTH KAZAKHSTAN UNIVERSITY

ISSN 2790-2005

AUEZOV
UNIVERSITY
1943

«AUEZOV UNIVERSITY» ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «AUEZOV UNIVERSITY»
SCIENTIFIC JOURNAL «AUEZOV UNIVERSITY»

№ 3 (15) 2025

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ
МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН
MINISTRY OF SCIENCE AND OF HIGHER EDUCATION THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN**

**М. ӘУЕЗОВ АТЫНДАҒЫ ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН УНИВЕРСИТЕТІ
ЮЖНО-КАЗАХСТАНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. М. АУЭЗОВА
M. AUEZOV SOUTH KAZAKHSTAN UNIVERSITY**

**«AUEZOV UNIVERSITY»
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ**

**НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«AUEZOV UNIVERSITY»**

**SCIENTIFIC JOURNAL
«AUEZOV UNIVERSITY»**

№3 (15)

ШЫМКЕНТ 2025

ISSN 2790-2005

**«AUEZOV UNIVERSITY»
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«AUEZOV UNIVERSITY»
SCIENTIFIC JOURNAL
«AUEZOV UNIVERSITY»**

№3 (15) 2025

Меншік иесі: М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА:

Бас редактор: Есиркепова Алтын Махмудовна - экономика ғылымдарының докторы, профессор, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Қазақстан.

Багаутдинова Найля Гумеровна – э. ғ. д., профессор, Қазан Федералды Университеті, Ресей; Росса Э. Буркхарт – доктор философии, профессор, Бойсе мемлекеттік университеті,, США; Ройса Холис PhD, профессор, Университет Дипонегоро, Индонезия; Агавелян Рубен Оганесович – п.ғ.к., доцент, Новосибирск мемлекеттік педагогикалық университеті, Ресей; Гриншпун Вадим Валериевич - Лобачевский Атындағы Нижний Новгород Мемлекеттік Университеті, Мәскеу, Ресей; Ида Ясин - қауымдастырылған профессор, Путра Университеті, Малайзия; Ясмин Бани - PhD докторы, Путра Университеті, Малайзия; Займоглу Омер – PhD, Ақденіз Университеті, Анталия, Түркия; Касапоглу Ченгел - Хуля PhD, профессор, Анкары Хаджи Байрам университеті, Түркия; Гулямов Саидахрор Саидахмедович – э.ғ.д., профессор, Өзбекстан Ғылым Академиясының толық мүшесі; Асранбаева Мунажатхон – п.ғ.д., доцент Наманган мемлекеттік педагогикалық университеті, Өзбекстан; Суюнова Дильбар Жолдасбаевна – профессор, Ташкент мемлекеттік заң университеті, Өзбекстан; Халикова Рахбар Эргашевна – тарих.ғ.д., профессор Ташкент мемлекеттік техникалық университеті Ташкент, Өзбекстан; Ибраева Алуа - з.ғ.д., профессор, Әл-Фараби атындағы қазақ Ұлттық Университеті, Алматы, Қазақстан; Анесова Альбина Жеңісқызы – PhD , Торайғыров Университеті, Павлодар, Қазақстан; Кожамжарова Дария Пернешовна – тарих.ғ.д., құрметті профессор, ҚР ҰҒА академигі; Жолдасбекова Сауле Абдразақовна – п.ғ.д., профессор, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Қазақстан; Кабылбекова Заурет Бердикуловна – п.ғ.д., профессор, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Қазақстан; Мицкая Елена Владимировна - з.ғ.д., профессор, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Қазақстан; Мадияров Нұрлыбай Көкешұлы – ф.ғ.к., доцент, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Қазақстан; Сапарова Юлдыз Азимханова – ф.ғ.к., доцент, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Қазақстан; Карбозова Гульнар Кумисбековна – ф.ғ.к., доцент, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Қазақстан; Боранбайев Сандыбай - ф.ғ.к., М. Әуезов атындағы ОҚУ, Қазақстан;

**ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ
PEDAGOGICAL SCIENCES AND HUMANITIES**

UDC 82-312.9

A.S. Aliyev, A.S. Shvaikovskiy*

Student, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

Candidate of pedagogical sciences, associate professor, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

*Corresponding author's: shvaikovskiy_a@mail.ru

**CHALLENGES AND ERRORS IN TRANSLATING SCIENCE FICTION AND
FANTASY GENRES (BASED ON “STAR WARS” FILMS)**

Abstract

The presented article examines the problems and errors encountered in translating the works of science fiction and fantasy genres, with a focus on the Star Wars films. The study combines theoretical approaches with empirical data, revealing the difficulties translators face in adapting fictional worlds, their terminology and cultural contexts. Translating such works requires not only accuracy in conveying specialized vocabulary, but also creativity in adapting dialogues and characterizations to preserve the atmosphere and style of the original. The article analyzes key translation difficulties such as neologisms, wordplay, humour and cultural references, and suggests methods to overcome them. The study aims to improve the quality of translation in the science fiction and fantasy genres and provides recommendations for further research in this area.

Keywords: adaptation, approaches, difference, fantasy genres, films, science fiction, translation.

Introduction

The translation errors were always an immutable part of translation followed step-by-step way of proper adaptation. Every step is deemed as an integral part due to difference of language. As M. Baker mentioned, translation is impossible owing to the fact that it has different number of vocabulary, structures of sentence, grammar and so on. Evidently, taking into consideration these facts the translation is only one step which uniting with others in one common complicated term “adaptation”. So, to make a film, there are many aspects which should be taken into account. In the last century, audience could observe adaptation of film, but with some differences. Some versions of adapted film were deleted, but people who watched once film when it's appeared on build boards and watched it in current adaptation can find some inconsistencies which is not an odd thing [1].

Theoretical analysis

Specified approaches of translation can be different, because science fiction films are films which require special approaches to elude some misunderstandings from the audience perspective. In some extend, some science fiction films are odd, because it can refer to future actions, where humanity live in the advanced world or even on another planet. And in this point, translators can come across with some terms which film storyline suggests. For instance: in Star Wars there are many species of nations which live on other planets in other galaxies. The first difficulties and its solution approach are names and transliteration and transcription. These two approaches are the most appropriate and more unique, as it has simple usage according to M. Krenn [2].

If to consider these ways of translation, then we have a description: transliteration is the process of converting text from one writing system to another while maintaining the original spelling as closely as possible. It does not focus on pronunciation, but instead ensures a precise correspondence between letters or symbols. This method is commonly used for names, place names, and specialized terms where preserving the original form is important. For example, the Russian word Москва is transliterated as Moskva in the Latin alphabet, retaining its original structure regardless of pronunciation differences. Transcription focuses on conveying the

pronunciation of a word in a different writing system, where the sound takes precedence over spelling. Unlike transliteration, transcription adapts the word to fit the phonetic system of the target language. This approach is often used in linguistic studies, pronunciation guides, and language learning. For instance, the Russian word Москва is transcribed as Moscow in English, reflecting its common pronunciation rather than its original spelling. These translation techniques are commonly accepted, moreover these both was used constantly in the verity of ways, where transmission of names wasn't feasible. Translating the genres of science fiction and fantasy presents unique challenges due to their imaginative and often complex nature. Unlike works of realistic literature, where the primary goal is to clearly convey the meaning, science fiction and fantasy texts require not only translation of the language but also cultural adaptation, creative interpretation, and sometimes the creation of new lexical elements [3].

This section discusses the theoretical difficulties encountered when translating science fiction and fantasy, using the Star Wars films as an example, as they contain specialized terminology, invented languages, cultural references, and fantastic elements. One of the main issues when translating Star Wars is working with unique terminology.

Terms like The Force, Jedi, Sith, lightsaber, and droid are central to the plot and world-building but can be challenging to translate due to the lack of direct equivalents in other languages. For instance, The Force in Russian conveys the general concept of power but does not always capture the philosophical and mystical essence of the original. The translation of cultural and historical references that form the unique world of Star Wars presents a complex challenge. Such works often include expressions that have become iconic but lack direct equivalents in other languages [4].

It is essential to not only accurately convey the meaning but also preserve the original cultural and atmospheric context. For example, the phrase May the Force be with you holds significant cultural weight in English, and its translation requires not only a faithful rendering of its meaning but also an effort to retain its impact on the audience. In the Russian version, Да пребудет с вами Сила (May the Force be with you) successfully preserves both the meaning and the philosophical and religious nuances embedded in the original. Moreover, an important aspect of translation is the preservation of the characters' distinctive speech styles, which significantly affect the audience's perception of the work. For instance, Han Solo's characteristic humor and sarcasm must be accurately conveyed in translation. This can be particularly challenging, as certain expressions in English may lack direct counterparts in Russian. The translator must not only identify appropriate equivalents but also maintain the rhythm, tone, and atmosphere of the original dialogue. Ensuring that the unique traits of the characters are still remaining recognizable in the translation is crucial for preserving the integrity and appeal of the original work. At the same time, invented names of planets, species, and technologies may either be transliterated (e.g., Coruscant) or adapted according to the linguistic and cultural context of the target language (e.g., Beshpin as Бешпин in Russian). The translator must decide whether to retain the original terms or adapt them to preserve their relevance and cultural compatibility in the target language. Cultural adaptation is another critical challenge [5].

The Star Wars universe is deeply embedded in Western cultural traditions, including mythology, religion, and history. For example, the concept of The Force draws from various spiritual teachings, such as Buddhism, Christianity, and Daoism, which may be unfamiliar to audiences in other cultures. The translator must find a way to adapt these ideas to make them understandable to the target audience while preserving the essence of the original. The films also include humor and colloquial speech, such as the distinctive manner of speaking of Han Solo, which adds another layer of complexity to the translation. The translator must find a way to preserve the humor and character traits while ensuring they are natural and relatable to the target audience. The fan community also plays a significant role in the translation process. Many fans create unofficial translations or subtitles, which may differ from the official versions. These translations can provide valuable insight into how different cultures interpret the original works and highlight the differences between official and fan-made translations. While such translations

are not considered authoritative, they often reflect the perspectives of specific cultural groups and may offer alternative solutions to translation challenges. Localization is another important component in translating Star Wars and similar works [6].

Localization goes beyond simple translation and adapts the text to the cultural context of the target audience. This may involve changing character names, altering cultural references, and adjusting dialogue to better align with local customs and traditions. The goal of localization is to make the material more relatable and relevant to the audience while preserving the spirit of the original. For instance, character or planet names may be changed, or certain phrases adapted according to local cultural norms [7].

Experimental part

As the ranges of experimental units are limited, with whole improvisation abilities, it was made up an investigation among second year students of SKU. There was a test which followed with explanation of cultural differences which can effect on adaptation of film in variety of ways. For the second year students it was explained how cultural differences can impact on film and what causes may bring a wrong adaptation or kind of misunderstandings. After several attempts to elaborate differences, there was a test with multiple choices of translation Star Wars phrases, which are quite well known among Star Wars community. And moreover, these phrases were given in multiple-choice translation. It means that the translation was changed, and second-year students supposed to choose which option they consider the most appropriate. Moreover, under the choices, there was a line where they could indicate their own variant of translation which they deem as the most correct one. The study depicted that second-year students are quite acquainted with translation techniques such as calculi method, transliteration, and so on. There was no difficulty to indicate the right answer in multiple-choice test. Roughly 2% of participants decided to indicate their own variant of translation, which was seemingly correct. If we consider all participants as potential audience of Star Wars film, we can make a conclusion that if such audience watches this film in original, they would understand clearly all complicated terms and names of characters without any hesitation.

Results

Though in Kazakhstan science fiction films particularly Star Wars doesn't have strong influence, adapted variant highly valuable weather its prominent or not. Some individuals are well acquainted with some terms which able to cause misunderstanding. From the point of view of translation part, future and current translators should be aware about cultural differences. The study aimed to examine participants' preferred translation strategies and evaluate their confidence in selecting an appropriate response. The findings indicate that an overwhelming majority of respondents (98%) opted for one of the predefined choices, demonstrating a clear tendency to rely on established linguistic solutions. This inclination may suggest a sufficient level of language proficiency but also a potential reluctance to engage in independent analysis and formulation of translations. Only 2% of participants elected to propose their own translation, which may reflect a higher degree of linguistic competence, confidence in their abilities, or an inclination toward creative problem-solving. However, the limited number of such responses could also imply that the provided options were sufficiently precise and accessible, thereby reducing the necessity for independent translation efforts.

Notably, none of the participants reported difficulty in selecting an answer, which may indicate the clarity of the test itself or a preference among respondents to make a selection, even in cases of uncertainty. Overall, the results underscore a prevailing reliance on predetermined translation choices, with only a small proportion of participants demonstrating an active engagement in independent translation. These insights contribute to a broader understanding of translation strategies and hold implications for the refinement of pedagogical approaches in translation studies.

Conclusion. To conclude, translating science fiction and fantasy involves a number of challenges that go beyond mere accuracy. It requires careful cultural adaptation, stylistic consistency, and the preservation of the essence of the narrative. The analysis of Star Wars

translations highlights key difficulties, such as translating invented terms, preserving the impact of iconic phrases, and adapting character dialogues while maintaining their original intent and stylistic features.

References

1. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. 2nd ed. - London: Routledge, 2011. - 416 p.
2. Krenn M. Translation in the Digital Age: The New Language of Science Fiction. - Berlin: Springer, 2016. - 320 p.
3. Venuti L. The Translation Studies Reader. 4th ed. - London: Routledge, 2012. - 552 p.
4. Gritsenko V. Cultural Challenges in Translating Sci-Fi and Fantasy Works: Case Studies from Literature and Film. - New York: Palgrave Macmillan, 2014. - 224 p.
5. Pym A. Exploring Translation Theories. 2nd ed. - London: Routledge, 2010. - 292 p.
6. O'Hagan M. The Translation of Multimodal Texts: Theory and Practice. - London: Routledge, 2013. - 264 p.
7. Sanderson B. Worlds Beyond Words: Translation and the Fantasy Genre. - Oxford: Oxford University Press, 2015. - 280 p.

А. С. Алиев, А. С. Швайковский*

студент, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
*Корреспондент авторы: shvaikovskiy_a@mail.ru

ҒЫЛЫМИ ФАНТАСТИКА МЕН ҚИЯЛ ЖАНРЛАРЫН АУДАРУДАҒЫ ҚИЫНДЫҚТАР МЕН ҚАТЕЛІКТЕР ("ЖҰЛДЫЗДЫ СОҒЫСТАР" ФИЛЬМДЕРІНЕ НЕГІЗДЕЛГЕН)

Түйін

Бұл мақала ғылыми фантастика мен фэнтези шығармаларын аударуда туындайтын мәселелер мен қателіктерді зерттейді, «Жұлдызды соғыстар» фильмдеріне назар аударылады. Зерттеу теориялық тәсілдерді эмпирикалық деректермен біріктіріп, аудармашылардың қиял-ғажайып әлемдер мен олардың терминологиясын, мәдени контексттерін бейімдеудегі қиындықтарын айқындайды. Мұндай шығармаларды аудару тек мамандандырылған лексиканы дәл беру ғана емес, сондай-ақ, диалогтар мен кейіпкерлерді бейімдеуде шығарманың атмосферасы мен стилін сақтап қалу үшін аудармашылық тәсілді қажет етеді. Мақалада неологизмдер, сөздермен ойнау, юмор мен мәдени сілтемелер сияқты негізгі аударма қиындықтары талданып, оларды жеңу әдістері ұсынылады. Зерттеу ғылыми фантастика мен фэнтези жанрларындағы аударманың сапасын арттыруға бағытталған және осы саладағы болашақ зерттеулер үшін ұсыныстар береді.

Кілттік сөздер: бейімделу, тәсілдер, айырмашылықтар, қиял жанрлары, Фильмдер, ғылыми фантастика, аударма.

А.С. Алиев, А.С. Швайковский*

студент, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Қазақстан
кандидат педагогических наук, доцент, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Қазақстан
*Автор для корреспонденции: shvaikovskiy_a@mail.ru

ПРОБЛЕМЫ И ОШИБКИ ПРИ ПЕРЕВОДЕ ЖАНРОВ НАУЧНОЙ ФАНТАСТИКИ И ФЭНТЕЗИ (ПО МОТИВАМ ФИЛЬМОВ "ЗВЕЗДНЫЕ ВОЙНЫ")

Аннотация

Данная статья рассматривает проблемы и ошибки, возникающие при переводе произведений научной фантастики и фэнтези, с акцентом на фильмы «Звездные войны». Исследование объединяет теоретические подходы с эмпирическими данными, выявляя трудности, с которыми сталкиваются переводчики при адаптации вымышленных миров, их терминологии и культурных контекстов.

Перевод таких произведений требует не только точности в передаче специализированной лексики, но и творческого подхода к адаптации диалогов и характеристик персонажей для сохранения атмосферы и стиля оригинала. В статье анализируются ключевые трудности перевода, такие как неологизмы, игра слов, юмор и культурные отсылки, а также предлагаются методы их преодоления. Исследование направлено на повышение качества перевода в жанре научной фантастики и фэнтези и содержит рекомендации для дальнейших исследований в этой области.

Ключевые слова: адаптация, подходы, различия, жанры фэнтези, фильмы, научная фантастика, перевод.

Information about the author responsible for contacts:

Alexey Sergeevich Shvaykovsky, +77017419540, shvaikovskiy_a@mail.ru

Қатынасхаттар үшін жауапты автор туралы ақпарат:

Швайковский Алексей Сергеевич, +77017419540, shvaikovskiy_a@mail.ru

Информация об авторе, ответственном за сообщения:

Швайковский Алексей Сергеевич, +77017419540, shvaikovskiy_a@mail.ru

УДК 821.111

**L.A.Aminova¹, R.Zh.Saurbayev¹, F.T.Yerekhanova^{2*}, A.Sh.Zhumasheva¹,
N.R.Omarov³**

¹Master of Pedagogical Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan

¹Candidate of Philological Sciences, Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan

²Candidate of Philological Sciences, Acting Associate Professor, Central Asian Innovation University, Shymkent, Kazakhstan

¹Doctor of Philological Sciences, Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan

³Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Margulan Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan

³Candidate of Philological Sciences, Professor, Margulan Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan

***Corresponding Author:** siliconoasis702@gmail.com

GENDER REPRESENTATION AS A FORM OF SELF-EXPRESSION IN WOMEN'S LITERATURE

Abstract

The paper explores how gender representation serves as a form of self-expression in female literature, highlighting the influence of gender identity on personal expression and psychological profiles. It emphasizes that women tend to use emotionally charged and precise language while avoiding harsh words, reflecting traits like gentleness and compassion. Communication styles are shaped by individual personalities and cultural backgrounds, with portrayals of women like Togzhan, Tatiana, and Elizabeth illustrating varying communication approaches. Education and upbringing play crucial roles in shaping gender identity and societal expectations. The paper plans to analyze women's communication patterns from the 19th century and extend a linguistic model to include both culturally specific and universal characteristics of gender identity.

Keywords: homonyms, stylization, style-forming elements, verbal-semantic aspect, syntactic constructions.

Introduction

Considering the diverse nature of the term "style" and in light of the objectives of this study, we define style as a distinctive way of self-expression that corresponds to a particular sphere of communication or activity. This expression is achieved through a range of linguistic techniques, which are selected based on communicative or artistic objectives [1;2;3].

The concept of style is a highly abstract level of understanding of language patterns, reflecting the generalized nature of extralinguistic factors that influence stylistic variation in speech. Factors such as the form of social consciousness, type of activity, and the sphere of communication related to this activity are considered style-forming elements [4].

By lowering the level of abstraction, we can consider more specific extralinguistic factors contributing to the formation of artistic style. One such factor is the gender identity of the linguistic personality. This identity is not only determined by biological sex but also by a speaker's ability to consciously deviate from gender stereotypes in their speech, depending on specific communicative goals.

The transformation of gender identity in the works of contemporary female writers is the subject of our analysis. Based on this, gender-based style can be understood as a way in which speech is organized in a literary text, influenced by the gender identity of the author. This involves the differentiation between male and female patterns of speech, as well as variations in speech behavior that can be observed at different levels of language.

In her work, R.K. Potapova identifies two main types of gender-based styles [5]:

1. Basic style, which refers to the biological sex of the speaker and is characterized by specific linguistic features.

2. Imitated style, involving the use of traits associated with the opposite gender in one's speech, whether through natural imitation or situational conditioning.

The notion of stylization is closely related to the concept of gender-based style. Stylization in writing can be defined as the intentional imitation of specific characteristics from a particular social environment, historical period, or other aspects in a work of literature.

Gender-based stylization refers to the replication of the typical linguistic patterns of the opposite gender in artistic or visual contexts. This is done for artistic purposes, such as creating a specific image or character.

The process of analyzing the language used in modern women's writing involves the following steps. First, a methodology developed by the author is adapted for research purposes. Then, the text is analyzed to determine if there is any imitation of the writing style of male authors. To do this, formal grammatical and stylistic features are identified that make up a female author's unique writing style. Next, any signs of imitation of a male style are looked for. Finally, the basic female writing style is compared with the imitated style, revealing any instances of gender stylization.

The paper also makes a distinction between the terms "author" and "narrator". The author is the real person who produces the work and whose ideas are expressed in it. The narrator, on the other hand, is a character in the fictional work who serves a specific function.

It is important to emphasize the importance of the author-narrator distinction in the research under review. The writers of the texts analyzed are female, and they have a unique gender style in their writing. However, the character through whom the narrative is presented may be male, and their language represents an imitation of another gender's style. In other words, the writer uses gender stylization.

The study acknowledges the subtext as the main unit for analyzing the gender traits of linguistic personalities in the works of French and Russian women writers.

The subtext is a typical element of the semantic structure of a text that is associated with a set of characteristics related to gender. A subtext can be defined as a complex plot and compositional unit in a literary work, which is motivated by gender as a characteristic of the linguistic personality. The subtext represents a specific semantic position (female or male), and it is implemented in the work through the use of either a basic (female) or an imitated (male) style.

Within a fictional work, subtexts can be categorized into two types: those that represent the author's "female writing," which constitutes the primary style, and those that are imitated and stylized in a manner characteristic of masculine speech patterns, creating a sense of transformation. Based on the gender-related characteristics of the linguistic personality, two main types of subtexts can be identified in the study: "female" and "male." In the "female" narrative, the story is perspective of a female narrator, while in the "male" narrative, it is from a male narrator. Both express the speaker's point of view on a given event and provide their assessment of it. However, in the male narrative, the content of the female narrative is often replicated, but the assessments of events and character behavior may differ.

The use of gender-specific narratives within a single text, represented by the female and male narratives, is a common literary technique in early 21st-century Russian and French literature written by women authors. It appears that the use of gender intertextuality in women's writing reflects broader trends in contemporary postmodern culture.

Literature review

German linguist and philosopher F. Mauthner conducted a study on the speech patterns of men and women within various social groups in 1913. He linked the development of female speech to historical traditions in ancient theater, in which women played roles traditionally performed by men. This, in turn, led to the emergence of a distinct female language only when women gained access to the stage.

O. Jespersen [6], a Danish professor of English, included a section on "Women" in his 1922 book, *Language: Its Nature, Development, and Origin.* In this section, he analyzed the vocabulary used by women and noted that it tends to be less diverse than that of men, particularly in fields such as philology and art history. This trend has been referred to as the "androcentric bias" by F. Viviani [7].

According to this rule, male verbal behavior is automatically considered acceptable and correct, whereas female linguistic characteristics are viewed as a negative deviation from the norm. This has led to the formation of a stable stereotype regarding male and female behaviors. In addition to these stereotypical notions about speech styles, society also holds the widespread view that there are "male and female topics." For a long time, various countries have published manuals containing direct recommendations to women on how and what they should discuss.

For example, the 16th-century Domostroy text established a set of topics that women were expected to discuss: "Conversations with guests about needlework, household management, and the management of household tasks. If one is unsure of something, it is advised to politely and respectfully ask knowledgeable wives for advice." [8]. It also provided a model for ideal female speech behavior: "Good women gather to engage in meaningful conversation and learn, rather than simply for food and drink. They should aim to remember everything for future reference, and avoid making fun of others or gossiping. If asked about someone else's affairs, even if there is bias involved, one should respond with "I am not aware of the matter, I have not heard anything, and do not make assumptions." One should also refrain from discussing other people's personal matters and spreading rumors about royalty, nobility, or neighbors."

In the novel "The Tutor" by Eliot, the author provides guidance on selecting nannies for the children of noble families. The author emphasizes the significance of correct and polite language for these children, asserting that children of noble fathers should begin learning proper pronunciation at an early age.

These instructions and recommendations give rise to a naïve idea of a feminine model of speech behavior, which prescribes how women should speak. This model includes the following aspects:

1. The feminine gender should follow the masculine gender.
2. Women are assumed to have poorer language skills and less expressiveness than men.
3. A woman's natural tendency to speak is viewed as excessive communication, and she should therefore remain silent.
4. Women should avoid using rude or obscene language.

In her communication, she should adhere to the exemplary male model and not deviate from prescribed topics. This stereotypical image aims to create an idealized representation of a woman, which focuses on her primary social role of maintaining a home and nurturing the next generation.

It is worth noting that this stereotype continues to exist and evolve in the present day. For example, there are guides for people wishing to transition their gender that offer recommendations on how a "real woman" should speak. Differences in male and female language use have been noted in anthropological literature since the 17th century. Missionaries and explorers in their diaries and journals discuss people whose actual behavior of men and women differed significantly from each other, which allows us to talk about the existence of male and female languages with differences in various layers of language. These distinctions were later confirmed by scientific research in anthropology. For instance, J. Kantarovich [9], who studied the Chukchi language in western Siberia, noticed that women use the phoneme "l" in similar positions, while men employ either "tʃ" or "r." R. Flannery [10] documented that Gros Ventre males substituted the velar plosive "k" with a fricative. Within the Koasati tribe of Muskogee in Louisiana, verb forms differ depending on the gender of the speaker. There are also notable differences in the range of vocabulary across various language systems. For instance, in Japanese, gender is indicated in all three-person pronouns rather than just the third person, as in many other languages. Furthermore, in Sumerian, there exist two distinct varieties of the language: *eme-ku*, used for most business and religious texts, and *eme-sal*, used for hymns and speeches by deities, priestesses and eunuchs.

Several scholars have classified these systems as separate languages based on data, but such an approach is inaccurate, as phonological, morphological, syntactical and lexical characteristics suggest that speaker gender only influences the form of words. In the middle of the twentieth century, the topic of gender and language began to be explored in academic research, not just by anthropologists but also by linguists [11]. While the analysis of women's speech was not a primary focus in these studies, their findings were of undeniable scientific significance, contrasting with the naive linguistic assumptions of previous eras.

During the latter half of the twentieth century, there was a significant expansion of linguistic research, driven by a change in the way language was understood as an object of study. This shift towards a more anthropocentric approach contributed to the development of interdisciplinary studies in linguistics. Only recently have linguists begun to conduct systematic research on gender, and the growing interest in the relationship between language and gender is linked to the emergence of sociolinguistics as a subfield of linguistics.

Methodology

Research design

This research aims to investigate the concept of "gender stylization" in female literature to better understand how writers use it to portray the experiences of women characters. We will examine how gender is linguistically represented in literary texts and how this portrayal influences the overall meaning and interpretation of the work within the context of national identity.

Methods

The following methods were employed in the study:

1. The descriptive method mainly involves a systematic examination and description of language from a gender-based perspective.
2. The structural approach aims to identify the structural organization of linguistic elements and their connections within a given linguistic context.
3. Component analysis entails an examination of the content and significance of textual components.
4. The stratification method is a strategy that investigates linguistic differences among members of various social groups. This approach explores phraseological expressions, regional variations, communication styles, and other features of language usage in diverse social settings.

Data collection and samplings

The research materials presented in this paper are derived from classic works of Kazakh, Russian and English literature of the 19th century. The research was conducted using texts from modern women's literature published in English, Russian, and Kazakh, totaling approximately 1,500 printed pages. This process will be explored through the examples of three fictional female characters: Togzhan from "The Way of Abai", Tatiana from "Eugene Onegin" and Elizabeth from "Pride and Prejudice".

Discussion and results

The individual speech patterns of literary heroines, on the one hand, serve as a means of self-expression for these characters, and on the other, they provide readers with insight into their inner world. Nationality, or more specifically, the social and cultural context in which these female characters were raised, influences all aspects of their communication, including their associative, semantic, cognitive, and pragmatic aspects. Let us examine the specific characteristics of each woman's unique speech patterns in more detail.

According to the novel "The Way of Abai", two verbal communication scenarios are analysed: between Togzhan and Abai, and between Togzhan and her friends. There is no indication of dominance in Togzhan's speech, as she tends to be more of a listener than a speaker. Regarding her vocabulary, specific words predominate over more abstract ones, and she also uses diminutive suffixes and simplifies her sentences. In addition, there is frequent repetition of words, which does not indicate any stylistic weaknesses on the part of the character. Instead, it can be considered a stylistic device used to increase the expressiveness of her speech. Repetition helps to emphasize key points, making them more prominent and adding depth to her statements.

Emphasis is seldom employed in prose writing, yet Togzhan’s emotional and intense discourse conveys this effectively. The author relied less on visual and more on the auditory perception of the protagonist. Through the use of conventional punctuation marks, he skillfully shifts in tone, pacing, and pauses, which contribute to the overall atmosphere of the narrative.

Togzhan speaks minimally, but each utterance carries significant weight. Her words precisely align with their literal meaning, exhausting every subtlety necessary for the piece. Comparisons are often employed as a literary technique, a feature of Kazakh literature. Togzhan often formalizes comparisons into separate clauses, as in “He shone like moonlight and disappeared.”

At the morphological level, adjectives play a significant role in the genderlect of Togzhan as they convey various evaluative meanings. For instance, adjectives such as "ai - native sweet" and "dream - cherished and unique" convey positive emotions, while "fragile suggests preciousness. Verbs also play a crucial role in Togzhan's, as they vividly describe events and actions, adding energy to the. Pronouns are in Togzhan's speech, they are often omitted in favor of personal verb forms endings, which impart a dynamic and conversational quality to her speech, well as accelerate pace.

The representation of feelings in Togzhan's speech is achieved through the use of specific linguistic devices, such as emotionally charged words with vivid meaning, which often carry an unambiguous emotional weight. Interrogative statements, motivational utterances, interjections, and introductions are also prominent features of her discourse.

Togzhan often formulates her statements as questions, for example, "Is this Abai?", "Oh my goodness, was it fate that brought us together?" or "Is he unwell?". These question-like statements, while outwardly resembling ordinary questions, convey a strong emotional intensity.

Togzhan predominantly employs simple, declarative sentences that convey a sense of intense emotion and expressiveness through appropriate intonation. For example, phrases such as "my shining light", "evil fate", or "such suffering, such torment" illustrate her feelings.

Her speech possesses a casual, conversational tone, demonstrated by short and abrupt statements, such as "Farewell!", "Don't forget!" or "Come back These concise and intimate phrases enhance the brevity and intimacy of her communication.

The table below demonstrates the correlation between Togzhan's personality traits and her gender:

Table 1. Ways of Togzhan's self-expression through language means

Personality traits	Speech design
Restraint	Simplification of sentences
Emotionality	Emphase
Agitation	Comparative phrases; adjectives
Creative Imagination	Concrete nouns
Economic Management	Verbs
Impetuousness	Affirmative questions
Simplicity	Imperative questions

In the novel "Evgene Onegin," three speech situations are analyzed: the dialogue between Tatiana and the nurse, the dialogue between Tatiana and Onegin, and the internal monologues of the protagonist. The language of Tatiana is closely connected to the historical context in which the was created. In the early 20th century, the Russian literary language was still evolving, and Tatiana's speech reflects this development by incorporating colloquial speech from the upper class.

In conversation with her nanny, Tatiana often uses colloquial expressions such as "I can't sleep," "I'm bored," "Let's talk about this and that," and "I don't feel well." She also uses the word "babysitter" to address her caregiver. The use of these informal words reveals a lot about her personality.

First and foremost, it that this provincial a close with ordinary. Secondly, her lexicon reveals a kind and caring nature. Tatiana's use of "lower-class" words gives her speech vernacular flavor and carries stylistic. Tatyana's speech coexists with the vocabulary of the literary language, and in assessing the value of these, it is to consider their inherent motivation organic integration within their context. These words contribute to the romantic and delicate" sound her speech imbuing it with a of sublimity.

Tatiana cannot fully articulate her feelings in her mother tongue. Due to her bilingual background, her linguistic more complex than those of her peers. In native Russian, she finds it to delicate, intimate emotions. She writes letters in a language that best suits expressing moving sentiments. However, the letter remains to the reader, and completeness" adds to mystery and depth of her character.

Table 2. Pronoun Frequency in Tatiana's Speech

Pronouns	Writings	The last meeting
I	24	27
You	11	13
You	13	-
We	2	2
My	8	9
Your	2	5
Our	1	-
Your	4	-

The choice of personal pronouns and their forms in the text, as well as the transition from the more formal "you" to the more intimate "thou," conveys a sense of authenticity and emotion in the writing. The absence of "you" and "your" in the final scene may not necessarily indicate a lack of warmth on Tatiana's part, but rather her acceptance of fate and inner inhibitions: she loves Onegin, but only allows for formal communication.

The frequent use of the first-person pronoun "I" reflects the introspective nature of the heroine. The word "we" occurs twice in the text in both instances, while Tatiana also uses the possessive pronoun "our" once, highlighting the impossibility of a shared path.

The most striking stylistic element in Tatiana's speech is the use of silence (“Я...знаешь, няня...влюблена”;” Не думай...право...подозренье...Но видишь...ах! Не откажи...”;”Пошли тихонько внука с запиской этой к О...к...К соседу...”). It is used to suggest a thought, and the speaker's words are interrupted, leaving the listener to complete the sentence in their mind. This creates a sense of suspense and excitement, which is enhanced by the implied gesture created by the ellipsis.

The pauses created by the silences reflect the girl's internal thoughts and give her speech a unique expressiveness. Through her use of language, Tatiana reveals her unique personality traits.

Table 3. Tatiana's self-expression through language means

Personality traits	Speech design
Nationality	Household vocabulary
Sentimentality	French language
Aestheticism	abstract nouns
Impetuosity	(Pronoun (you, your)) (Pronoun (you, your)) (The pronoun (I))
Restraint	Default

Let us take a closer look at the features of Elizabeth's speech. In everyday life, she actively uses the genre of communication, which can be described as a casual conversation. Elizabeth's

speech repertoire is wider than that of Toghjan and Tatiana, and includes five communication situations:

- with relatives;
- with a friend;
- with Darcy;
- with neighbors;
- with representatives of high society.

In the process of communication, Elizabeth often uses emotionally colored words, which can be divided into two groups.:

1. Words with a positive rating, such as "charming", "cute", "nice", "pleasant", "adorable", "poor thing".

2. Negative words such as "stupid", "frivolous", "frivolous", "scoundrel", "seducer", "swindler".

Elizabeth has imaginative thinking, which is reflected in her speech. She uses a large number of specific nouns that give her speech expressiveness and clarity, allowing her to create vivid images. Even when describing mundane things like the estate, breakfast, letters, or horses, Elizabeth finds an opportunity to express her imaginative energy.

Specifically, the everyday vocabulary used by Elizabeth has aesthetic significance, as it allows us to see life in all its diversity and emphasize the purity and moral integrity of the girl. Elizabeth talks about high matters, but she is not a stranger to more mundane subjects.

Her descriptive monologues are full of details, which require specific nouns to represent them artistically, evoking images of real objects and phenomena in our minds.

Elizabeth's speech is marked by signposting words, typically expressed through pronouns. Since interlocutors are aware of the context in which the conversation occurs, there is no need for precise identification. For instance, Elizabeth's sister Lydia runs away with Mr. Wickham, Elizabeth remarks, "Even though he's such a person!" or "How can you influence such a person. She's talking about Darcy.: "But I never imagined that he was capable of such revenge, such injustice, such inhumanity."

The situation performs the function of incompleteness of expression, and in this case, the demonstrative pronoun is sufficient. These signposting words seem to hint at the continuation of the statement, but the interlocutor is allowed to think about its content.

In addition, in her speech, pronouns such as "what" and "how" serve as actualizers, which determine the intonational structure of the utterance. For instance, "What about him?", "Is he really capable of this?", and "Where are you going?", "To Meryton?". Words and phrases that are highlighted in this manner are given logical stress and acquire a significant degree of dynamic emphasis.

Firstly, actualizers assist the girl in determining whether the interlocutor is engaged in what she has to say. Secondly, they indicate to the speaker that they can participate in the conversation and contribute their viewpoint. The selection of personal pronouns depends on the context. For instance, formality in addressing guests at Netherfield is through the use of "you" and titles such as "Mr.", "Miss", and "Mrs."

Furthermore, the speaker addresses their parents with "sir" and "madam" to demonstrate filial respect.

The frequent use of commands in Elizabeth's speech indicates the "informal" nature of her communication and the spoken form of her language. The use of command forms serves as a means to create lively and motivational expressions, giving her speech a relaxed and friendly tone. Verbs such as "criticize", "tease", "enjoy", "dance", and "observe" characterize Elizabeth's character, expressing her kindness, good nature, and feelings and desires.

The vivid and expressive nature of Elizabeth's speech is evident on the syntactical level. One particular feature of her discourse is the frequent use of homonyms in sentences, which serves as an important tool for depicting the characters around her. These homonyms enhance the expressiveness of her statements. Within clusters of these homonyms, she utilizes synonyms and

words with similar meanings to amplify her message: abilities, mannerisms, and tastes; wisdom and nobility; foolishness and quirks; fancies and inconsistencies; pride and vanity; resentment and vindictiveness. Additionally, Elizabeth employs a connective conjunction to liven up her presentation and group these homonyms together.

Her frequent use of introductory words such as joy, pleasure, regret, and surprise emphasizes the ease and naturalness of her conversational style. She often employs words that indicate varying degrees of certainty, such as “probably,” “of course,” “undoubtedly,” and “the right should be valid.” These words not only enhance the expressiveness of her speech but also reflect her confident character as they demonstrate a high level of assurance in her statements.

Additionally, Elizabeth employs syntactic constructions that contribute to the emotional impact of her communication. These include exclamatory phrases like “What a curious thing!” and “Goodness gracious!” These exclamations indicate her directness and openness, giving her speech a concise and concise quality.

The following table illustrates how Elizabeth’s verbal style reflects her personality:

Table 4. Elizabeth's self-expression through language means

Personality traits	Speech design
Spontaneity	Words with emotional colouring
Economic management	Concrete nouns
Tact, good manners	Pronouns
Good-naturedness	Imperative verbs
Hardness	Introductory words
Emotionality	Exclamational sentences

Research has shown that young women often turn to questions of spirituality and morality. Two main themes in this area are happiness and fate. In terms of the semantic representation of happiness, Togzhan and Tatiana are viewed as passive recipients of happiness, while Elizabeth appears to be an active agent who can create her happiness. However, when it comes to fate, the girls share similar semantic spaces with more negative responses to the concept than positive ones. Positive responses are primarily conveyed through adjectives and nouns, while negative responses are articulated through verbs and metaphors.

The nuances of women's communication are highlighted through the frequent use of polite and respectful language. The vocabulary chosen by each girl serves multiple purposes:

- I. Expressing a range of emotions through interjections (polite phrases are used to convey a variety of emotions);
- II. Conveying feelings through emotional-evaluative language;
- III. Demonstrating one's feminine identity through the expression of "femininity".
- IV. The function of “friendly encouragement” (expressing a positive attitude toward the person addressed).

Interjections and emotional-evaluative expressions play a prominent role in this function, as they assist in conveying and revealing feelings. This is due to the high emotionality that is characteristic of women. According to the definition of A. P. Martynyuk, whom we support, in women, both the left and right hemispheres of the brain have emotional coloring and interact closely. As the characters in the text under analysis are female, they exhibit these physiological traits.

Conclusion

Gender identity is a significant aspect of personal expression, shaping the psychological portrait of an individual for the benefit of the interlocutor. It is a wealth of information about a person's state at any given moment. expression allows individuals to showcase their unique identity while also assisting others in identifying them. The speech of characters is influenced by their psychological characteristics, particularly their linguistic preferences. As speech serves to

establish and maintain social and personal identity, each person endeavors to communicate in a manner that is consistent with their gender.

A linguistic personality can be primarily identified by the verbal-semantic aspect of an individual's speech. The vocabulary used in communication is the primary factor that contributes to this aspect. Women tend to avoid harsh or offensive words, opting instead for emotionally charged and precise language that is often conveyed in short, concise statements. Their communication is also characterized by the frequent use of words associated with etiquette, as well as sympathetic and empathetic expressions. Regardless of nationality, women tend to express their emotions through language. Common characteristics of female speech include expressiveness, the frequent use of pronouns, introductory words, and exclamation marks.

Each of them attempts to communicate in a manner that is consistent with their gender norms. At the same time, their national background also influences their communication style. Togzhan exhibits a more submissive communication style, Tatiana exhibits a more extroverted communication style, and Elizabeth exhibits an easy-going and independent communication style. She is particularly focused on the tactics of collaborative communication.

Education is the initial step in the formation of a person's gender identity, gender roles are a fundamental aspect of cultural and social development. Education is a personal journey that encompasses various, such as and cultural, family influences, and social class. It is important to consider gender traits and bio-socio-cultural characteristics during the educational process.

Togzhan, Tatiana, and Elizabeth developed fundamental qualities and characteristics associated with the female gender through their upbringing. These traits, such as gentleness, femininity, caring, and compassion, were instilled in them during their childhood. These qualities guide their efforts to adapt to the gendered expectations and create appropriate behavioral patterns in society.

Gender influences all aspects of human life and is reflected in use. Girls express their emotions through speech, which serves to maintain a social and personal identity. Each girl strives to communicate in ways that are consistent with gender norms. Girls prioritize cooperative communication, and their speech patterns in the 19th century were characterized by sincerity and a lack of aggression.

Our plans include analyzing the everyday communication patterns of 19th-century women based on historical records and expanding the linguistic model to incorporate both culturally specific and universally applicable characteristics of gender identity.

References

1. Babatunji A. Linguistic. Grammar, Applied Linguistics and Society. Oxford: OAU Press, 2024, P.61-80.
2. Alisoy H. Exploring English Stylistics: A Comprehensive Guide for Language Teachers. Alexandria: Zenodo.org, 2023, 148p.
3. Hamawand Z. English Stylistics: A Cognitive Grammar Approach. New York City: Springer, 2023, 144p.
4. Shanmugasundaram M., Tamilarasu, A. The impact of digital technology, social media, and artificial intelligence on cognitive functions: a review // *Frontiers*, 2023, №2.
5. Potapova R. K. Segmentno-strukturnaja organizacija rechi (jeksperimental'no-foneticheskie issledovanija) [Segmental-structural organization of speech (experimental-phonetic studies)]: avtoref. bolezni'. ... doktor filosofii. po special'nosti «Filologija». Leningrad: Nauka, 1981, 47 s.
6. Jespersen O. Language, its Nature, Development and Origin. London: George Allen & Unwin Ltd, 1922, 448p.
7. Viviani F. Reflections on androcentrism // *Online Interdisciplinary Research Journal*, 2024, T.14, №05, P. 1-14.
8. Domostroy as a monument of medieval culture. Exmo: Russian Classics, 2009, 334p.
9. Kantarovich J. Language variation in a shifting community: Different patterns of noun incorporation in Modern Chukchi // *International Journal of Bilingualism*, 2022, T.26, №5.

10. Flannery R. Men's and Women's Speech in Gros Ventre // International Journal of American Linguistics, 1946, Т. 12, №1, P.133-135.

11. Maïa Ponsonnet. Emotional language: A brief history of recent research. Approaches to Language and Culture (Handbook). Berlin: De Gruyter Mouton, 2022, pp.307-335.

Л.А.Аминова¹, Р. Ж.Саурбаев¹, Ф. Т. Ереханова^{2*}, А.Ш. Жұмашева¹, Н. Р. Омаров³

¹педагогика ғылымдарының магистрі, Торайғыров Университеті, Павлодар, Қазақстан

¹филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Торайғыров Университеті, Павлодар, Қазақстан

²филология ғылымдарының кандидаты, доцент, М. А., Орталық Азия инновациялық университеті, Шымкент қ, Қазақстан

¹филология ғылымдарының докторы, профессор, Торайғыров Университеті, Павлодар, Қазақстан

³филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Марғұлан педагогикалық университеті, Павлодар, Қазақстан

³филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Марғұлан педагогикалық университеті, Павлодар, Қазақстан

***Корреспондент авторы: siliconoasis702@gmail.com**

ӘЙЕЛДЕР ӘДЕБИЕТІНДЕГІ ГЕНДЕРЛІК ӨКІЛДІК ӨЗІН-ӨЗІ КӨРСЕТУ ФОРМАСЫ РЕТІНДЕ

Түйін

Жұмыс гендерлік өкілдіктің әйел әдебиетінде өзін-өзі көрсету формасы ретінде қалай қызмет ететінін зерттейді, гендерлік сәйкестендірудің жеке көрініс пен психологиялық профильдерге әсерін көрсетеді. Ол әйелдердің жұмсақтық пен жанашырлық сияқты қасиеттерді көрсететін дөрекі сөздерден аулақ бола отырып, эмоционалды және дәл тілді қолдануға бейім екенін атап өтеді. Тоғжан, Татьяна және Элизабет сияқты әйелдердің бейнелері әр түрлі қарым-қатынас тәсілдерін бейнелейтін қарым-қатынас стилі жеке тұлғалар мен мәдени орталарға байланысты қалыптасады. Білім мен тәрбие гендерлік сәйкестілік пен қоғамның үміттерін қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Бұл мақала 19 ғасырдағы әйелдердің қарым-қатынас үлгілерін талдауды және гендерлік сәйкестіктің мәдени және әмбебап сипаттамаларын қамтитын лингвистикалық модельді кеңейтуді жоспарлап отыр.

Кілттік сөздер: омонимдер, әйелдер әдебиеті, тілдік үлгілер, стилизация, стиль құраушы элементтер, сөздік-семантикалық аспекті, синтаксистік құрылымдар

Л.А.Аминова¹, Р.Ж.Саурбаев¹, Ф.Т. Ереханова^{2*}, А.Ш. Жұмашева¹, Н.Р. Омаров³

¹магистр педагогических наук, университет им. С. Торайгырова, Павлодар, Казахстан

¹кандидат филологических наук, профессор, университет им. С. Торайгырова, Павлодар, Казахстан

²кандидат филологических наук, и.о. доцента, Центрально-Азиатский инновационный университет, Шымкент, Казахстан

¹доктор филологических наук, профессор, университет им. С. Торайгырова, Павлодар, Казахстан

³кандидат филологических наук, доцент, Педагогический университет им. Л. Маргулана, Павлодар, Казахстан

³кандидат филологических наук, профессор, Педагогический университет им. Маргулана, Павлодар, Казахстан

*Автор для корреспонденции: siliconoasis702@gmail.com

ГЕНДЕРНАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ КАК ФОРМА САМОВЫРАЖЕНИЯ В ЖЕНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Аннотация

В статье рассматривается, как гендерное представление служит формой самовыражения в женской литературе, подчеркивая влияние гендерной идентичности на личностное выражение и психологические профили. В ней подчеркивается, что женщины склонны использовать эмоционально заряженный и точный язык, избегая при этом резких слов, отражая такие черты, как мягкость и сострадание. Стили общения формируются индивидуальными личностями и культурным происхождением, при этом изображения таких женщин, как Тогжан, Татьяна и Элизабет, иллюстрируют различные подходы к общению. Образование и воспитание играют решающую роль в формировании гендерной идентичности и общественных ожиданий. В статье планируется проанализировать модели женского общения с 19 века и расширить лингвистическую модель, включив в нее как культурно специфичные, так и универсальные характеристики гендерной идентичности.

Ключевые слова: омонимы, женская литература, языковые закономерности, стилизация, стилиобразующие элементы, словесно-семантический аспект, синтаксические конструкции

Қатынасхаттар үшін жауапты автор туралы ақпарат:

Ф.Т. Ереханова, e-mail: siliconoasis702@gmail.com

Information about the author responsible for contacts:

F.T. Yerekhanova, e-mail: siliconoasis702@gmail.com

Информация об авторе, ответственном за сообщения:

Ф.Т. Ереханова, e-mail: siliconoasis702@gmail.com

УДК 801.8

А.А. Арынғазиева*, Ж.Б. Телгараева, Г.Қ. Абишева
магистр, аға оқытушы, М. Ауезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
магистр, оқытушы, М. Ауезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан,
магистр, оқытушы, М. Ауезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
***Корреспондент авторы: nurlyainura@mail.ru**

КОМПЬЮТЕРЛІК ОЙЫНДАРДАҒЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕН ЕНГЕН ЖАРГОНДАР

Түйін

Бұл мақалада ағылшын тіліндегі «жаргон» ұғымы және оның қазіргі заманғы компьютерлік кәсіби тілдегі қолданысы жан-жақты қарастырылады. Ең алдымен, «жаргон» ұғымының мән-мағынасына кеңінен тоқталып, оның тілдік ерекшеліктері мен құрылымы сипатталады. Сонымен қатар, мақалада жаңа жаргон сөздерінің компьютерлік салада таралуы мен олардың күнделікті ауызекі сөйлеу мәдениетіне ену үрдісі жан-жақты зерттеледі. Компьютерлік жаргонда жаңа сөздердің тез пайда болуының негізгі себептерінің бірі — әлем бойынша ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың, микропроцессорлық техника мен есептеуіш құрылғылардың қарқынды дамуы болып табылады. Қазіргі таңда компьютерлік технологиялардың барлық салада қолданылуына байланысты бұл салада жаңа ұғымдар мен терминдер жиі туындап, олар кәсіби лексиконнан күнделікті сөйлеу тіліне еркін еніп жатыр. Компьютерлік терминдердің көбеюі мен олардың қолдану аясының кеңеюі — ақпараттық қоғамның дамуының бір көрінісі. Бұрын тек бағдарламашылар мен компьютер мамандарының арасында қолданылған сөздер мен тіркестер қазір қарапайым халықтың сөйлеу мәнерінде де жиі кездесетін болды. Бұл құбылыс тілдің үздіксіз дамып, өзгеріп отыратын тірі жүйе екенін көрсетеді.

Кілттік сөздер: жаргон, лингвистика, термин, интерфейс, коммуникация, интернет, компьютер, технология.

Кіріспе

Қазіргі таңда барлық адамдар интернетсіз, желідегі байланыссыз, компьютерлер мен смартфондарсыз өмірді елестете алу мүмкін емес жағдай болып тұр. Жастар уақытының көп бөлігін желіде өткізеді, бір-бірімен желі арқылы байланысады және нақты уақыт режимінде компьютер немесе телефондағы жүктелген ойындар ойнайды. Ал, ойын барысында қолданатын тіл ол ағылшын тілінде берілген жаргон сөздер. Жастар арасында танымал компьютерлік технологиялар мен әлеуметтік желілердің дамуы жаргон күйіне әсер етеді. IT-терминдер біздің өмірімізге толығымен еніп жатыр. Мысалы; «*user – юзер*», «*gamer-геймер*», «*login-логин*». Кейбір жаргон сөздер қазақ лексиконына жақында ғана енген олар: «*контра*»- аң сөзі "Counter Strike" компьютерлік ойынының қысқартылған атауы. Қазіргі таңда зерттеушілер жаргонның дамуы мен толықтырылуына әсер ететін бірнеше факторларды және бірнеше жаргон топтарын анықтайды. Алайда, желілік байланыстың өзі ерекше көрінеді, ал компьютерлік ойындармен айналысатын жастардың қолданып жатқан жаргон тілі тіптен түсініксіз. Түрлі ойындардың пайдаланушылары бір-бірімен өз ана тілінде сөйлесе отырып, ойын жаргонынан англицизмдерді жиі қолданады.

Бұл мақаланың өзектілігі студенттер және жасөспірімдер жастар арасында онлайн ойындардың танымалдылығының артуымен, сондай-ақ ауызекі тілде ойын терминологиясын қолданудың көбейуімен анықталады.

Зерттеу мақсаты: ағылшын тілдерінен енген компьютерлік және смартфондағы онлайн ойындарда қолданып жатқан геймер немесе жаргон сөздерін зерттеу.

Зерттеудің жаңалығы мынада: компьютер және телефон ойындары арқылы енген ағылшын жаргон сөздері оқу жұмыстарында және сабақтан тыс уақытта қолдануға болады,

аталған сөздер студенттердің сөздік қорын кеңейтуге мүмкіндік береді және ағылшын тілінен енген жаргон сөздер студенттердің интернеттегі қарым-қатынасының мәдениеті үшін пайдалы.

Ғылыми мақала бойынша талқылау және нәтижелер: Қазіргі таңда компьютерлік ойындар біздің өмірімізде және қоғамымызда айтарлықтай маңызды орынға ие болып отыр. Әрбір жаңа ойынның шығуымен пайдаланушылар ауқымы кеңейіп, танымалдығы күн сайын артып келеді келеді. Онлайн ойындардағы жаргон – бұл әртүрлі ойындардағы ойыншылардың ақпарат алмасатын шартты тіл.

Жаргон–бұл терминологиялық өріс, әртүрлі адам бірлестіктерінде (кәсіби, әлеуметтік, жас топтары) қолданылатын арнайы сөздердің немесе бұрыннан бар сөздердің жаңа мағыналарының жиынтығы. Жаргон кез-келген тілдің маңызды бөлігі болып табылады, бірақ жаргонның өзі сорттарға бөлінуі мүмкін, мысалы: студенттік немесе жастар жаргоны, компьютерлік, қылмыстық, кәсіби, ол өз кезегінде мамандықтар бойынша бөлінеді [1].

Ағылшын ойын жаргонының пайда болуы жаппай онлайн ойындардың пайда болуымен байланысты, ол ойын алаңдарындағы басты қарым-қатынас құралы және ажырамас бөлігіне айналды. Интернеттегі ойындарға әлемнің түкпір-түкпірінен көптеген пайдаланушылар онлайн қатысады және бір кеңістікте болғаннан кейін олар әмбебап байланыс құралына жүгінуге мәжбүр. Осылайша, ағылшын ойынының жаргоны әртүрлі тілдерде сөйлейтін пайдаланушылардың қарым-қатынас тәсілі ретінде әрекет етеді. Мұндай «ойын» тілі тез және оңай өзара әрекеттесуге және сәтті ойын нәтижелеріне қол жеткізуге мүмкіндік береді. Бастапқыда жаңадан бастаушылар қолданылатын сөздерді білмейді, бірақ уақыт өте келе олар қарапайым және түсінікті болады, осылайша тілдік шекаралар бұлыңғыр болады [2].

Ағылшын сөздерін ойын жаргонынан алудың тағы бір себебі, әрине, ойын технологиясының қарқынды дамуы. Технологиялық революция жағдайында осы саладағы әрбір жаңа құбылыс өзінің ауызша белгісін, атауын алуы керек. Олардың барлығы дерлік Америкада пайда болғандықтан, әрине, түпнұсқа ойындардағы Интерфейс тілі ағылшын тілі болып табылады және бастапқыда барлық елдердің ойыншылары кейіпкерлердің ағылшын тіліне және қабілеттерін сипаттауға бейімделуге мәжбүр. Кейіннен ойын ішіндегі мазмұндар негізінен көптеген тілдерге аударылады. Алайда, ойыншылар оның тілін өз қажеттіліктеріне және олардың менталитетіне сәйкес өзгерте алады [3].

«Компьютерлік жаргон» - бұл кәсіби (мысалы, IT мамандары) және басқа компьютер пайдаланушылары қолданатын жаргонның бір түрі. Әрине, жаргон өз өмірін өткізеді, ол ешқандай грамматикалық ережелерге бағынбайды. Кейбір сөздер «тез жойылады» және олардың орнына жаңалары келеді, басқалары ғасырлар бойы өмір сүреді, кейде жаргоннан әдеби тілге енеді. Ағылшын лексикографиясында «жаргон» термині шамамен ХІХ ғасырдың басында кең таралды. Бұл терминнің этимологиясы даулы болып көрінеді.

«Жаргон» ұғымы «диалектизм», «жаргонизм», «вульгаризм», «ауызекі сөйлеу» сияқты ұғымдармен араласады. «Жаргон» терминінің ұғымы гетерогенді құбылыстармен біріктіріледі – жаргонизмдер, ауызекі сөздер және тірі бейресми қарым-қатынасқа тән өрнектер (неологизмдер), әдеби бірлестіктерден туындаған кездейсоқ құрылымдар, бейнелі сөздер мен өрнектер. «Жаргон» ретінде өмір сүре бастаған көптеген сөздер мен бұрылыстар қазіргі уақытта әдеби тілге берік еніп келеді [4].

Жергілікті сөз тіркестерінен айырмашылығы, жаргонды белгілі бір жастағы немесе кәсіби топтың өкілдері (мысалы, компьютерлік жаргондағы ака немесе зи) өз сөйлеуінде белсенді қолданады. Көбінесе бұл белгілі бір адамдар тобына жататындығына баса назар аударады. Белгілі мысал - жастар жаргоны.

Функционалды қолдану бойынша бақыланатын тілдер, атап айтқанда жеңілдетілген техникалық тілдер жаргонға іргелес, бірақ олардан айырмашылығы, жаргон әдетте қатаң формальды реттеуді білдірмейді және ауызекі сөйлеудің тірі дамуын көрсетеді.

Лингвистер «жаңа ауызекі тіл» «жалпы жаргон» деп аталатынды ажыратады, бұл әр түрлі социолектілердің есебінен үнемі толықтырылып отыратын стандартты емес лексика – фразеологиялық бірліктердің кең тобы. Кәсіби және корпоративті (топтық) жаргоннан тыс бұл бірліктерді белгілі бір әлеуметтік шеңбермен (жас, кәсіп, білім деңгейі, жалпы мүдделер және т.б.) шектелмеген жалпы әдеби тілде сөйлейтіндердің кең ауқымы қолдана бастайды [5].

Кәсіби тілдегі сияқты, көптеген ағылшын жаргондары да қолданылады, көбінесе бұл ағылшын компьютерлік жаргонынан енген сөздер болып табылады. Мысал ретінде «геймер» сөздерін келтіруге болады – ағылшын тіліндегі «gamer» жаргонынан, онда геймер компьютерлік ойын ойнатқышы немесе «думер» деп аталады – «doomer» - бұл ойынның жанкүйері «doom». Компьютерлік жаргонда семантикалық мотивациясы жоқ сөздер бар. Олар кейбір жалпы сөздермен ішінара омонимияға қатысты: Лазар-лазерлік принтер; вакцина-VAХ операциялық жүйесі; пентюх, дінгек - Pentium микропроцессоры; half - playhalf-life.

Қазіргі қоғамда компьютерлік ойындарды пайдаланушылар айтарлықтай кең тілдік қауымдастықты білдіреді. Ағылшын тілінен енген ойын ұйымдарының жаргонындағы орны мен рөлін сипаттауға тырысайық. Тіл мен қоғамды олардың өзара әрекеттесуі мен қызметінде зерттеудің айқын қажеттілігі бар.

Интернет желісінде ойын ойнау барасында, сондай-ақ кәсіби жаргондар, шетелдік сөздер біздің тілімізге енеді. Ойын терминдерінің көпшілігі ағылшын тілінен транслитерациядан басқа ештеңе емес. The simple example is the very name of the player - "gamer" - ағылшын тілінен шыққан ойыншы. Мұнда лексикалық форманың түзілуі өздігінен жасалады. Өңгімелесушіге көптеген ағылшын сөздері өте қолайлы қысқа және түсінікті хабарламада сипаттау үшін «ойын» жаргондары негізгі міндеті-ойын жағдайында жасалады.

Сонымен, ойынның барысын сипаттау үшін «gamer-геймер» етістігі ағылшын тіліндегі «game-ойын» сөздері жиі қолданылады. Санаулы адамдар арасындағы ойын барысында болып жатқан әрекеттер түсінікті тұжырымға ие.

Мысалға, «cheatrit» сөзінен шыққан «cheat – алдау, алаяқтық», және ойынша «cheater», «cheat» ойын әдісін қолданып отыр. «Damage» – жауға немесе басқа заттармен адамдарға зиян келтіру – ағылшын тіліндегі «damage» сөзінен енген. Ағылшын тіліндегі «rush- жылдам, қозғалыс, лақтыру» жауға кенеттен шабуыл жасауды білдіреді. Ағылшын етістігі «frag'zhit» - ағылшын тілінен ұпай жинау "frag", «frag'zhit» - ағылшын тілінен қажетті ресурстарды (акша, заттар) жинақтау, ал «farm – ферма, шаруашылық», ағылшын тіліндегі «he ' litsiya»сөзі емделуге, сондай-ақ басқаларға қатысты әрекетке білдіретін «heal – емдеу» ағылшын тілінен енген сөз, сонымен қатар осыдан ойыншы-емшінің аты «healergemгі». «Campertit»жүту мағынасында, жауды бұқтырмада күту, бір жерде ұзақ отыру ағылшын тілінен шыққан сөз «camp – лагерь, тоқтап демалу» және ойыншының аты «campert». Ерекше қабілеттерді білдіретін «fro'stit - to freeze» мұздату, ал «sta'nit» - жауды имобилизовать, «frost-аяз» және «stand-тұру» сөздерінен шыққан .

«Luta't» - to collect a reward (usually things for destroying opponents or completing tasks) comes from «loot», сәйкесінше, «гемерлер» «Loot – олжа немесе тонау, ұрлау» сөзін «олжа» ретінде қолданады. Raising a player's level is called the verb «a'pnutsiyu»" and comes from the English «up» – a preposition, indicating being at the top or a higher position.

«Vansho'tit - жауды бір соққымен жою», бұл ағылшынның «one and shot»сөзінен шыққан. «Қорғау» сөзінің жаргоны «de'fit»– ағылшын тілінен аударғанда «қорғаныс» дегенді білдіреді. «A'gritsiya» – ұрысқа қосылу, жауды шайқасқа шақыру - ағылшынның

«aggression» «attack» сөздерінен шыққан. -ызадан - "шабуылдан". «Luta't - сыйақы жинау» (әдетте жою немесе тапсырмаларды орындау мақсатындақарсыластарды заттар), олжадан "келеді, сәйкесінше, «гемерлер» «Loot – олжа немесе тонау, ұрлау» сөзін «олжа» ретінде қолданады. Ойыншының деңгейін көтеру етістігі «a'pnutsiy» деп аталады және ағылшын тіліндегі" up "сөзінен шыққан – жоғары немесе жоғары позицияда болуды білдіретін демеулік [6].

Эксперименттік бөлімде бізқойылған міндеттерді орындау үшін жаңа сөздері қарастырып, мағыналары мен қолданылу аясын көрсету. Сонымен, уақыт пен лексикалық күштерді үнемдеу үшін қазіргі жасөспірімдер мен студенттер шет тіліндегі сөздерді қолдануға жүгінуге мәжбүр. Мұнда жастары егде адамдардың таныс емес кеңістікті білдіретін компьютерлік ойын жаргонының лексикалық құрамының кішкене бөлігімен ғана таныстық, ол бізге, аға буынға белгісіз белгісіз кеңістік.

Төмендегі кестеде компьютерлік ойындарынан енген сөздер берілген. Бұл ойында ғана қолданып қоймай, күнделікті өмірде қолданатын сөздерде.

Кесте 1. Компьютерлік ойындардағы жаргон сөздердің мағынасы

№	Компьютерлік ойындардағы сөздер	Ойындағы мағыналары	Күнделіктегі сөздер және мағыналары
1.	<i>Izi</i>	Easy	Easy
2.	<i>Lagi</i>	The game is not working well	When something doesn't work well
3.	<i>Noob</i>	A beginnerplayer	A person who does not know anything
4.	<i>Lvl</i>	Level	The level of knowledge of something
5.	<i>Lol</i>	Comical	Somethingcomical
6.	GG	Good game	Somethingwelldone
7.	Paki	Paidcontent	A setofsomething
8.	Griffer	Thief	The man who takes someone else's
9.	Chitter	A player who does not play by the rules	A person who does something dishonestly
10.	Rak	A beginnerplayer	Blunt
11.	Chekat	Toguard	Toguardsomething
12.	Shoot	Shot	Aptlynoted
13.	Bot	A minor Character	A person who has no occupation
14.	Opy	Comicalsituation	Somethingcomical
15.	Katka	Game	Game
16.	Guru	Teacher	A man who knows a lot
17.	Lamer	PassivePlayer	Lazyignoramus
18.	Spamer	The player who clogs up the chat	A person who spreads unnecessary information
19.	Bloggerinthetop	A player who creates a video about the passage of games	The person who is in the first place on all the lists
20.	Looser	Loser	A man who can't do anything
21.	Fluder	The talk is on the verge ofidiocy	Anemptytalker
22.	Gamer	A man who plays around the clock	A person who performs actions around the clock

Берілген кестеде жалпы студен жастардың сөздердің қолдану жиілігіне сәйкес орналастырылған. Ең жиі қолданылатындар: easy, lazy, noob, lvl, lol.

Компьютерлік жаргон, кез келген басқа тіл сияқты, адамдарды ортақ мүдделер мен мақсаттарға жақындатады, олардың топ ішіндегі қарым-қатынасын қолжетімді және түсінікті етеді, озық пайдаланушы мен жаңадан бастаушы арасындағы алшақтықты азайтады;

Ал енді компьютерлік жаргонның басқа типтегі жаргондардан айырмашылығы неде? Компьютерлік жаргонмен жұмыс істегенде, біріншіден, бұл сөздер бір кәсіби маман иелерімен-бағдарламашылармен немесе компьютерді қандай да бір мақсатта қолданатын адамдармен байланыс орнатуға қызмет ететінін есте ұстаған жөн. Сонымен қатар, олар эмоционалды бояумен ерекшеленетін кәсіби терминдердің синонимі ретінде қолданылады. Екіншіден, компьютерлік жаргон компьютерлер әлемінің шындығына "бекітілуімен" ерекшеленеді. Қарастырылып отырған жаргон атаулары тек осы әлемге қатысты, сондықтан оны басқалардан ажыратады және көбінесе білмейтін адамдарға түсініксіз. Осындай арнайы тілді білудің арқасында компьютер ғалымдары өздерін белгілі бір тұйық қауымдастықтың мүшелері ретінде сезінеді. Үшіншіден, осы лексиканың ішінде дәрежі сөздер жиі кездеседі:

Ағылшын компьютерлік жаргонында кәсіби емес саланың шындығын білдіретін сөздер бар, бірақ көбінесе компьютерлік тілде сөйлейтіндер қолданады. Қарастырылып отырған тілдің құрамында басқа жаргондардың бірліктерінің болуы және әдеби емес модельдер бойынша қалыптасқан компьютерлік жаргондардың болуы бірнеше әдеби емес тілдік жүйелердің-ауызекі тіл, интержаргон, жаргонның осы тілге әсері туралы айтады. Осылайша, компьютерлік жаргон субстандарттық тілдік құрылымдарда өзара әрекеттесуінің және олардың лексикалық бірліктерінің өзара енуінің нақты мысалы ретінде қызмет етеді [7].

Жаңа технологиялардың және компьютерлік бағдарламалардың қарқынды дамыған кезеңінде студент жастар компьютердегі ағылшын тілінде берілген термин сөздер, ауыз екі сөйлеу мәнеріне еніп, олар жаргон ретінде ауыз екі тілде қолданылып жатыр.

Қорытынды

Тіл-динамикалық құбылыс. Ол үнемі дамып отырады: жаңа сөздер мен өрнектер пайда болады, қазіргі адамның лексикалық қоры да толықтырылады. Орыс тілінде сөйлейтіндер арасында сөйлеуде әртүрлі англикизмдер жиі кездеседі. Жақында жасөспірімдер арасында ойын жаргонынан англикизмдер кеңінен таралды. Негізінде, Ойын жаргоны-бұл қазіргі уақытта компьютерлік құрылғылар мен ойын технологияларының қарқынды дамуы нәтижесінде пайда болатын жаңа байланыс тілі. Бұл жаргонның кемшілігі-оған арналмаған адам оның не туралы екенін мүлдем түсінбеуі мүмкін. Тілге енетін көптеген англикизмдер-бұл соңғы онжылдықта белсенді болған экономикалық, саяси, мәдени құбылыстарды көрсететін табиғи құбылыс. Жастар жаргонын тіпті сөйлейтін балалардың ата-аналары да жиі түсінбейтінін ұмытпауымыз керек. Тілді халықаралық қарым - қатынас құралы ретінде қолданған кезде ағылшын фразеологизмдерін қолдануға болмайды - ана тілінде сөйлемейтін адаммен-сіз бір-біріңізді дұрыс түсінбеуіңіз мүмкін.

Зерттеу нәтижесінде біз қазіргі заманғы ойыншылар жиі қолданатын ойын жаргонынан англикизмдердің сөздік анықтамалығын жасадық.

Бірақ, менің ойымша (imho), жаргонды білу керек, өйткені бұл біздің білімімізді түбегейлі жаңа деңгейге көтереді және жалпы тілді түсінуді жақсартады. Шынында да, қазіргі уақытта ағылшын тілін білетін адамдар саны едәуір өсті. Көбінесе сөйлеу жағдайында ағылшын сөзі басқаларға қарағанда беделді болады, оның жаңалығының көрінісі тартымды. Беделді адамның сөйлеуінде (немесе жарнамада) англикизмді қолдану оның сөйлеуде ассимиляциясына түрткі болуы мүмкін.

Әдебиеттер тізімі

1. Арутюнова Н.Д. Аномалии языка//Вопросыязыкознания. -2007. -№ 3 С.110-114
2. «Молодёжный сленг». Доступно на: <http://iyazyki.ru/2013/06/young-slang/> (Пятница 28 июня 2013)
3. Береговская Э.М. Молодежный Сленг: формирование функционирование// Вопросы языкознания. – 2006. С.50-54 <https://vja.ruslang.ru/ru/archive/1996-3/32-41> 1996,№3, 32-41
4. Бабалова Г.Г., Ширококов С.Н. Компьютерный сленг – Омск: Омский Научный Вестник, 2015. – Номер 3 (139). – С.38-42.
5. Семенова С.П., Заболотная Е.А. Характеристика молодежного сленга в английском языке и его влияние на сленг русскоязычной молодежи – Краснодар: Актуальные аспекты лингвистики, лингводидактики и межкультурной коммуникации. – 2019. – С.158-169.
6. Андрианов П.С. Образование компьютерного сленга на базе английского языка. Качество открытого дистанционного образования концепции. Москва, 2018 С.201-205
7. Рагина Ж.М., Турковский С.П. Русский сленг в интернете: компьютерный сленг или элементарная безграмотность? // Медиасфера и медиаобразование. Беларусь,2016, С.98-105

А. А. Арынгазиева*, Ж. Б. Телгараева, Г. К. Абишева

магистр, старший преподаватель, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

магистр, преподаватель, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан,

магистр, преподаватель, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

*Автор для корреспонденции: nurlyainura@mail.ru

СЛЕНГ ИЗ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В КОМПЬЮТЕРНЫХ ИГРАХ

Аннотация

В данной статье рассматривается понятие «жаргон в английском языке» и его использование в компьютерном субязыке. В первую очередь дается широкое описание понятия «жаргон» и рассматривается распространение новых жаргонных слов в компьютерной сфере, а также их использование в повседневной разговорной культуре. Одной из основных причин быстрого появления новых слов в компьютерном жаргоне является стремительное развитие компьютерных технологий. В настоящее время уделяется большое внимание развитию микропроцессорной техники, вычислительной техники и компьютерных технологий по всему миру. В связи с этим, новые термины и слова становятся неотъемлемой частью лексики компьютерной области. Увеличение числа людей, работающих с компьютерами, приводит к тому, что новые термины из закрытого лексикона программистов и специалистов в области компьютерных технологий широко внедряются в повседневную речь.

Ключевые слова: жаргон, лингвистика, термин, интерфейс, коммуникация, интернет, компьютер, технологии.

A. A. Aryngazieva*, Zh. B. Telgaraeva, G. K. Abisheva

master, senior lecturer, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

master, teacher, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan,

master, teacher, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

*Corresponding author: nurlyainura@mail.ru

SLANG FROM ENGLISH IN COMPUTER GAMES

Abstract

This article discusses the concept of "slang in the English language" and its use in computer sublanguage. First, a broad description of the term "slang" is provided, and the spread of new slang terms in the field of computers, as well as their use in everyday spoken culture, is examined. One of the main reasons for the rapid emergence of new words in computer slang is the rapid development of computer technologies. Currently, there is significant attention paid to the development of microprocessor technology, computing, and computer technologies worldwide. As a result, new terms and words have become an integral part of the computer field's lexicon. With the increasing number of people working with

computers, new terms from the closed lexicon of programmers and specialists in computer technologies are widely integrated into everyday spoken language.

Keywords: slang, linguistics, term, interface, communication, internet, computer, technology.

Information about the author responsible for contacts:

A. A. Aryngazieva, 87018606864, nurlyainura@mail.ru

Қатынасхаттар үшін жауапты автор туралы ақпарат:

A. A. Арынгазиева, 87018606864, nurlyainura@mail.ru

Информация об авторе, ответственном за сообщения:

A. A. Арынгазиева, 87018606864, nurlyainura@mail.ru

UDC 81'255.2

O.N. Bepalova, A.S. Shvaikovskiy*

4th year student, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

Candidate of pedagogical sciences, associate professor, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

*Corresponding author's: shvaikovskiy_a@mail.ru

ANALYTICAL, LINGUISTIC AND CROSS CULTURAL FACTORS AFFECTING INTERPRETATION AND TRANSLATION FROM ENGLISH INTO RUSSIAN

Abstract

Translation from the English language into to the Russian language is a complex process in which analytical, linguistic and cross-cultural factors play a crucial role. The article examines the main aspects affecting the quality of interpretation and translation, including the features of the linguistic structure and syntax of both languages. It emphasizes the role of cross-cultural aspects, which influence the understanding and perception of text. The results of the research show that it is very important to thoroughly study the theory of these factors in order to understand how a future translator can adapt them uniquely. The article analyzes examples of these factors and how they affect translation solutions when working with different styles of texts.

Keywords: analytical, aspect, cross-cultural, interpretation, language, linguistics, target audience, translation.

Introduction

Translation is a complex and multifaceted process, each aspect of which requires special attention and understanding of the context from the translator to the competent transmission of meaning from one language to another.

Only language knowledge in translation is not enough. The important part of a translation are the factors that influence its quality. When performing such types of translation as oral and written from English to Russian, the translator takes into account analytical, linguistic and cross-cultural factors. In order to understand the language features when performing translation - take into account linguistic aspects. Thanks to the analytical factor, it is possible to prevent errors during translation. In addition, it facilitates the analysis of information and it is interpretation. The cross-cultural factor takes into account all cultural aspects of the language that do not have direct correspondence in another language [1].

Thus, the translation process uses not only word knowledge but also the integration of all translation factors.

Theoretical analysis

This topic includes theoretical aspects aimed at studying the characteristics of both languages and cultures. Let us consider theoretical aspects in more detail.

The linguistic differences between Russian and English can have a significant impact on the quality of translation. To avoid this, it is necessary to know such aspects as grammar, vocabulary, syntax and phraseology.

English and Russian grammar has structural grammatical differences in stable forms of declination and conjugation. For example, in the Russian language nouns, adjectives and pronouns are changed by cases. In English, cases are applied only to pronouns, and for other parts of the speech prepositions are used [2].

Also, one of the significant grammatical differences is the absence of articles in Russian language. In English grammar they play important role, because they are used to indicate the certainty or uncertainty of a part of speech as a noun. In Russian, the meaning of certainty or uncertainty is most often conveyed and identified through context. It is important to know and take into account every grammatical peculiarity and difference of languages in the interpretation and translation.

English language vocabulary includes words that can have several different meanings. When translating, it is important to consider the context and correctly interpret the meaning of the word.

Regarding syntax, Russian and English languages differ in structure sentences. English is not as flexible as Russian, because it has a strict order of members in the sentence.

Phraseology of the English language includes various stable idioms and idioms that may not have direct analogues in Russian. In their translation you need to look for a suitable equivalent, that is not literal, but functional analog to retain meaning [3].

Also, the translation from English to Russian, in addition to linguistic differences, includes cross-cultural factors. Every country has its own individual cultural characteristics. The English language uses elements that are related to history or traditions. Accordingly, in order for them to be understood by the target audience, the translator should convey them as closely as possible in Russian [4].

It is worth emphasizing that in the English language, as in any other, there are different geographical names with translation which does not find direct analogues, therefore by choosing equivalents the translator can keep meaning. It should not be forgotten that every culture has its own social and ethical norms, and it is especially important to take them into account when translating [5].

It is also important to understand the theory of analytical factors. It assumes that the main task before performing a high-quality translation is to analysis the source text. This analysis identifies key structural and conceptual components, which helps to adapt the text for the target audience. Also, thanks to the analysis it is possible to determine what goal the author set for himself, through which information he transmits a particular emotion - all this forms the correct transmission of the stylistics of the text when translated into Russian [6].

Thus, analytical, linguistic and cross-cultural factors in translation are three interrelated concepts in translation theory. In translation theory, each of them plays its own special role. Achieving accuracy in the translation and interpretation from English to Russian without these factors is not an achievable task [7].

Experimental part

As a future translator, who wants to become a qualified specialist to understand the influence of analytical, linguistic and cross-cultural factors in the interpretation and translation from English into Russian - the experimental part is integral.

The experiment aimed to analysis how different grammatical, linguistic and cultural characteristics can affect the quality of translation. For the analysis we decided to use such methods of research as translation from English into Russian texts that contain in their context cultural features and grammatical differences, as well as containing idioms and phrases. Also, a comparative analysis of two interpreters of the same text, by an interpreter who took into account these factors and those who did not give them special importance.

For the first translation, we took a fragment from all known literary work of Jane Austen entitled «Pride and Prejudice»: It is a truth universally acknowledged, that a single man in possession of a good fortune, must be in want of a wife.

My own translation: *Общепризнанный факт, что холостяк, обладающий состоянием, неизбежно нуждается в жене.*

When translating from English into Russian, we took into account the cultural and analytical features. The author writes it with a little emotion of irony. And the cultural thing is that it's a British way of thinking about marriage.

The text for the second translation was served me no less popular advertising slogan of the company Red Bull: Red Bull gives you wings.

My own translation: *«Ред Булл окрыляет».*

The translation of advertising slogans always requires cross-cultural adaptation. It would not be possible to keep the meaning and cultural significance of the translation if we did not take into account intercultural factors.

For the third translation we used a phrase with a stable expression, such as idiom: «She feeling a bit under the weather».

My own translation: Она чувствует себя не в своей тарелке.

When we did this translation, we took into account the linguistic and cross-cultural factor, which is why we understand that we cannot use a literal translation from English to Russian in order to convey meaning correctly. Taking into account cultural characteristics, having correctly chosen the equivalents, we translated this idiomatic data.

Going over the analysis of interpretation, we came to the conclusion that a more competent and clear translation was done by the translator who took into account linguistic and analytical factors in their translation. Thanks to the analytical factor, he/she was able to identify in advance the structural components that were not understood by them and work on their adaptation. Taking into account the linguistic aspects, the translator was able to identify and prepare for linguistic differences when performing interpretation.

The second translator, on the other hand, did not take these factors into account, which led to a more direct translation. He/she did not adapt the text to the cultural characteristics of the target audience, while maintaining a more formal style of translation without paying attention to stylistic nuances. This contributed to the translation being less emotionally colored, and cultural features were not understood by the audience.

In the course of this experiment we managed to take into account how the use of these factors had a huge impact on the translation. The experiment proved and demonstrated the importance of intercultural and stylistic adaptation. This was especially noticeable when working with the audience, because the first translator managed to reach understanding with the listeners, while the second left behind some misunderstanding during his translation.

Results

As a translator who has carefully analyzed the impact of analytical, linguistic and cross-cultural factors on translation and interpretation from English to Russian, we have come to important conclusions.

First, it is very important to thoroughly study the theory of these factors in order to understand how to uniquely adapt them when performing oral and written translations.

Secondly, in order to avoid problems and errors in translation, we should take into account the linguistic, grammatical and cross-cultural differences between the structures of the two languages.

Third, the experiment revealed that successful translation requires not only accuracy but also cultural adaptation. Due to the knowledge of cultural characteristics, the translation will be made clear and natural for the target audience. Despite the linguistic and cultural differences, the results of the experiment confirmed that regular use of these factors in the translation process will give a high-quality result because they have a direct impact on the translation.

Conclusion

Thus, the best translation is the result of the interaction of analytical approach, linguistic knowledge and cultural awareness. A competent translator, in order to convey not only the literal meaning of the text, but also its deeper meaning, must have the ability of intercultural analysis for the target audience. Analytical factors require the translator to be able to understand the original text in depth, taking into account its context and structure. While, linguistic factors include grammatical, lexical and syntactic features of both languages. Intercultural factors, in turn, affect different cultural contexts, habits and mentalities. Finally, it can be argued that the analysis of analytical, linguistic and cross-cultural factors contributes to improving the quality of interpretation and translation.

References

1. 1 Baker M. In other words: A Coursebook on translation. - London: Routledge, 2011. - 352 p.
2. 2 Pöchhacker F. Introducing interpreting Studies. - London: Routledge, 2016. - 280 p.
3. 3 Gambier Y., Luc van D. Handbook of Translation Studies. - London: Routledge, 2010. - 478 p.
4. 4 James L.E. Translation in Context. - London: Routledge, 2015. - 210 p.
5. 5 Michael C. Translation, Transcription, and Transformation: A History of the Interpreting and Translation Tradition. - London: Routledge, 2011. - 328 p.
6. 6 Morry S. The Translator's Handbook. - London: Routledge, 2014. - 256 p.
7. 7 Kirsten M., Kevin W. The Oxford Handbook of Translation Studies. - Oxford: Oxford University Press, - 2011. - 624 p.

О.Н. Беспалова, А.С. Швайковский*

4 курс студенті, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
*Корреспондент авторы: shvaikovskiy_a@mail.ru

АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕН ОРЫС ТІЛІНЕ АУДАРУҒА ЖӘНЕ АУДАРУҒА ӘСЕР ЕТЕТІН АНАЛИТИКАЛЫҚ, ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЖӘНЕ МӘДЕНИАРАЛЫҚ ФАКТОРЛАР

Түйін

Ағылшын тілінен орыс тіліне аудару күрделі процесс болып табылады, онда аналитикалық, лингвистикалық және мәдениетаралық факторлар маңызды рөл атқарады. Мақалада ауызша және жазбаша аударманың сапасына әсер ететін негізгі аспектілер, соның ішінде тіл құрылымы мен екі тілдің синтаксисінің ерекшеліктері қарастырылады. Мәтінді түсінуге және қабылдауға әсер ететін мәдениетаралық аспектілердің рөлі атап өтіледі. Зерттеу нәтижелері болашақ аудармашының оларды қалай ерекше бейімдейтінін түсіну үшін берілген факторлар теориясын мұқият зерттеу өте маңызды екенін көрсетеді. Мақалада осы факторлардың мысалдары және олардың әртүрлі мәтіндермен жұмыс істеу кезінде аударма шешімдеріне қалай әсер ететіні нақты талданады. Сондай-ақ, мақалада аудармада осы факторлардың әсерін анықтауға мүмкіндік беретін эксперимент нәтижелері сипатталған және анықталған.

Кілттік сөздер: аналитикалық, аспектілік, мәдениетаралық, интерпретациялық, тілдік, лингвистика, мақсатты аудитория, аударма.

О.Н. Беспалова, А.С. Швайковский*

студентка 4 курса, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан
кандидат педагогических наук, доцент, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан
*Автор для корреспонденции: shvaikovskiy_a@mail.ru

АНАЛИТИЧЕСКИЕ, ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ И КРОСС-КУЛЬТУРНЫЕ ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА УСТНЫЙ И ПИСЬМЕННЫЙ ПЕРЕВОД С АНГЛИЙСКОГО НА РУССКИЙ

Аннотация

Перевод с английского языка на русский язык представляет собой сложный процесс, в котором важнейшую роль играют аналитические, лингвистические и межкультурные факторы. В статье рассматриваются основные аспекты, влияющие на качество устного и письменного перевода, включая особенности языковой структуры и синтаксиса обоих языков. Подчеркивается роль межкультурных аспектов, которые влияют на понимание и восприятие текста. Результаты исследований показывают, что очень важно досконально изучить теорию данных факторов, чтобы понимать, как будущему переводчику уникально адаптировать их. В статье наглядно анализируются примеры этих факторов и то, как они влияют на переводческие решения при работе

с текстами разных видов. Также, в статье описываются и выявляются результаты эксперимента, который позволяет выявить влияния данных факторов при переводе.

Ключевые слова: аналитический, аспект, кросс-культурный, устный перевод, язык, лингвистика, целевая аудитория, перевод.

Information about the author responsible for contacts:

Alexey Sergeevich Shvaykovsky, +77017419540, shvaikovskiy_a@mail.ru

Қатынасхаттар үшін жауапты автор туралы ақпарат:

Швайковский Алексей Сергеевич, +77017419540, shvaikovskiy_a@mail.ru

Информация об авторе, ответственном за сообщения:

Швайковский Алексей Сергеевич, +77017419540, shvaikovskiy_a@mail.ru

UDC 81'255.2

L.S. Bokayeva, A.S. Shvaikovskiy*

4th year student, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

Candidate of pedagogical sciences, Associate professor, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

*Corresponding author's: shvaikovskiy_a@mail.ru

**STRATEGIES FOR OVERCOMING CHALLENGES IN TRANSLATING BRITISH
AND AMERICAN HUMOUR AND IDIOMS
(BASED ON THE WORKS OF JEROME K. JEROME AND O. HENRY)**

Abstract

The article analyzes the main problems and difficulties arising during the translation of British-American humour and idioms in texts. The article discusses strategies for overcoming difficulties in translating British and American humour and idioms based on the works of Jerome K. Jerome and O. Henry. It emphasizes the significance of cultural differences in contextual features and language barriers that can make it difficult to accurately convey meaning and emotions in the translation process. The research is based on the study of idiomatic expressions and the development of humour in different periods. Knowledge and use of idioms helps to understand the speech of a native English speaker more clearly and without errors, as an idiom can express much more meaning than an ordinary word. An idiomatic expression can easily demonstrate one's level of English and make speech lively.

Keywords: cognitive, humorous element, irony, pragmatics, prose, psycholinguistic, pun, reception, sarcasm.

Introduction

Humour, as we know, plays a key role in knowing ourselves and our world. Because thanks to sarcasm we can discuss a certain actual problem. The concept of humour and idioms is important for human speech and art. Because these two linguistic parts of speech help to make our speech brighter and more lively. If we exclude humour and idioms from our daily life, it will become uninteresting and monotonous. Idioms are created by time based on a certain period of life as each idiom has its own meaning. But it is worth understanding that foreign humour is markedly different from Russian humour. The English like to resort to wordplay, which we do not understand. Different types of humour may require different translation strategies of humour. For instance, puns can be replaced with similar wordplay in the target language, while ironic statements require a precise understanding of the context to preserve tone. Idioms also play essential role in English texts [1].

We can across upon to idioms in every English book. They make our speech more colorful and fascinating. There are several strategies and approaches for translating idioms, including the context, objectives and characteristics of the language. These are the general approaches for (2017). translating idioms: literal translation, another words, calque. We use calque in translating expressions word-for-word, saving the structure and individuals words. This approach can work when the idiom exists in both languages with the same meaning. For example: "To kick the bucket" in English this expression is an idiom, but in Russian it does not sound as an idiom.

Theoretical analysis

We want to begin with the analysis of irony and sarcasm and how the ancient Greeks treated this direction of satirical exposé. The Greeks treated satire and humour as something more than a funny phenomenon they tried to know the world by using humour and idioms in speech. Indeed, humour is divided into different subtypes and irony is one such subtype. Irony is the mockery of a person, his/her vices and even character and, in general, the mockery of their personality. Conflict situations are accompanied by irony. When one uses irony, that person has to be very careful regarding the choice of words because some people may get hurt by it. There are three types of irony: irony where words are used, verbal irony and drama irony. Verbal irony is a direct mockery

of a person, a person can say a word but express the opposite meaning and sense. For example: “My friend is ‘very’ good”. In this case the word “very” means the opposite meaning of “is not, not good”.

Often this type of irony can be found in real life, in casual conversation. Irony has several functions for people in their lives. The most important among these would be its role in taking people through stressful or difficult situations. Irony distances the person from the realness of emotion enamoring him/her in these situations so that ironically, the tension could be maintained less in it by someone seeing the absurdity or humour in a particular situation. It enables a person to carry the burden in a somewhat lighter mood, instead of getting all overwhelmed. The self-distance created in difficult situations makes things more manageable, having an emotional buffer that can promote resilience. Furthermore, it is not irony that provokes thinking critical. The defining characteristics of the modern era are identified, setting the stage for a deeper examination of irony [2].

This underscores that, as modernism took shape, irony gradually became an essential and central feature of its intellectual and cultural development. Throughout this period of modern European thought, irony is inextricably tied to the emergence of a new intellectual style and an indirect form of expression. This style is evident in multiple areas: communication, art, philosophy, and even cognitive processes. Since irony operates not just as a rhetorical device but as a deeper mode of cognition and expression, it transcends mere language technique. In this sense, irony becomes more than just a figure of speech; it evolves into a crucial element in the intellectual and cultural fabric of the modern era. No matter how pure the intersection between the outside the actual world and a history might appear, communicatory forms, the making of cultural texts, and the very forms these texts exist into would not exist without some traditional framework defining their levels of semantic content [3].

The transfer from the term ‘irony’ used only to package a ‘style’ and be transformed into a principle framing the very existences of human beings indicates, on the one hand, the emergence and development of a new ironic worldview, and on the other, it carries an understanding that this particular worldview is a construction of modernity. In clear terms, irony seems to signify a lack of position or supremacy in the modernist project. So, one might also say that irony is contrary to the all-embracing modern ideology itself. However visible dissonance between the ironic form and the content of the modern project does not itself imply that irony was estranged from the Age of Enlightenment or could not find an abode in it. Here, on the contrary, irony constituted a momentous form within the culture of New European modernity, in relation to the discussion of the subjectivity and the rationality of individuals. It developed a specific, indirect form of thinking and acting, a unique communicative model. It did so by opening a new type of worldview, enriching it with dimensions like emotion, playfulness, detachment, reflection, and subjectivity—the level of which would eventually become more scrutinized during postmodernism. Irony can have a very diverse influence on the character of a person depending on how and under what conditions it is used. As such, it can be said that there are many considerations in this regard. First, irony is a critical thinking catalyst. Most ironic people possess strong analytical qualities and often tend to see things from different lenses which make it possible for them to work through subtle meanings and not take everything at face value. Irony, therefore, may be a protection mechanism in case of problems [4].

When a tough or unpleasant thing arises, the person can make use of irony to calm things down or to reduce the implications of the argument in order to hide feelings from others. Furthermore, irony represents a kind of distance emotively. Though, very often, the ironic person does not enter into full engagement in a situation or relationship. Thus objectivity is kept intact, but it causes hindrance in personal relationships. Fourth, self-irony is one of the important ingredients [5].

Such an ability to ridicule oneself and laugh at one's faults usually points to self-esteem being very much involved in such people, as well as their confidence.

Experimental part

If we think of sarcasm as a broad concept, often tied to something funny that makes people laugh, it's important to note that sarcasm actually covers a range of expressions, including what's known as humourous prose. The main goal of humourous prose is pretty simple: to make the reader smile or even laugh. It's usually about delivering harmless jokes that don't mock people or their flaws. Humourous prose often works through wordplay, puns, and clever twists on language. You can also spice things up with phrases or expressions that give the speech a bit more life and colour. However, one challenge that translators often face when dealing with humourous prose is capturing that exact meaning – especially when sarcasm is involved. The translator's job is to not just translate the words, but to preserve the humour, particularly the sarcastic tone, which can sometimes get lost in translation. Sometimes, a joke that lands perfectly in one language might fall flat when translated into Russian, and that's a common challenge in humour translation. The main task here is to translate humourous prose as accurately as possible, using the right words while keeping the humour intact. In modern writing, humourous prose often targets real-world issues, like politics, society, or human perspectives. The style of these works is typically light and expressive, making them easy to read and understand. When translating humourous prose, it's crucial to preserve the sarcasm by paying attention to a few key points [6].

Humour is often deeply tied to cultural differences, so it's not just about translating the words – it's about capturing the essence of the joke and its context. Literal translations can easily miss the mark. If the joke doesn't resonate in the target language, it might be necessary to use similar cultural references or localized elements that the audience will relate to. At times, the challenge is not only about preserving the meaning but also about maintaining the original style of humour. This requires flexibility, creativity, and sometimes adapting phrases or adding new elements that will still get a laugh in the context of the new culture. In addition, humour is based on intonation and nuances of language, which requires careful choice of words to accurately convey the desired emotional tone. If possible, it is worth consulting with the author to better understand the meaning and locution of humour. Ultimately, translating humourous prose and sarcasm is always an act of interpretation and the main goal of the translator is to preserve the essence and emotional impact of the joke for another audience. If we talk about the difficulties of translating humourous prose, it is not just a matter of replacing words from English into Russian, but a complex task that requires attention to the culture and traditions of the other language. We must pay careful attention to the context in general and the meaning itself when translating humourous prose. Humour is often connected with local traditions and peculiarities that may not be understood by a foreign reader. Therefore, it is important to choose jokes and references that will be understandable and funny for the Russian audience. When wordplay appears in the text, the translator often needs to come up with their own puns to keep the joke's effect intact, making use of language quirks, accents, or peculiarities. It's crucial to find an equivalent that works just as well in the target language as it did in the original. Humour, however, isn't just about words; it often depends on how something is said or the intonation used. So, the translator has to capture that tone in humourous prose to ensure the joke still lands. Sometimes, this means changing the structure of sentences or adding something new to make the text feel livelier and more understandable [7].

Results

Translating humourous prose isn't only about getting the words right – it's about using the right approach to convey the meaning clearly and keep the jokes funny and relatable for a new audience. To convey the meaning of irony in prose translation, he should read through the prose with several new foreign words, phrases from the idioms in the text, and try to find in Russian the exact counterpart. In reality, we are living in a technology-driven world, in which the use of the Internet can be put to exploit by translators. While translating into English, if any word proved insufficient to accomplish the precision of sarcasm, he can fibrillate by saying out phrases and terms logically completing the jocular and humourous prose. Sarcasm must be translated into the language of the surpassing meaning and stylistic representation of the author, since it is not only a poetic but perhaps even a work atmosphere. The prose must be so well understood by the translator

that he or she has an inkling of the atmosphere of the joke, for otherwise the joke may lose its purpose as well. Each foreign author has a unique type of sarcasm there are those who have a more violent type of sarcasm there are others with a more benign form of sarcasm. This specifies the cultural peculiarities and psychologies, which depend diverge from one language to another and also on social settings.

Conclusion

To conclude, before the translation should be deeper and more accurately study the book of the author, whom we will translate. Also some jokes in Russian are poorly translated and there is no accurate way to convey the meaning. When we read in the original we still have different feelings. Some jokes in English sound funny based on the intonation rather than the humour itself. These are some puns and the importance of their translation also matters. But we should pay attention more to the intonation as it plays a big role in such jokes.

References

1. Brownell H.H. Neuropsychological views on humor // *Laughter matters: a serious look at humor*, 2001. - P. 17-34.
2. Lefcourt H.M. *Humor and life stress: an antidote to adversity*. - New York: Springer-Verlag, 2014. - 252 p.
3. Lefcourt H.M., Davidson-Katz K., Küneman K. *Humor and functioning of the immune system // Humor*, 2015. - №3. - P. 305-321.
4. Nakhemou L. *Humor as a database for the study of aging // Humor and aging*, 2011, P. 3-26.
5. Omwake L. *A study of the sense of humor: its relation to sex, age, and personality characteristics // J Appl Psychol*, 2016, №21, P. 688-704.
6. Allport G. W. *Pattern and personality growth*. - New York: Holt, Rhine-Hart and Winston, 2004. - 158 p.
7. Attardo S. *Linguistic theories of humor*. - N.Y.: Mouton de Gruyter, 2015. - 180 p.

Л. С. Бокаева, А. С. Швайковский*

4 курс студенті, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
*Корреспондент авторы: shvaikovskiy_a@mail.ru

БРИТАНДЫҚ ЖӘНЕ АМЕРИКАНДЫҚ ӘЗІЛДЕР МЕН ИДИОМАЛАРДЫ АУДАРУДАҒЫ ҚИЫНДЫҚТАРДЫ ЖЕҢУ СТРАТЕГИЯЛАРЫ (ДЖЕРОМ К. ДЖЕРОМ МЕН О. ГЕНРИДІҢ ШЫҒАРМАЛАРЫ НЕГІЗІНДЕ)

Түйін

Бұл мақалада ағылшын-американдық әзіл мен идиомаларды аудару барысында туындайтын негізгі мәселелер мен қиындықтар талданады. Мақалада Джером К. Джером мен О. Генри шығармалары негізінде британдық және американдық әзіл мен идиомаларды аударудағы қиындықтарды жеңу стратегиялары қарастырылады. Мақалада мағынаны және эмоцияны дәл жеткізуді қиындататын мәдени айырмашылықтардың, мәтінмәндік ерекшеліктердің және тілдік кедергілердің маңыздылығы атап өтіледі. Зерттеу идиомалық тіркестерді және әр түрлі кезеңдердегі әзілдің дамуын зерттеуге негізделген. Идиомаларды білу және қолдану ағылшын тілі тасымалдаушысының сөзін дәлірек әрі қателіксіз түсінуге көмектеседі, өйткені қарапайым идиома жай сөзден әлдеқайда көп мағына білдіруі мүмкін. Идиомалық тіркес ағылшын тілі деңгейін оңай көрсете алады және сөзді әсерлі ете түседі.

Кілттік сөздер: танымдық, әзіл-оспақ элементі, ирония, прагматика, проза, психолінгвистикалық, сөз тіркесі, қабылдау, сарказм.

Л. С. Бокаева, А. С. Швайковский*

студент 4 курса, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан
кандидат педагогических наук, доцент, ЮКУ им. М. Ауэзова, г. Шымкент, Казахстан

*Автор для корреспонденции: shvaikovskiy_a@mail.ru

**СТРАТЕГИИ ПРЕОДОЛЕНИЯ ТРУДНОСТЕЙ ПРИ ПЕРЕВОДЕ БРИТАНСКИХ И
АМЕРИКАНСКИХ ШУТОК И ИДИОМ
(ПО ПРОИЗВЕДЕНИЯМ ДЖЕРОМ К. ДЖЕРОМА И О. ГЕНРИ)**

Аннотация

Данная статья анализирует основные проблемы и сложности, возникающие во время перевода английско-американского юмора и идиом в текстах. В статье рассматриваются стратегии преодоления трудностей при переводе британского и американского юмора и идиом на основе произведений Джерома К. Джерома и О. Генри. В статье подчеркивается важность культурных различий контекстуальных особенностей и языковых барьеров, которые могут затруднить точную передачу смысла и эмоций в процессе перевода. Исследование основано на изучении идиоматических выражений и развития юмора в разные периоды. Знание и использование идиом помогает более четко и безошибочно понимать речь носителя английского языка, поскольку обычная идиома может выражать гораздо больше смысла, чем обычное слово. Идиоматическое выражение может легко продемонстрировать ваш уровень владения английским языком и сделать вашу речь более живой.

Ключевые слова: познавательный, юмористический элемент, ирония, прагматика, проза, психолингвистика, каламбур, восприятие, сарказм

Information about the author responsible for contacts:

Alexey Sergeevich Shvaykovsky, +77017419540, shvaikovskiy_a@mail.ru

Қатынасхаттар үшін жауапты автор туралы ақпарат:

Швайковский Алексей Сергеевич, +77017419540, shvaikovskiy_a@mail.ru

Информация об авторе, ответственном за сообщения:

Швайковский Алексей Сергеевич, +77017419540, shvaikovskiy_a@mail.ru

UDC 81'25:784

D.M. Davessov, A.S. Shvaikovskiy*

4th year student, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

Candidate of pedagogical sciences, associate professor, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

*Corresponding author: shvaikovskiy_a@mail.ru

**CHALLENGES AND PECULIARITIES OF TRANSLATING LYRICS AS A NEW
SUBFIELD OF TRANSLATION STUDIES
(BASED ON ENGLISH-LANGUAGE ROCK SONGS)**

Abstract

The article analyses peculiarities of translation studies in the context of cultural phenomenon and uses Rock music as an example for observation. The study is based on theoretical and practical scientific works in the field of philology related to translating lyrics. It links cultural and musical phenomena to linguistics, providing an analysis of their interconnection and interference. The article emphasizes the insufficient investigation of the field of translating songs' lyrics. Listening to music in a foreign language might turn out to be an excellent way to improve language proficiency. Investigating into a specific subfield, such as translating songs may become an interesting way of practicing a translator's duty. The article examines a translation of a song and obstacles met on the way.

Keywords: culture, globalization, intercultural communication, linguistic competence, lyrics, rock music, translation.

Introduction

The culture itself has many definitions. As far as we live in this century, a great amount of experience is being gained by man. But we will perceive culture from the point that this is a complexity of knowledge, traditions, values and perspectives that is inherent in a local geographical area. From all of this, for us, the interpretations, the most essential component is knowledge. Using knowledge lets us provide high-quality translations and shows us the cultural and linguistic peculiarities of a certain language. The process of globalization is erasing any boundaries, including scientific and study-related ones too. Translation studies once were only about linguistics and philology, but now we can officially link them up to cultural studies too. Recent researches emphasize the cultural aspect of translation, perceiving it as a form of intercultural exchange and a tool for cultural communication [1].

Theoretical analysis

Texts had been translated a long time ago. They stand as historical relics for us now. The earliest translation was probably the adaptation of the *Epic of Gilgamesh* into various Asian languages thousands of years ago; and it was continued by the classical debates of Cicero and Horace concerning *verbum pro verbo* versus *sensum exprimere*. Translators and their materials, as we believe, serve as mediators through time and space. This allows us to have some sort of dialogue with our past.

And we do believe that culture is not a static matter. It transforms to suit the external factors and cultural and historical changes. This dynamic subject is always in need of those who will take care of it, capture it and deliver to descendants; and they have to be not only linguistically competent but also culturally educated. The translation studies were formally established only in the year of 1972, at the linguistic seminar where scholars firstly used such a term. Although technological advancements now may seem as a threat to a living translation, we assert that human beings are irreplaceable with Artificial Intelligence due to the fact that it lacks creativity potential [2].

The translation of musical texts demands familiarity with a range of specialised terms and technical and contextual knowledge, including genre namings, composers and their styles and musical instruments. Terms Adagio, Allegro, Largo and Moderato are always used in Italian

because this is a musical tradition, where changings are not appropriate. The translator of musical texts must therefore possess not only linguistic competence but also musical literacy. This means that musical translation requires careful rendition, by which the translator must understand the aesthetic meaning in both cultures. For instance, Verdi's *La Traviata* might initiate different audience reactions in distinct countries, so the linguist must consider local expectations and, if we take librettos, adapt it not only in a literary accurate way but preserve the rhythm and rhyme with the performative effect that may be caused [3].

Poetic translation, as we consider, requires a meticulous and deliberate approach. It is strictly structured unlike prose. In it every word, syllable and punctuation play a vital role for the semantic and stylistic parts of the text. Poets form texts and compose them simultaneously, where imagery and rhetorical devices operate on multiple levels of meaning. The translator must be engaged into symbolic context and attend to the tone, structure and aesthetic resonance. Also, historical specificities complicate the work. Authors may use archaic words (or vice versa neologisms), syntactic deviations and break the standard word order to stylize the text and to shape it with the atmosphere of some era. The one who translates must be attentive in these cases and negotiate between historical matching fidelity and suitable readability. Moreover, a rhythm serves as an interlining between music and poetry. Though these disciplines are different, they both rely on intonation, rhythmic section and acoustic (voice-pronounced) structure [4].

The language itself is a musical matter. It involves pitch, tempo, and stress patterns, just like in music. Assonance and alliteration acquire interpretive significance when they're used to express emotional tone or poetic rhythm. By that, such devices must be perceived not just as stylistic decorations, but as important parts of poetic speech. We assume that poetry translation allows for greater flexibility than prose. Direct translation cannot be used in almost all cases due to metrical, phonetic and syntactic differences between SL and TL. The preservation of meter and rhyme will remain to be one of the most challenging aspects of poetic translation. In addition we must say that poetic texts also function as cultural artifacts, because they include not only linguistic structures but additional context too, whether it's socio-cultural or historical one. A successful translation is the one that localizes cultural peculiarities, its symbols and provides the original meaning to the target audience [5].

Music is an inherent part of global art. It stands not just as an entertainment, but as a matter that is connected to education, social identity and neurological development. University of Liverpool has conducted a study back in 2002 that demonstrates that the human brain processes music similarly to a foreign language. Musicians' brains indicate a higher amount of grey matter in areas responsible for speech processing. German study in this field showed us that understanding music (an ability to play on instruments) is the same for the brain as if the brainholder was learning foreign language. These studies demonstrate unobvious linking between music and linguistic sciences. From a pedagogical side, listening to the foreign language music might be a good and balanced method for students to learn the language. By focusing on the lyrical part of the song, the listener might acquire new vocabulary, recognize idiomatic expressions, and explore cultural nuances [6].

A central task of the interpreter is not to just mechanically select rhyming equivalents but to artistically adapt the text and to preserve the authors' work's original spirit. An illustrative case is *The Beatles'* song *Girl*. Although the band's discography was not officially represented in the USSR, exactly this song was published in the same years as it was published in the West. This song was performed by several soviet crooners, we will overlook Valery Obodzinsky's version. Though in Russian rendition the lyrics significantly alter the original narrative content, the overall thematic focus on an image of a girl is maintained. But due to the lack of a one-syllable Russian equivalent for the word *girl*, it was sung unchanged in the chorus [7].

Speaking of music more particularly, Rock music had its own eras of development, transformation and decline. Although it's gone "underground", now it may seem that Rock music is undergoing some renaissance era and is evolving anyway; more and more (young) listeners turn to Rock music, preferring it to other dominant and mainstream genres. Rock music has formed its

own universe with legends, myths, stories and traditions. Emerged from R'n'B and diverged from early Rock'n'roll, Rock music had gone independent and acquired its own recognizable sound and cultural significance. Despite the fact that to now there exist uncountable volumes of rock music, the real interest is aroused only by two or three decades – from 1955 to 1980's. These years had produced icons and canons of the genre. The pillars were laid: many of the recognizable band names belong to this specific time. “Godfathers” or just “founding fathers”, such as *Little Richard, Pattie Smith, Ozzy Osbourne, Paul McCartney, Iggy Pop, David Bowie* etc. have formed the face of the era. What distinguishes rock is its energy, its youthful defiance, and its rebellious spirit. The rhythmic part and tonal qualities in rock are making an addition to the emotional and semantic impact of this music. We do not diminish other musical genres, but we do emphasize how under the influence of specific cultural, historical and emotional atmosphere, one of the most crucial phenomenon was made and how lyrics in songwriting reached such a well-developed level, which is important for our article. Though many of rock songs' lyrics' authors lacked formal education or adherence to conventional social norms, their lyrical improvisational output was regarded by both critics and audiences as literary and poetically interesting, comprehensive and even dramaturgically full. Whether their songs were inspired by literature read, philosophy discussions, some random words or phrases from ordinary life, or a well-constructed narrative, these musicians have produced lyrics for music that are worth analyzing as texts with literary value. In the field of translation, we are sure that translating songs' lyrics is still insufficiently covered, which is good for the investigator because it sets a space for deep analysis and work, with the possible separation of translation of lyrics as an independent subfield.

Classic rock songs often consist of typical and settled structures. They are the four-bar formula, the verse-chorus interchange, a tonal resolution, applying embellishments and guitar solos. A deep artistic commitment is shown by how carefully and precisely authors pay attention to lyrical details – using idioms, composing new structures, citing literature etc. Rock musicians were creating novellas in the form of musical albums, which included their philosophical ideas, their comments on social, cultural and historical issues of their time. Rock was a tool for society's awakening, its consciousness. It was sung to disrupt routine style of thinking, to provoke reflections, to encourage individual creativity and broad social awareness. As we deem, paying close attention to lyrics is crucial in Rock songs. Listeners are invited to search for twisted and double meanings, solve conceptual visions and uncover the narrative depth. Lyrics there stand not as a mere supplement to the melody but as an integral part of the work of art – they are compiled of rhythmic and instrumental elements to form an expressive whole. Not a common thing for Rock lyrics is referring to canonical literature and history, incorporating cultural and pop-cultural allusions or reflecting on surrounding events. Some artists and bands, such as *The Beatles, Klaatu, King Crimson, David Bowie, Bob Dylan, Pink Floyd, and Queen*, have constructed entire fictional universes, lyrical heroes, and overarching narratives that stretch along albums or entire discographies.

Experimental part

For the experimental part we will take a look and analyze the ways of translating a song from English into Russian. The song we overlook is credited to Canadian rock-band Klaatu because, as we assume, its legacy is not widely represented across listeners at all, and, consequently, no adequate translation of their songs has ever been done before.

The track is called *We're Off You Know*. If you look at its lyrics, you will notice that this song features simple ABAB and AABB types of rhyme: *...some uncharted shore ...worth looking for ...the urge to merge ...and a little courage*. This poses the question if we should follow the original rhyming schematic. In this particular case, we believe that it is most appropriate to try to match the original text, because the original form doesn't seem very complicated. Our variant of the second verse is: *Итак, берега нас ждуют, где не бывало ног, Ведь мы ищем только то, что стоило бы нам найти. Грянем вместе, друз! Наш союз тебя так влѣк. Ведь согласны мы, всё, что нужно нам – этот Шанс и отваги пяди!* As you may notice, the rhyming schema is modulated from AABB into ABAB. The semantic aspect is preserved; we provide, or at least we

try to provide the message to the listener in a slightly changed form but with all the same ideas. For example, the third line is: *You can tag along should you feel the urge to merge...* is translated as ...*Грянем вместе, друг! Наш союз тебя так влѣк...* The interrogative part should you feel is eliminated due to the fact that the song's narrator doesn't seem to ask and is only talking in an invitational tone. The word *Шанс* in the last line is changed from the word *Hope* because we couldn't find a word that consists only of one syllable and that would suit the line. And *a little courage* is being stylistically adapted as *отваги пяди* to include literary creativity by generating an unexisting idiom.

We are also taking into account the amount of syllables and we try to set up the same amount in the TL. Obviously, the melodic phrases cannot be ripped apart in a haphazard way, and so it has a structure: Get out the lead full steam ahead smartly now. In the actual song it's divided by the melody the following way: Get out the lead | full steam ahead | smartly now. By this example we show the extent to which we are meticulously providing the translation: Зеваки, встать! С кушеток – вон! Жи-вей!

The chorus *So raise the sails and trim all the sheets, Set your course and jam all the cleats, We'll follow the north star to know where we are so You sleepyheads get out of bed right now, Let your fortunes be cast to the wind* becomes *Что ж! Парус вверх, равняй по бортам, Брасуй рею, швартовы отдай! Нам не потеряться – звезда путь ведѣт. Так! Зеваки, встать! С кушеток – вон! Жи-вей! Пусть судьба ваша вдаль впередь плывѣт.* Phrases *trim all the sheets* and *jam all the cleats* are related to marine terminology, and the word *all* in these examples are the author's lexical supplement. We couldn't find not only equal Russian phrases that a Russian listener would understand, but we also wouldn't fit the amount of syllables. Instead of this, we changed marine ship *sheets* term to approximately relative *борта*, because those sheets stand for some schematic calculations that are being made before the ship's departure, so *равнять борта* makes sense and sounds adequate and easier to understand in TL. *Course* here is not the ship's voyaging course, but a term for the headsails that are placed perpendicularly in the ship's front part; *брасовать рею* in imperative form is quite similar, as we think, to the original *set your course*. *Cleat* is *кнехт*, a non-russian word, and it also might seem quite hard to understand when you first hear it. Although it could fit in the line, we used omission here. *The north star*, we think, is adapted perfectly, because *звезда путь ведѣт* is just another, stylized form of the word *путеводная* or *полярная звезда*. The last line in the original was also transformed from *let your fates be cast* replacing *fate* with *fortune* which has the same meaning; the line has been adapted as *Пусть судьба ваша вдаль впередь плывѣт* replacing the literary *...to the wind* with another literary *впередь плывѣт* in Russian.

Results

As far as we have investigated and what we understood is that you might have to have several variations of translation of one text (song lyrics). Because by that you, as a listener, might look at the translated material from different sides, where various terms are used which can strongly differ from each other. You might also think out, assume the possible translation variants from your own, but this requires some degree of language knowledge. The result of our observations is that translating literary texts, and especially the rhymed ones, is not a simple task. We can see that obstacles not just might be met on the way, but they will be met. Whatsoever, this kind of work with literary texts seems very interesting and skill-developing for us, and it may serve as a great opportunity to translate in practice.

Conclusion

As we have observed, there is a certain link between culture and language. It is historically determined and in our days of globalization sciences draw closer to each other, which allows us to see more clearly how music impacts poetry and vice versa. The translator must always be careful with his translating decisions and be attentive to details. He/she must also be engaged in the cultural, social and historical context of both language systems if he/she is to work in niche subfields of translation. In our experimental part we illustrated in practice how exactly some translations can be done, what is difficult and what is obvious.

References

1. During S. The Cultural Studies Reader. London: Routledge, 2017 (3rd ed.). - 576 p.
2. Velikovskiy J. Elements of Evolutionary Culturology. Philosophical and Cultural Studies Press, 2023 (Revised 2nd edition). - 433 p.
3. Ohly F. Sensus Spiritualis: Studies in Medieval Significs and the Philology of Culture. University of Chicago Press, 2015 (1st ed.). - 424 p.
4. Low P. Translating Song: Lyrics and Texts. London: Routledge, 2017 (1st ed.). - 140 p.
5. Feder G. Music Philology: An Introduction to Musical Textual Criticism, Hermeneutics, and Editorial Technique. Pendragon Press, 2011. - 195 p.
6. Holmes J. Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies. Amsterdam: Rodopi B.V., 2015 (3rd ed.). - 123 p.
7. Boase-Beier J. Stylistic Approaches to Translation. London: Routledge, 2016. - 184 p.

Д. М. Давессов, А. С. Швайковский*

4 курс студенті, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
*Корреспондент авторы: shvaikovskiy_a@mail.ru

АУДАРМАШЫЛЫҚТЫҢ ЖАҢА САЛАСЫ РЕТІНДЕ МӘТІНДІ АУДАРУДЫҢ ҚИЫНДЫҚТАРЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ (АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ РОК ӘНДЕРІНІҢ НЕГІЗІНДЕ)

Түйін

Бұл мақала мәдени феномен контекстіндегі аударматану ерекшеліктерін талдайды және зерттеу мысалы ретінде рок-музыканы қолданады. Жұмыс филология саласындағы теориялық және практикалық еңбектерге негізделген, олардың негізінде ән мәтіндерін аудару жатыр. Жұмыста мәдени және музыкалық феномендердің филологиямен байланысы көрсетіліп, олардың өзара байланысы мен ықпалы талданады. Мақалада ән мәтіндерін аудару бөлімінің жеткіліксіз зерттелгендігіне назар аударылады. Шетел тіліндегі музыканы тыңдау арқылы сол тілді меңгеру деңгейін арттыруға болады. Ән аудармасының ерекше бөлімін одан әрі зерттеп, тереңірек меңгеру аударма ісі бойынша тәжірибе алаңы бола алады. Мақалада әнді аудару процесі мен осы жолда кездесетін қиындықтар қарастырылады.

Кілттік сөздер: мәдениет, жаһандану, мәдениетаралық коммуникация, лингвистикалық құзыреттілік, лирика, рок-музыка, аударма.

Д. М. Давессов, А. С. Швайковский*

студент 4 курса, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан
кандидат педагогических наук, доцент, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан
*Автор для корреспонденции: shvaikovskiy_a@mail.ru

ТРУДНОСТИ И ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ТЕКСТА КАК НОВОЙ ОБЛАСТИ ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЯ (НА ОСНОВЕ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ РОК-ПЕСЕН)

Аннотация

Данная статья анализирует особенности переводоведения в контексте культурного феномена и использует рок-музыку в качестве примера для исследования. Работа основана на теоретических и практических работах из филологической сферы, основой которых является перевод текстов песен. Работа показывает связь культурного и музыкального феноменов с филологией, приводя анализ их взаимосвязи и взаимовлияния. Статья обращает внимание на недостаточную изученность подраздела перевода текстов песен. Слушая музыку на иностранном языке, можно улучшать свой уровень владения им. Дальнейшее изучение и углубление в особый подраздел перевода песен может стать хорошим полигоном для практики в переводческом деле. Статья обозревает перевод песен и сложности, встреченные на пути.

Ключевые слова: культура, глобализация, межкультурная коммуникация, лингвистическая компетентность, лирика, рок-музыка, перевод.

Information about the author responsible for contacts:

Alexey Sergeevich Shvaykovsky, +77017419540, shvaikovskiy_a@mail.ru

Қатынасхаттар үшін жауапты автор туралы ақпарат:

Швайковский Алексей Сергеевич, +77017419540, shvaikovskiy_a@mail.ru

Информация об авторе, ответственном за сообщения:

Швайковский Алексей Сергеевич, +77017419540, shvaikovskiy_a@mail.ru

UDC 81'255.2

V.D. Doszhanova, A.S. Shvaikovskiy*

Student, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

Candidate of pedagogical sciences, associate professor, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

*Corresponding author's: shvaikovskiy_a@mail.ru

**CHALLENGES IN TRANSLATING EXPRESSIVE MEANS AND STYLISTIC DEVICES
(BASED ON THE NOVEL "THE GREAT GATSBY" BY F.SCOTT FITZGERALD)**

Abstract

The article investigates the problems of translating expressive means and stylistic devices on the basis of the novel "The Great Gatsby" by F.Scott Fitzgerald. Transfer of stylistic elements in literary translation plays an important role, as it provides accurate perception of the emotional tone, atmosphere and the main idea of the original work. The main attention was paid to analysis of the original text and its translation, which revealed the difficulties associated with transmission of symbols, metaphors, allusions and other expressive means. Special attention was also paid to the metaphor 'green light' as an important symbol of the American culture. The analysis showed that the use of strategies such as adaptation, compensation, descriptive translation and selection of equivalents contributes to a more accurate and deeper understanding of the translated text. An arsenal of techniques that help in preserving the author's style in translation was revealed.

Keywords: expressive means, stylistic devices, target language, text perception, translation strategies.

Introduction

The translation of expressive means and stylistic devices in literary texts represents one of the most complex challenges in translation practice. The challenge becomes especially significant when translating texts with distinctive and recognizable authorial style, such as "The Great Gatsby" by F. Scott Fitzgerald. The novel is notable for its vivid imagery, rich use of metaphors, symbolism, cultural allusions and other stylistic devices that convey both the plot and the atmosphere of the era, the inner worlds of the characters and the author's own perspective [1].

Stylistic devices and expressive means have always played a key role in shaping the artistic world of a work and in the reader's perception of the text. Furthermore, during translation process, they require not only linguistic accuracy but also artistic intuition, as well as the ability to convey the emotional and aesthetic atmosphere of the original. However, languages often represent challenges, such as the non-equivalence at both the lexical and cultural aspects, which, in turn, makes a literal translation impossible. Therefore, its require complex decisions from a translator, including the choice between a literal translation and the adaptation or transformation of the original. Thus, the main task of the translator is to find balance between fidelity to the original and the author's creative approach, which preserves the main idea of the text. It's also important for the translator to have a deep knowledge of both cultures and languages to convey the essence of the work into the target language more effectively [2].

Theoretical analysis

Stylistic devices and expressive means have been studied for centuries. Scholars such as Aristotle and other philosophers in ancient times analyzed how language can influence the audience. Nowadays, these elements play an important role not only in literature, but also in other fields, such as media, advertising and even digital communication [3].

Actually, expressive means and stylistic devices refer to language elements that serve an aesthetic function in a text and help the author convey a certain mood, tone and build a unique artistic world. They are commonly classified in several levels. The lexical level includes tropes(such as metaphor, metonymy, epithet, simile, and hyperbole), which play a key role in creating imagery within the text. The syntactic level involves rhetorical questions, inversion,

anaphora, parallelism, and gradation, which form the rhythm and structure of the utterance. Finally, phonetic level refer to the devices, such as alliteration and assonance add musicality and expressiveness to the text and are commonly found in poetry than in prose [4].

It is important to emphasize that scholars divide stylistic devices and expressive means into various types depending on their function and structure. One of the first to make a significant contribution to the development of stylistics was scholar Vladimir Vinogradov, who classified stylistic devices based on their functional role in language, distinguishing various levels-lexical, stylistic and phonetic. The second scholar, Ilya Galperin, also categorized stylistic devices into these levels, but his approach differed by focusing on a more detailed examination of the functional aspects of each level. Moreover, he emphasized that stylistic devices can also influence the structure of the text, not just create imagery and emotions, which significantly expanded his understanding of the role of stylistics in language. The third scholar, Yuri Skrebnev proposed his own approach, focusing on the impact of stylistic devices on the perception of the text and their connection within the context.

Any literary work is a way to create a certain mood and depth of meaning. That's why the expressive means and stylistic devices are considered as the basis of a literary text. Stylistic devices and expressive means are essential tools, as they help to convey emotional and artistic nuances, form the author's style, emphasize important aspects of the plot, play a role in realization of author's intention and reveal the content and the main idea of their work. There are also many peculiarities and firstly creating imagery, in other words using devices such as metaphors or epithets-allows authors to convey ideas through vivid images, making the text more lively and expressive. Secondly, enhancing emotional impact-through the choice of specific words or expressions, the stylistic devices give the text a distinct atmosphere and evoke certain emotions, such as joy, melancholy, or fear. Thirdly, they help shape an individual and recognizable authorial way, which, in turn, distinguishes one author from another. Fourthly, they help convey the desired atmosphere. For example, stylistic devices such as alliteration and assonance immerse readers in a dark, tense, or depressive mood, depending on the author's original idea. And finally, one of the key peculiarities is that stylistic devices and expressive means help deepen the meaning of a literary work. Irony, paradox, and other devices help reveal hidden layers of meaning, making the text more ambiguous and profound, and attracting the reader's attention.

According to stylistic theory and linguistic research, the main functions involve: enhancing expressiveness and emotionality of the text. Through various stylistic devices readers can feel the character's emotions and understand the author's viewpoint, their attitude toward events. With the help of stylistic devices readers can perceive the emotional state of the characters and they can evoke empathy and other senses. And as a result, the readers can fully understand what author want convey to us. Revealing character traits and individuality means that stylistic devices can easily reveal the personality of the characters. On the other hand, a character' speech says a lot-for example, they may use a polite style in the text, which indicates their high status and intelligence. Forming the author's style and the atmosphere of the work also consider as the main function. Every author has a unique style, and it mostly depends on his choice of vocabulary, expression and the structure of sentences. The preference of short and simple sentences usually emphasize key ideas and essential details, also it highlights the minimalism. While other authors prefer to employ long and complex sentences with an abundance of expressive phrases, this can only demonstrate that author likes detailed descriptions, deep conveyance of thoughts and emotions [5].

However, in the translation of literary works into another language, the translator faces a number of difficulties related to conveying stylistic elements. The most common problems include maintaining equivalence and adequacy of the original, as well as the loss of expressiveness and emotional impact of the original. Stylistic devices that have no direct counterparts in the target language also present a major challenge, making it difficult to accurately convey the meaning and atmosphere of the text. Moreover, translators often face challenges such as cultural differences and linguistic barriers. In other words, the translator must take into account the cultural specifics of

images and realities. For example, in the case of English-language literature, in the novel “The Great Gatsby”, written in the early 20th century, there are a lot of vivid and clear allusions and symbols, such as the “green light”, which represents Gatsby’s dream, as well as the parties and jazz, reflecting the atmosphere and culture of this era and the American dream [6].

Nevertheless, to overcome these difficulties, translators use various strategies. The main strategies include literal translation, which preserves the exact word-for-word translation of the original and generally retains the sentence structure; adaptation, which involves modifying the text according to the cultural and linguistic aspects of the target audience; and the compensation method, which is used when certain expressive means cannot be directly conveyed, allowing the translator to compensate it with another element in order to maintain the effect of the text. There are also other strategies used by translators, such as the method of descriptive translation, where the main goal is to clearly explain certain stylistic devices using additional words and elaboration. Another approach is the use of equivalents, where the translator finds similar or analogous words in the target language in order to convey the emotional tone of the original text [7].

Experimental part

The practical part of the research focused on studying the peculiarities of conveying stylistic devices and expressive means when translating a literary text from English to Russian. The aim of this analysis was to examine the methods and approaches to conveying stylistic devices and expressive means.

The selected material was F. Scott Fitzgerald’s novel “The Great Gatsby”, which is rich in symbolism, allusions, metaphors, epithets and other expressive means.

During the analysis, various strategies used in translation were considered, such as adaptation, compensation, the method of descriptive translation, and the use of equivalents. These strategies helped accurately convey the stylistic devices and cultural references of the original, while also preserving the emotional atmosphere of the text. For example, adaptation played a key role in translating cultural contexts specific to the early 20th century. We would also like to note that the descriptive translation method was essential, as it allowed to precisely explain complex images and symbols that were unfamiliar to our culture. In other cases, compensation was used to convey expressive means that didn’t have direct equivalents in Russian, while the use of equivalents was helpful for transmitting elements of early 20th century American culture.

Special attention was given to translation challenges, such as the metaphor “green light”, which in the context of this novel is a crucial symbol of the American dream and the pursuit of happiness. This metaphor was difficult to translate because it is only a figurative expression and has deep cultural and historical roots. According to the original meaning, it symbolizes illusions and dream of the main character of the novel - Jay Gatsby about returning to the past and his desperate hopes for a bright future with Daisy. Although the main meaning of the “green light” is to represent the pursuit of something unattainable, others also propose different interpretations. This is mainly due to the fact that green color in American culture can symbolize many things, such as money and prosperity, as well as growth and a fresh start, which often associated with spring and nature. Another interpretation is that green is frequently associated with moving forward, because of the green traffic light. That’s why this expression is often ambiguous, which cause problems in translation due to cultural differences. Overall the author of this novel just wanted to illustrate to the readers Gatsby’s obsession with the past and his belief in the possibility of reclaiming what has been lost.

Through the analysis, we thoroughly demonstrated that translation can be quiet complex, especially when translating specific elements that require direct equivalents in the language. Furthermore, certain difficulties arose in conveying cultural realities and linguistic aspects, such as images and symbols characteristic of early 20th century American society. Thus, we aimed to prove that a successful translation requires not only language proficiency but also a deep understanding of the cultural context and the author’s intent.

Results

During the translation analysis of stylistic devices and expressive means in F. Scott Fitzgerald' novel "The Great Gatsby", the key challenges encountered by the translator in conveying the original text were identified.

First of all, the metaphor "green light", symbolizing the pursuit of the American dream is a key element in the work. Therefore, during the translation process, a challenge arose because there is no direct equivalent for this symbol, which required the use of adaptation and descriptive translation.

Secondly, the novel frequently featured metaphors and allusions that demanded precise understandings of the context and cultural realities of that time, it means that strategies like compensation and the search of equivalents was very useful as they preserve the emotional tone of the text.

Furthermore, the challenge lay in translating cultural realities, such as images that were characteristic of American culture in the 1920s. Therefore, to translate them accurately, compensation was applied, where cultural realities were replaced with similar ones and more familiar to our culture and audience, without losing meaning.

Conclusion

In summary, we would like to say that the analysis of the translation greatly demonstrated that the use of various strategies is necessary to preserve stylistic devices and the author's style. These strategies include adaptation, compensation, descriptive translation, and the selection of equivalents, which help to maintain the emotional tone and cultural aspects of the original. It is important to note that a successful translation requires not only knowledge of the language but also a deep understanding of cultural realities, which allows for a more conveyance of the author's intent and ensures adequate perception of the text in another language. Consequently, this analysis emphasized the necessity of using the effective strategies that guarantee a precise and correct translation.

References

1. Tabutova T. Challenges in the Translation of Metaphors and Similes in F. Scott Fitzgerald's Novel *The Great Gatsby* // *NTFFPU*, 2022, vol. 60, book 1, part A, P. 522-541.
2. Altynguzhin T.R. Translation of the English-Language Colourative Vocabulary Taking into Account Structural and Semiotic Peculiarities of Literary Text (by the Material of F. Scott Fitzgerald's Novel "The Great Gatsby") // *Philology. Theory & Practice*, 2020, P. 35-50.
3. Pasternak T.A. To the Question of Genesis of Stylistic Devices // *Writings in Romance-Germanic Philology*, 2023, no. 1(50), P. 205-214.
4. Betsenko T. *Linguistics and Language Science: Sides of Relevance* // *Culture of the Word*, 2022, no. 97, P. 50-60.
5. Boase-Beier J. *Stylistic Approaches to Translation*. - London: Routledge, 2014. - 320 p.
6. Rochemont M.S. *A Theory of Stylistic Rules in English*. - New York: Garland Pub, 2013. 280 p.
7. Chhibber S.D. *Poetic Discourse: An Introduction to Stylistic Analysis*. - New Delhi: Sterling Publishers Private Ltd., 2013. - 220 p.

В.Д. Досжанова, А.С. Швайковский*

студент, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

*Корреспондент авторы: shvaikovskiy_a@mail.ru

ЭКСПРЕССИВТІ ҚҰРАЛДАР МЕН СТИЛИСТИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛҒЫЛАРДЫ АУДАРУДАҒЫ ҚИЫНДЫҚТАР (Ф. СКОТТ ФИЦДЖЕРАЛЬДТЫҢ "ҰЛЫ ГЭТСБИ" РОМАНЫ БОЙЫНША)

Түйін

Бұл мақалада Ф. Скотт Фицджеральдтың «Ұлы Гэтсби» романы негізінде бейнелеу құралдары мен стильдік тәсілдерді аударуда кездесетін мәселелер зерттеледі. Көркем аудармада стильдік элементтерді дәл жеткізу үлкен маңызға ие, өйткені олар түпнұсқа шығарманың эмоционалдық үні, атмосферасы мен негізгі идеясын қабылдауға мүмкіндік береді. Негізгі назар түпнұсқа мәтін мен оның аудармасына жасалған талдауға аударылып, символдар, метафоралар, аллюзиялар және басқа да бейнелеу құралдарын жеткізудегі қиындықтар анықталды. Әсіресе, американдық мәдениетінің маңызды символына айналған «жасыл шам» метафорасына ерекше көңіл бөлінді. Талдау көрсеткендей, бейімдеу, компенсация, сипаттамалы аударма және баламалар таңдау сияқты стратегияларды қолдану аударманың мазмұнын терең әрі дәл жеткізуге септігін тигізеді. Сонымен қатар, авторлық стильді сақтап қалуға көмектесетін түрлі тәсілдер бар екені анықталды. Мақалада аударма тәжірибесіне байланысты мәселелерді талдаудың маңыздылығы да атап өтіледі.

Кілттік сөздер: экспрессивті құралдар, стилистикалық құрылғылар, мақсатты тіл, мәтінді қабылдау, аударма стратегиялары.

В.Д. Досжанова, А.С. Швайковский*

студент, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Қазақстан
кандидат педагогических наук, доцент, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Қазақстан

*Автор для корреспонденции: shvaikovskiy_a@mail.ru

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ВЫРАЗИТЕЛЬНЫХ СРЕДСТВ И СТИЛИСТИЧЕСКИХ ПРИЕМОВ (ПО РОМАНУ Ф. СКОТТА ФИЦДЖЕРАЛЬДА "ВЕЛИКИЙ ГЭТСБИ")

Аннотация

Данная статья исследует проблемы перевода выразительных средств и стилистических приемов на основе романа «Великий Гэтсби» Ф. Скотта Фицджеральда. Передача стилистических элементов в литературном переводе играет важную роль, так как она обеспечивает точное восприятие эмоционального тона, атмосферы и основной идеи оригинального произведения. Основное внимание уделено анализу оригинального текста и его перевода, который выявил сложности, связанные с передачей символов, метафор, аллюзий и других выразительных средств. Особое внимание было также уделено метафоре «зеленый свет», как важному символу американской культуры. Анализ показал, что использование таких стратегий, как адаптация, компенсация, описательный перевод и подбор эквивалентов способствует более точному и глубокому пониманию переведенного текста. Кроме того, анализ показал, что существует множество приемов, которые помогают сохранить авторский стиль в переводе. Статья также подчеркивает важность анализа проблем, связанных с практикой перевода.

Ключевые слова: выразительные средства, стилистические приемы, язык перевода, восприятие текста, стратегии перевода.

Information about the author responsible for contacts:

Alexey Sergeevich Shvaikovskiy, +77017419540, shvaikovskiy_a@mail.ru

Қатынасхаттар үшін жауапты автор туралы ақпарат:

Швайковский Алексей Сергеевич, +77017419540, shvaikovskiy_a@mail.ru

Информация об авторе, ответственном за сообщения:

Швайковский Алексей Сергеевич, +77017419540, shvaikovskiy_a@mail.ru

ӘОЖ 37.037.2

А.Т. Даржигенова, Ә.С. Адиш*
магистрант, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
оқытушы, магистр М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
*Корреспондент авторы: asel_adish@mai.ru

ИНКЛЮЗИВТІК КОМПЕТЕНТТІЛІК – ПЕДАГОГ-ХОРЕОГРАФТЫҢ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУ НЫСАНЫ

Түйін

Мақалада инклюзивті білім беру жүйесінде хореографтардың кәсіби даярлығын жақсартудың маңызы мен оның негізгі аспектілері кеңінен қарастырылады. Хореографтың инклюзивті құзыреттілігі - бұл ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеу үшін қажет дағдылар мен білімнің жиынтығы. Бұл құзыреттілік педагогикалық, психологиялық және хореографиялық аспектілерді қамтиды. Педагогикалық тұрғыдан хореограф мұғалім ретінде оқушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқыту әдісін таңдай білуі қажет. Психологиялық тұрғыдан, ол оқушының эмоционалды жағдайын, мотивациясын және дамуын түсініп, қолдау көрсетуі тиіс. Хореографиялық аспектілер – бұл қозғалыс өнерінің әдістерін қолдану арқылы балалардың физикалық және шығармашылық қабілеттерін дамыту. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға хореографиялық білім беру – бұл тек би сабақтары емес, сонымен қатар психологиялық, әлеуметтік және шығармашылық дамуға ықпал ететін кешенді процесс. Бұл балаларды бірегей тұлға ретінде қабылдай отырып, олардың қабілеттерін аша отырып, сенімділік пен өзін-өзі бағалауды дамыту маңызды.

Кілттік сөздер: инклюзивті құзыреттілік, хореограф, білім беру, арт-терапия, цифрлық технологиялар, педагогика, психология.

Кіріспе

Қазіргі заманғы білім беру кеңістігінде инклюзивті білім беру барлық оқушылар үшін тең мүмкіндіктер жасауға бағытталған мемлекеттік саясаттың ажырамас бөлігіне айналууда.

Хореографиялық өнер тұлғаны дамытуға, әлеуметтік бейімделуге және креативтілікті дамытуға зор әлеуетке ие бола отырып, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен (ЕБҚ) жұмыс істеуде ерекше рөл атқарады.

Алайда, инклюзивті ортада хореографиялық оқытуды сәтті жүзеге асыру үшін педагог-хореографтардан кәсіби құзыреттіліктермен қатар, инклюзивті құзыреттіліктер де талап етіледі.

Мәселенің өзектілігі келесі факторлармен айқындалады: Инклюзивті білім беру мекемелерінің санының артуы. Инклюзивті тәсілдің білім берудің барлық деңгейлеріне енгізілуі дәстүрлі оқыту әдістері мен мамандарды даярлау жүйесін қайта қарауды талап етеді. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ЕБҚ) балалармен жұмыс істейтін педагог-хореограф әртүрлі білім беру қажеттіліктері жағдайында табысты жұмыс істеу үшін арнайы білім мен дағдыларға ие болуы қажет.

Инклюзивті құзыреттілікті қалыптастырудың жүйелі тәсілінің жоқтығы. Инклюзивті білім берудің дамуына қарамастан, хореографтарды даярлау бағдарламаларының көбінде ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге бағытталған элементтер қарастырылмаған. Бұл педагогтардың инклюзивті ортада өз кәсіби міндеттерін орындауға жеткіліксіз дайын болуына әкеледі.

Теориялық талдау

Әлемдік экономикалық қауымдастыққа кіру үдерісі қоғамның ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдар мәселелеріне деген көзқарасын өзгертіп, оларды қоғамға кеңінен интеграциялау қажеттілігін түсінуге әкелді. 21 ғасырдағы әлеуметтік саясат саласындағы жаһандық үрдіс білім берудегі интеграцияны қолдауға және сегрегацияның түрлі көріністерімен күресуге бағытталған болатын. Мектеп білімінде бұл үрдіс ерекше

білім беру қажеттіліктері бар балалардың білім беру стандарттарының әртүрлі деңгейлерін меңгеруде шынайы теңдікті қамтамасыз ететін концептуалды ережелерді әзірлеу арқылы жүзеге асырылды.

Қазіргі уақытта әлемдік білім беру тәжірибесінде «интеграция» ұғымының орнына «инклюзия» термині қолданылуда. «Интеграция» біртұтастыққа бірігуді білдірсе, «инклюзия» – бұл барлық адамдарды ортаға қосу және қамту үдерісі (Д. Агнес, Т. Бут, М. Кинг-Сирс, Т. Миттлер, Д. Роза және т.б.). Интеграция баланы жүйенің талаптарына бейімдеуді көздесе, инклюзия - жүйені баланың қажеттіліктеріне бейімдеуді қарастырады. Осы тұрғыдан алғанда, инклюзивті білім беру - бұл баршаға білім алуға қолжетімділікті қамтамасыз ететін, сондай-ақ жалпы білім беруді барлық балалардың әртүрлі қажеттіліктеріне бейімдеуді көздейтін кең көлемдегі интеграция үдерісі [1].

Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мектептерінде интеграция және инклюзия идеяларын кеңінен енгізу кадрлардың біліктілігіне тікелей байланысты. Бұл болашақ мұғалімдерді даярлау үдерісіне өзгерістер енгізуді талап етеді.

Осы орайда, болашақ мұғалімдердің инклюзивті құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі олардың кәсіби құзыреттілігінің ажырамас бөлігі ретінде ерекше маңызға ие.

«Педагогтың кәсіби құзыреттілігі» ұғымы ғылыми психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде кеңінен қарастырылған [2].

Кейбір зерттеушілер кәсіби құзыреттілікті мәдениет ұғымымен байланыстырады (Е.В. Бондаревская, Е.В.Попова, А.И.Пискунов). Басқалары оны кәсіби білім деңгейімен байланыстырады (Б.С. Гершунский). Үшіншілері бұл ұғымды тұлғаның субъективті қасиеті ретінде қарастырады, ол кәсіби қызметтің тиімділігін анықтайды (Д.М.Гришин, Н.В. Кузьмина, А.К.Маркова, Л.М.Митина, А.И.Пискунов және т.б.).

Төртіншілері құзыреттілікті білімдер, қабілеттер мен дағдылар, тұлғаның кәсіби маңызы бар қасиеттерін қамтитын жүйе ретінде қарастырады, бұл кәсіби міндеттерді орындауды қамтамасыз етеді (Т.Г. Браже, Н.И. Запрудский).

Әртүрлі тәсілдердің ерекшеліктеріне қарамастан, зерттеушілердің көпшілігі педагогтың кәсіби құзыреттілігін жүйелі құбылыс ретінде қарастырады. Бұл ұғым күрделі интегративті тұлғалық құрылым ретінде түсіндіріледі, ол кәсіби қызметті табысты жүзеге асыру мүмкіндігін айқындайды.

Қазіргі таңда отандық педагогикада жалпы және кәсіби білім беру саласында құзыреттілікке негізделген тәсіл қалыптасты (Е.Я.Коган, А.А.Пинский, Е.И.Сахарчук, В.В. Сериков, И.Д.Фрумин, Б.Д.Эльконин және т.б.).

Құзыреттілік тәсілі білім беру мақсаты мен нәтижесі ретінде әртүрлі деңгейдегі негізгі құзыреттіліктерді қалыптастыруды қарастырады. Бұл құзыреттіліктер кейін кәсіби қызметте көрініс тауып, жеке тұлғаның кәсіби құзыреттілігі ретінде айқындалады.

Соңғы жылдардағы кәсіби құзыреттілікке қатысты жарияланымдардың көпшілігінде (О.М.Бобиенко, Г.В.Никитина, А.П.Тряпицына және т.б.) оның құрылымы мен негізгі құзыреттерінің немесе қазіргі заман адамына (оқушыға, студентке, педагогқа, маманға) қажетті құзыреттіліктердің құрамына әртүрлі түсініктемелер беріледі.

Инклюзивті білім беру мемлекеттік саясат пен қоғамдық өмірдің бір бөлігі ретінде педагогика, психология және өнер саласындағы зерттеушілердің назарын барған сайын аударуда.

Алайда, педагог-хореографтың инклюзивті құзыреттілігі дербес ғылыми санат ретінде әлі де жеткіліксіз зерттелген, бұл тақырыптың өзектілігін арттырады [3].

Білім берудегі инклюзия мәселелері отандық және шетелдік авторлардың еңбектерінде қарастырылған (Д.Агнес, Т.Бут, Л.С.Выготский, Т.Миттлер, А.Г.Асмолов, Е.В. Бондаревская, И.С.Якиманская және т.б.).

Бұл зерттеулерде оқушылардың әртүрлі қажеттіліктерін ескеретін білім беру ортасын құруға және ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ЕБҚ) балалардың әлеуметтенуіне ықпал ететін әдістемелерді әзірлеуге басты назар аударылған.

Инклюзивті құзыреттіліктің теориялық негізі субъект-субъекттік өзара әрекеттестік концепциясына (А.Г.Асмолов, В.В.Сериков), білім берудегі құзыреттілік тәсіліне (И.А. Зимняя, А.В.Хуторской, В.В.Сериков) және тұлғаның дамуы үшін оқытудың жетекші рөліне (Л.С. Выготский, А.Р. Лурия) сүйенеді.

Бұл зерттеулер ЕБҚ бар балалармен жұмыс жасауда педагогикалық және психологиялық аспектілерді ескеру қажеттілігін атап көрсетеді. Хореографиялық өнер контексінде инклюзия шығармашылық қызмет арқылы қарастырылады, ол тұлғаның дамуының, өзіне деген сенімділікті нығайтудың және толеранттылықты қалыптастырудың тиімді құралы ретінде қарастырылады (Н.В.Кузьмина, А.К.Маркова).

Алайда, бұл саладағы бар зерттеулер фрагментті сипатқа ие және инклюзивті білім берудің жалпы аспектілеріне басымдық береді, хореографиялық қызметтің ерекшеліктеріне жеткілікті көңіл бөлінбейді.

Педагог-хореографтың инклюзивті құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі теориялық тәсілдер мен практикалық ұсыныстардың жеткіліксіз әзірленуінде жатыр.

Хореографтарды даярлауға арналған қазіргі заманғы білім беру бағдарламалары инклюзивті модульдерді сирек қамтиды, бұл білікті мамандардың жетіспеушілігіне әкеледі.

Осылайша, мәселенің зерттелу жағдайын шолу педагог-хореографтың инклюзивті құзыреттілігін қалыптастыруға жүйелі тәсілдің қажеттілігін көрсетеді, бұл олардың дайындығының сапасын арттырып, ЕБҚ бар балалармен тиімді жұмыс істеуді қамтамасыз етеді.

Инклюзивті құзыреттілік - бұл ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеу үшін қажет арнайы білімдер, дағдылар және құндылықтық бағдарлардың біртұтас жүйесі. Бұл ұғым инклюзивті білім беру қағидаттарына негізделген және барлық балалардың тең мүмкіндіктерге қол жеткізуін қамтамасыз етуге бағытталған. Инклюзивті құзыреттілік педагогтың кәсіби құзыреттілігінің маңызды бөлігі болып табылады және әртүрлі білім беру қажеттіліктеріне бейімделуге қабілеттілікті қамтиды [4].

Педагог-хореографтың инклюзивті құзыреттілігінің құрылымы мен компоненттері.

1. Педагогикалық аспектілер. Инклюзивті білім беру принциптері мен әдістемелерін меңгеру; Әртүрлі білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін білім беру бағдарламаларын бейімдеу; Оқыту процесінде қолайлы психологиялық және физикалық орта құру.

2. Психологиялық аспектілер. Ерекше қажеттіліктері бар балалардың психологиялық ерекшеліктерін түсіну; Эмпатия, толеранттылық және эмоционалдық тұрақтылық сияқты қасиеттерді дамыту; Балалардың әлеуметтенуін және өзін-өзі бағалауын қолдауға бағытталған әдістерді қолдану.

3.Хореографиялық аспектілер. Хореографиялық қызмет арқылы балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту; Ерекше қажеттіліктері бар балалардың физикалық және психомоторлық мүмкіндіктерін ескере отырып, жаттығулар мен қойылымдарды бейімдеу; Хореографияны балалардың өзіне деген сенімділігін нығайтудың және топтық ынтымақтастық дағдыларын қалыптастырудың құралы ретінде пайдалану;

Осы компоненттердің біртұтас әрекеттестігі педагог-хореографтың инклюзивті құзыреттілігінің негізгі көрсеткіші болып табылады және ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс сапасын арттыруға ықпал етеді [5].

Инклюзивті білім беру әрбір баланың, оның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың (ЕБҚ), тең мүмкіндіктерге ие болуын және әлеуетін толық ашуын қамтамасыз етуді көздейді.

Бұл үдерісте педагог-хореографтың инклюзивті құзыреттілігі ерекше рөл атқарады.

1. Ерекше қажеттіліктері бар балаларды оқыту мен дамытуда инклюзивті құзыреттіліктің маңызы:

Педагог-хореограф балалардың физикалық, психологиялық және шығармашылық мүмкіндіктерін ескере отырып, әрбір бала үшін қолайлы жағдай жасайды.

Ерекше қажеттіліктері бар балалардың өзіне деген сенімділігін нығайтып, олардың әлеуметтік бейімделуіне ықпал етеді.

Хореографиялық өнер арқылы балалардың эмоционалдық және әлеуметтік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

2. Инклюзивті ортада білім беру процесін ұйымдастырудағы рөлі: педагог-хореограф әртүрлі қабілеті мен қажеттіліктері бар балаларды біртұтас шығармашылық ұжымға біріктіре отырып, толеранттылық пен өзара түсіністік мәдениетін қалыптастырады [6].

Инклюзивті сабақтарды тиімді өткізу үшін білім беру әдістерін бейімдеп, балалардың мүмкіндіктеріне сай шығармашылық міндеттер қояды.

Балалардың психологиялық және физикалық жүктемесін дұрыс үйлестіре отырып, олардың денсаулығын сақтауға және дамытуға ықпал етеді.

3. Хореографияның инклюзия құралы ретіндегі маңызы: хореографиялық жаттығулар мен қойылымдар ерекше қажеттіліктері бар балаларға шығармашылық жолмен өзін-өзі көрсету мүмкіндігін береді.

Топтық хореографиялық жұмыстар балаларды біріктіреді, олардың қарым-қатынас дағдыларын жақсартады және ұжымдық жауапкершілікті арттырады. Инклюзивті білім беру аясында хореография балаларды мәдениетке тарту мен олардың шығармашылық әлеуетін ашудың тиімді құралы болып табылады. Педагог-хореографтың инклюзивті құзыреттілігі ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім алу құқығын жүзеге асыруда және олардың қоғамдағы толыққанды мүшесі ретінде қалыптасуында маңызды рөл атқарады [7].

Бұл құзыреттілікті дамыту инклюзивті білім берудің сапасын арттыруға және әр баланың шығармашылық және тұлғалық даму мүмкіндігін кеңейтуге ықпал етеді.

Инклюзивті білім беру жағдайында педагог-хореографтың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру үшін кешенді әдістер мен тәсілдерді қолдану қажет. Бұл үдеріс ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге бағытталған арнайы білімдер мен дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді.

Инклюзивті білім беру жағдайында педагогикалық және хореографиялық білімдердің үйлесімді бірігуі ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың шығармашылық және тұлғалық дамуын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады [8].

Бұл интеграция оқыту үдерісінің тиімділігін арттырып, балалардың әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді. Интеграцияның негізгі аспектілері:

1. Педагогикалық білім: Балалардың жас және психофизиологиялық ерекшеліктерін ескеру. Оқыту мен тәрбиелеуде жеке тұлғалық және инклюзивті тәсілдерді қолдану.

Әлеуметтік ортада балалардың өзара әрекеттесуін ұйымдастыру.

Білім беру мазмұнын балалардың мүмкіндіктері мен қажеттіліктеріне бейімдеу.

2. Хореографиялық білім: Балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған арнайы хореографиялық әдістемелерді қолдану. Қозғалыс мәдениеті мен дене пластикасын жетілдіру. Шығармашылық тапсырмалар арқылы балалардың өзін-өзі көрсету мүмкіндігін қамтамасыз ету. Ерекше қажеттіліктері бар балалардың физикалық шектеулерін ескере отырып, жаттығулар мен қойылымдарды бейімдеу.

Интеграцияның артықшылықтары:

1. Кешенді дамыту: Педагогикалық тәсілдер балалардың тұлғалық және әлеуметтік дамуын қамтамасыз етсе, хореографиялық жаттығулар олардың шығармашылық әлеуетін арттырады.

2. Толеранттылықты қалыптастыру: Хореографиялық ұжымдық жұмыс балалардың бір-біріне құрметпен қарауын және өзара түсіністігін дамытады.

3. Эмоционалдық және физикалық үйлесімділік: Педагогикалық әдістер мен хореографиялық жаттығулардың үйлесімі балалардың эмоционалдық тұрақтылығын нығайтады және физикалық денсаулығын жақсартады.

4. Шығармашылық өзара әрекеттесу: Хореография арқылы балалардың қарым-қатынас дағдыларын және ұжымдық жұмысқа бейімділігін дамыту.

Педагогикалық және хореографиялық білімдерді интеграциялау - бұл ерекше қажеттіліктері бар балаларға сапалы және тиімді білім беру үшін маңызды қадам.

Бұл интеграция педагог-хореографтың кәсіби құзыреттілігін арттырып қана қоймай, балалардың шығармашылық, тұлғалық және әлеуметтік дамуына жағдай жасайды [9].

Педагог-хореографтың инклюзивті құзыреттілігін дамыту бойынша ұсыныстар.

Инклюзивті білім беру жағдайында педагог-хореографтың кәсіби құзыреттілігін жетілдіру үшін келесі ұсыныстарды іске асыру маңызды:

1. Теориялық дайындықты жетілдіру: Инклюзивті білім беру қағидаттары бойынша арнайы курстар: педагог-хореографтарға ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ЕБК) балалармен жұмыс істеудің психологиялық, педагогикалық және құқықтық негіздері бойынша теориялық білім алу қажет.

Хореографиядағы инклюзия: хореографиялық өнердің ерекше қажеттіліктері бар балалардың шығармашылық дамуына әсерін зерттейтін ғылыми және практикалық әдебиеттерді меңгеру.

2. Практикалық дағдыларды дамыту: бейімделген әдістемелерді қолдану, ерекше қажеттіліктері бар балалардың физикалық, психологиялық және шығармашылық мүмкіндіктерін ескере отырып, хореографиялық жаттығулар мен қойылымдарды бейімдеу.

Арт-терапия элементтері: хореографиялық сабақтарға арт-терапиялық тәсілдерді енгізу балалардың эмоционалдық жағдайын жақсартып, олардың өзін-өзі бағалауына оң әсер етеді.

Топтық жұмысқа бағдарлау: топтық хореографиялық жаттығулар арқылы балалардың өзара қарым-қатынас дағдыларын дамыту.

3. Интерактивті құралдарды пайдалану: цифрлық технологиялар, интерактивті платформаларды, бейне сабақтарды және онлайн ресурстарды қолдану педагогтардың сабақтарын қызықты және қолжетімді етеді.

Мультимедиялық құралдар: визуализацияны арттыру және балалардың хореографиялық материалды түсінуін жеңілдету үшін мультимедиялық элементтерді пайдалану.

4. Педагогикалық шеберлік деңгейін арттыру: кәсіби даму тренингтер, ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеу әдістері бойынша шеберлік сыныптары мен семинарларға қатысу.

Тәжірибемен алмасу: инклюзивті білім беру саласындағы алдыңғы қатарлы педагог-хореографтардың тәжірибесін зерттеп, өз қызметіне енгізу.

5. Психологиялық қолдау көрсету дағдыларын дамыту: эмпатияны дамыту, педагогтардың әр балаға сезімталдықпен және түсіністікпен қарауына ерекше көңіл бөлу.

Қақтығыстарды басқару: ерекше қажеттіліктері бар балалармен және олардың құрдастарымен өзара әрекеттесу барысында туындайтын қиындықтарды шешу жолдарын меңгеру.

6. Ұжымдық орта құру: қолайлы атмосфера, балалардың өзін еркін және қауіпсіз сезінетін, шығармашылықпен айналысуға мүмкіндік беретін қолайлы психологиялық орта қалыптастыру.

Құрмет пен қолдау: балалардың бір-біріне деген құрметін арттырып, өзара көмек көрсетуге үйрету.

7. Ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізу: жаңа әдістемелерді әзірлеу, инклюзивті білім беру саласында хореографиялық өнерді қолданудың тиімді әдістерін іздестіру [10].

Мониторинг: инклюзивті сабақтардың тиімділігін бағалау және оларды жетілдіру бойынша ұсыныстар жасау.

Педагог-хореографтың инклюзивті құзыреттілігін дамыту кешенді тәсілді талап етеді. Теориялық білімді тереңдету, практикалық дағдыларды жетілдіру, инновациялық технологияларды қолдану және ұжымдық ортаны дамыту – осының барлығы педагогтардың ерекше қажеттіліктері бар балалармен табысты жұмыс істеуіне ықпал етеді.

Бұл балалардың шығармашылық әлеуетін ашып, олардың қоғамға толыққанды бейімделуіне көмектеседі [11].

Сонымен, инклюзивті білім беру ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім алу және қоғамға бейімделу құқықтарын жүзеге асыруда маңызды рөл атқарады. Бұл тәсіл олардың әлеуетін ашуға және әлеуметтік интеграциясын қамтамасыз етуге бағытталған. Педагог-хореографтың инклюзивті құзыреттілігінің қажеттілігі: ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуде педагог-хореографтардан арнайы білімдер, дағдылар және құндылықтық бағдарлар талап етіледі. Бұл құзыреттіліктерді дамыту олардың кәсіби қызметінің тиімділігін арттырады [12].

Қорытындылар

Цифрлық технологияларды және арт-терапиялық тәсілдерді қолдану хореографтардан ерекше қажеттіліктері бар (ЕБК) балалардың қажеттіліктеріне бейімделген білім беру процесін жүзеге асыру үшін жаңа құралдарды меңгеруді талап етеді.

Қорытындылай келе, педагог-хореографтың инклюзивті құзыреттілігін ғылыми зерттеу нысаны ретінде қарастыру – теориялық және практикалық маңызы бар өзекті міндет болып табылады. Бұл құзыреттілікті қалыптастыру мен дамытудың ғылыми негізделген тәсілдерін әзірлеу педагог-хореографтарды даярлау сапасын арттыруға және заманауи талаптарға сай инклюзивті білім беру ортасын құруға ықпал ететін болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Александр Гиршон., Жить танцуя. Интегральный танец для терапии, творчества и саморазвития, Издательство: Ridero, 2024, 372 стр.

2. Боярчиков Н. Н., О балетмейстерском образовании, Издательство: Планета музыки, 2024, 60 стр.

3. Falisha J. Karpati, Chiara Giacosa, Nicholas E.V. Foster, Virginia B. Penhune, Krista L. Hyde. Dance and the brain: a review// Chem. Annals of the New York Academy of Sciences, 2015, № 1337, P. 140-146.

4. Баскаков В.Ю. Хроники телесной психотехники. Выпуск 1. Москва: Институт общегуманитарных исследований, 2022 г. 216 стр.

5. Новерр Ж. Ж. Письма о танце, Издательство: Планета музыки, 2023, 384 стр.

6. Kanglin Shi. The Association Between Allostatic Load and Frailty Trajectories Among Adults Aged 50+ Years: Mediating Role of Physical Activity. // Journal of Aging and Physical Activity. 2023, № 32(1), P. 8–17.

7. Вашкевич Н. Н. История хореографии всех веков и народов. Издательство: Планета музыки, 2023, 192 стр.

8. Мубинова З.Ф. Концепция этнонационального воспитания: теоретические предпосылки в Российской педагогике. Уфа. 2011. № 1. с. 95-98.

9. Асташова Н. А. Проблема воспитания толерантности в системе образовательных учреждений. М., 2003. - 368с.

10. Корчак Я. Как любить ребенка. М., 2014. – 480 с.

11. Байбородова Л.В. Воспитание толерантности в процессе организации деятельности и общения школьников. Ярославль. 2003. №1. – 1-5 с.

12. Брисске И.Э. Основы детской хореографии. Педагогическая работа в детском хореографическом коллективе: учебное пособие. Челябинск. 2013 – 36 с.

А. Т. Даржигенова, А. С. Адиш*

магистрант, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан
преподаватель, магистр, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

*Автор для корреспонденции: asel_adish@mai.ru

**ИНКЛЮЗИВНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ-ОБЪЕКТ НАУЧНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ
ПЕДАГОГА-ХОРЕОГРАФА**

Аннотация

Статья подробно рассматривает важность и основные аспекты улучшения профессиональной подготовки хореографов в системе инклюзивного образования. Инклюзивная компетентность хореографа — это совокупность знаний и навыков, необходимых для работы с детьми с особыми образовательными потребностями. Эта компетентность включает педагогические, психологические и хореографические аспекты. С педагогической точки зрения хореограф как учитель должен уметь выбирать методы обучения с учетом индивидуальных особенностей ученика. С психологической точки зрения, он должен понимать эмоциональное состояние, мотивацию и развитие ученика, оказывать поддержку. Хореографический аспект включает использование методов движения для развития физических и творческих способностей детей. Обучение хореографии детей с особыми образовательными потребностями — это не только уроки танцев, но и комплексный процесс, который способствует их психологическому, социальному и творческому развитию. Важно воспринимать этих детей как уникальные личности, раскрывать их способности и развивать уверенность в себе и самооценку.

Ключевые слова: инклюзивная компетенция, хореограф, образование, арт-терапия, цифровые технологии, педагогика, психология.

A. T. Darzhigenova, A. S. Adish*

master's student, SKU M. Auezov, Shymkent, Kazakhstan

teacher, Master, SKU M. Auezov, Shymkent, Kazakhstan

*Corresponding author's: asel_adish@mai.ru

INCLUSIVE COMPETENCE-THE OBJECT OF SCIENTIFIC RESEARCH OF THE TEACHER-CHOREOGRAPHER

Abstract

The article thoroughly examines the importance and key aspects of improving the professional training of choreographers in the inclusive education system. The inclusive competence of a choreographer is a set of knowledge and skills required to work with children with special educational needs. This competence includes pedagogical, psychological, and choreographic aspects. From a pedagogical perspective, a choreographer, as a teacher, must be able to choose teaching methods that take into account the individual characteristics of the student. From a psychological perspective, they should understand the emotional state, motivation, and development of the student, providing support as needed. The choreographic aspect involves using movement techniques to develop children's physical and creative abilities. Teaching choreography to children with special educational needs is not only about dance lessons, but also a complex process that contributes to their psychological, social, and creative development. It is important to perceive these children as unique individuals, uncover their abilities, and foster confidence and self-esteem.

Key words: inclusive competence, choreographer, education, art therapy, digital technologies, pedagogy, psychology.

Information about the author responsible for contacts:

A. S. Adish, asel_adish@mai.ru

Қатынасхаттар үшін жауапты автор туралы ақпарат:

А. С. Адиш, asel_adish@mai.ru

Информация об авторе, ответственном за сообщения:

А. С. Адиш, asel_adish@mai.ru

УДК =378.147.028.42

З.А. Емкулова, В.Ю. Морозова*, А.Т. Райымбекова, Н. Б.Бимаханбетова

магистр, старший преподаватель, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

магистр, старший преподаватель, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

магистр, старший преподаватель, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

магистр, старший преподаватель, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

*Автор для корреспонденции:ricco-shym@mail.ru

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ДЛЯ ТРЕХЪЯЗЫЧНОГО ОБУЧЕНИЯ НА ОСНОВЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация

Сегодня возникает острая необходимость в правильном построении и организации международного сотрудничества, которое предполагает огромную перестройку всего процесса образования страны. Такая глобальная и масштабная перестройка нацелена на создание абсолютно новых конкурентно-способных специалистов, организующих свою профессиональную составляющую на основе инновационных технологий. Если следовать политики трехязычного государства, то одним из главных принципов будет использование инновационных методов обучения на занятиях иностранного языка. В основу таких методов положен коммуникативный подход. Основной характеристикой данного подхода является умение грамотно выстраивать процесс коммуникации на иностранном языке. Главным в таком процессе является обладание необходимыми активными знаниями, навыками и умениями, которыми владеет учащийся, при этом нет необходимости прорабатывать и переводить информацию с родного на иностранный язык.

Ключевые слова: инновации, коммуникация, полиязычие, технологии, креативность, реализация, стратегия

Введение

Получение качественного образования – это основной фундамент, на котором организован научный потенциал страны, охватывающий все отрасли развития. Казахстан, как независимое государство уделяет огромную роль развитию образования, так как это является главным показателем успешности каждого государства, стремящегося обрести статус одной из самых конкурентно-способных держав мира, готовой к вызовам современного мира.

В связи с этим возникает острая необходимость в правильном построении и организации международного сотрудничества, которое предполагает огромную перестройку всего процесса образования страны. Такая глобальная и масштабная перестройка нацелена на создание абсолютно новых конкурентно-способных специалистов, организующих свою профессиональную составляющую на основе инновационных технологий.

Одним из главных принципов образования в 21 веке является полиязычие, межкультурная интеграция, академическая мобильность. В своих посланиях Президент Республики Казахстан неоднократно упоминал о важной роли внедрения языковой трехязычной компетенции, основанной на «Триединстве языков». Президент Республики Казахстан отметил, что сейчас молодежь владеет и государственным, и русским, и английским, и другими языками, что очень хорошо. В соответствии с языковой политикой Казахстана, страна имеет возможность высокой интеграции в международную экономику [1].

Сегодня данная концепция имеет главные цели, связанные с повышением уровня образования, формированием конкурентноспособных профессионалов, способных к педагогическим инновациям, обладающих креативными навыками и умениями, готовых к постоянной самообразовательной деятельности.

Теоретический анализ

Как показывает теория, только вместе научная и практические составляющие образования способны разрешить проблемы внедрения современных инновационных технологий в деятельность всех государственных организаций, а вместе с этим и организации образования. Все вышесказанное, говорит об острой необходимости научной реализации, а так же практической осуществимости совершенно новых рациональных методов в обучении иностранным языкам. Актуальность данной проблемы характеризуется потребностями современного мира, адаптированностью к сегодняшним реалиям, внедрением искусственного интеллекта во все сферы жизни страны в условиях многоязычия. Анализ изучения проблемы многоязычия находит свое отражение в научных работах Герцена А.И., который занимался вопросами освоения и функционирования языка в ситуации многоязычия; Чиршева Г.Н., занимающаяся параметрами билингвальной коммуникации и их влияния на развитие детского билингвализма; Карпушкина Е.А., изучающая проблемы становления двуязычной системы детей с билингвизмом; Жукова С.В., Соломатина Г.Н. : факторы влияния билингвизма на становление языковой личности и т.д.[2].

Вопросы внедрения инновационных подходов в изучении иностранного языка были отражены в работах: Овезова У.А., Вагнер М.Н.: использование технологии вебквест в обучении английскому языку; Боева И.В.: инновационные подходы в обучении иностранным языкам взрослых слушателей; и т.д.[3].

На протяжении многих лет, ученые языковеды были нацелены на удовлетворение потребностей общества, к тому же за последние 30 лет словарный состав, который обычно функционирует в обществе, значительно поменялся и обрел новые формы и слог. Если следовать политике трехязычного государства, то одним из главных принципов такой политики будет использование инновационных методов обучения на занятиях иностранного языка. В основу таких методов положен коммуникативный подход. Основной характеристикой данного подхода является умение грамотно выстраивать процесс коммуникации на иностранном языке [4].

Главным в таком процессе является обладание необходимыми активными знаниями, навыками и умениями, которыми владеет учащийся, при этом нет необходимости прорабатывать и переводить информацию с родного на иностранный язык. Тот объем, который учащийся не реализует в своем диалоге или эссе, при этом молниеносно адекватным образом отвечая на учебные вызовы (запрос, высказывание, обновленный контент, проект, ситуативная задача), сегодня совершенно нельзя называть действующими компетенциями. К тому же, не важно, в каком письменном или устном формате все это представлено.

Экспериментальная часть

Во время проведения практических занятий по иностранному языку преподаватели кафедры «Иностранный язык для гуманитарных специальностей» ЮКУ им М.Ауезова тщательно подбирают контент учебных занятий по ситуативному принципу. В соответствии с каждой из коммуникативных ситуаций задается проблема и формируется необходимый контент: выражения, реплики, формы коммуникаций, идиомы речи, представленные в виде заданий. Только присутствие коммуникативных ситуаций помогает одновременному пониманию грамматического и лексического материала.

Так, практический анализ многих лет преподавания иностранного языка позволил преподавателям кафедры выделить следующие характеристики ситуативного подхода:

- Во время обучения учащиеся глубоко погружаются в изучение внешнего окружения;
- У учащихся имеется возможность принимать участие в процессе осознания проблемной ситуации;
- У учащихся имеется шанс на экспрессию внутренних чувств и ощущений;
- Активируется познавательная деятельность учащихся в процессе решения проблемных жизненных ситуаций;

-Особое место уделяется групповой проектной деятельности учащихся;
-Учащимся предоставляется возможность для самооценивания своих учебных достижений;

-Преподаватель играет немаловажную роль в процессе обучения, являясь при этом эдвайзером и рефери.

Следует отметить, что преподаватели кафедры иногда прибегают и к использованию обычного академического формата обучения. В данном случае он имеет свои плюсы (задания по переводу аутентичных текстов, изучение грамматического контента, декламирование информации и эссе).

Важным, значением, для использования трехязычного формата обучения является свободная обстановка практического занятия в виде ролевых и деловых игр, в основе которых лежат жизненные проблемы. Именно ролевые и деловые игры делают процесс обучения более облегченным и не принудительным, снижают риск нервного состояния, как педагогов, так и учащихся, формируя у учащихся дар предвидения и уверенность в овладении иностранным языком.

Результаты и их обсуждение

Внедрение формата трехязычного обучения наталкивает на мысль об использовании инновационных технологий обучения. Важным аспектом данного использования является организация СРС и СРСП. Во время таких занятий необходимо создать комфортную среду, то есть оценивание за те или иные виды работ только в электронных журналах на портале, толерантно и сдержано относится к выражению мыслей другими людьми. Основные факторы сотрудничества формируются в процессе самого занятия по иностранному языку. То есть правила совместной работы выбираются самими учащимися, что позволяет добиться основных целей обучения.

Одним из основных факторов внедрения инновационных технологий является, конечно же, материальная составляющая. Хорошее оснащение аудиторий, где проводятся занятия по иностранному языку, что позволяет минимизировать усилия преподавателей кафедры, а так же формирует построение образовательной среды, что характеризуется дополнительными возможностями при выборе форм, инструментов, оборудования, электронных средств обучения.

Выводы

Не редко разрешение тяжелых задач требует совместных усилий, по типу группового проектирования, как это происходило бы при решении глобальных экологических проблем с участием экспертов всех мировых держав. Данный метод можно использовать в практике изучения иностранного языка в трехязычном формате. Для того чтобы формировать коммуникативные навыки и умения необходимо создавать определенные условия по внедрению инновационных технологий обучения, которые были адекватны современным жизненным реалиям и потребностям общества, которое делает ставку на успешную всесторонне-развитую личность будущих специалистов.

Список литературы

1. Богданова О.С. Лингводидактика и методика преподавания иностранных языков в схемах и комментариях. Красноярск, 2011, 25с.
2. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам: пространство исследования//Иностранные языки в школе, 2017, №3, С.35-39
3. Гальскова Н.Д. Проблемы иноязычного образования на современном этапе и возможные пути их решения// Иностранные языки в школе,2012, №9, С.78-80
4. Гальскова Н.Д. и др. Цель обучения иностранным языкам в новейший период развития методики как науки//Иностранные языки в школе,2012, №5, С.22-25
5. Зимняя И.А. Компетенция и компетентность в контексте компетентного подхода//Иностранные языки в школе,2012, №6, С.41-46

6. Никитенко З.Н. Ромашина С.Я. Целевые приоритеты изучения младшими школьниками предмета «Иностранный язык» и фасилитивная функция учителя// Иностранные языки в школе, 2016, №4, С.89-90

7. Мильруд Р.П. и др. Компетентность учителя иностранного языка// Иностранные языки в школе, 2012, №1, С.56-57

З. А. Емкулова, В. Ю. Морозова*, А. Т. Райымбекова, Н. Б. Бимаханбетова

магистр, аға оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

магистр, аға оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

магистр, аға оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

магистр, аға оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ, шымкент, Қазақстан

*Корреспондент авторы: ricco-shym@mail.ru

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР НЕГІЗІНДЕ ҮШТІЛДІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Түйін

Бүгінгі таңда халықаралық ынтымақтастықты дұрыс құру мен ұйымдастырудың шұғыл қажеттілігі туындайды, бұл елдің бүкіл білім беру процесін қайта құруды көздейді. Мұндай жаһандық және ауқымды қайта құру Инновациялық технологиялар негізінде өзінің кәсіби құрамдас бөлігін ұйымдастыратын мүлдем жаңа бәсекеге қабілетті мамандар құруға бағытталған. Егер сіз үш тілді мемлекеттің саясатын ұстанатын болсаңыз, онда басты қағидаттардың бірі шет тілі сабақтарында оқытудың инновациялық әдістерін қолдану болады. Мұндай әдістердің негізі коммуникативті тәсіл болып табылады. Бұл тәсілдің негізгі сипаттамасы-шет тілінде қарым-қатынас процесін сауатты құру мүмкіндігі. Мұндай процестің бастысы-оқушының қажетті белсенді білімі, дағдылары мен дағдылары, сонымен бірге ақпаратты ана тілінен шет тіліне аударудың қажеті жоқ.

Кілттік сөздер: инновация, коммуникация, көптілділік, технология, шығармашылық, іске асыру, стратегия

Z.A. Emkulova, V.Y. Morozova*, A.T. Raiymbekova, N. B.Bimakhanbetova

Master's degree, Senior lecturer, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

Master's degree, Senior lecturer, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

Master's degree, Senior lecturer, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

Master's degree, Senior Lecturer, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

*Corresponding author's: ricco-shym@mail.ru

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR TRILINGUAL EDUCATION BASED ON INNOVATIVE TECHNOLOGIES

Abstract

Today, there is an urgent need for the proper construction and organization of international cooperation, which involves a huge restructuring of the entire educational process of the country. Such a global and large-scale restructuring is aimed at creating completely new, competitively capable specialists who organize their professional component based on innovative technologies. If we follow the policy of a trilingual state, then one of the main principles will be the use of innovative teaching methods in foreign language classes. Such methods are based on a communicative approach. The main characteristic of this approach is the ability to competently build the communication process in a foreign language. The main thing in this process is to have the necessary active knowledge, skills and abilities that the student possesses, while there is no need to process and translate information from his native language into a foreign language.

Keywords: innovation, communication, multilingualism, technology, creativity, implementation, strategy

Information about the author responsible for contacts:

V.Y. Morozova, rizzo-shym@mail.ru

Қатынасхаттар үшін жауапты автор туралы ақпарат:

В. Ю. Морозова, rizzo-shym@mail.ru

Информация об авторе, ответственном за сообщения:

В. Ю. Морозова, rizzo-shym@mail.ru

UDC 81-2

R.K. Ernazarova, A.S. Shvaikovskiy*

4th year student, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

Candidate of pedagogical sciences, Associate professor, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

*Corresponding author: shvaikovskiy_a@mail.ru

MODERN CHALLENGES IN TRANSLATING GENDER-SENSITIVE LANGUAGE

Abstract

The article focuses on analyzing challenges and peculiarities of translating gender-sensitive language, identifying the theoretical and practical obstacles translators face. Particular attention is paid to translation methods when moving from languages with gendered grammar, such as Russian, Spanish and French, to languages with a more neutral grammatical structure, such as English. Various techniques are evaluated, including the use of gender-neutral pronouns and titles, changes in sentence structure to eliminate gendered elements. The study utilized texts from different genres – literary works, media and official documents – to evaluate the effectiveness of techniques. The results show that while gender-neutral translations promote inclusivity and respect for gender diversity, they often require complex linguistic changes leading to clumsy or ambiguous language, especially when gender is important to the meaning. This emphasizes the need to adapt translation methods to the cultural and linguistic specificities of the target language to ensure accuracy and contextual relevance.

Keywords: culture, gender-sensitive language, language neutrality, linguistic adaptation, translation strategies.

Introduction

The article explores the current challenges involved in translating gender-sensitive language by examining key linguistic barriers, cultural considerations, and practical translation strategies. Through a detailed analysis of examples and comparative approaches, the study sheds light on emerging trends in inclusive translation. Ultimately, it underscores the importance of flexibility, cultural sensitivity, and linguistic adaptability in ensuring that translated texts are both inclusive and consistent with the target language's norms. The translation of gender-inclusive language has become a notable focus in modern translation studies and linguistics. As society places more importance on inclusivity, there is an increasing demand for language that appropriately and respectfully captures the variety of gender identities. As numerous languages are organized around grammar which assigns gender to nouns, pronouns, and adjectives, attaining gender inclusivity whereas maintaining the grammatical structure necessitates inventive and flexible strategies [1].

A significant difficulty in translating gender-sensitive language lies in the differing ways that grammatical gender is conveyed in various languages. Although English permits the straightforward use of gender-neutral forms via pronouns and inclusive language, languages like French, Spanish, and Russian are largely dependent on gender-specific grammatical frameworks. In these languages, grammatical gender is allocated to even objects and job titles, making it challenging to implement gender-neutral translation techniques. This brings up significant queries regarding how much a translator can alter a text to enhance inclusivity without misrepresenting its original message or distancing the intended audience [2].

Aside from linguistic difficulties, cultural influences also have significantly impact the translation of gender-sensitive language. The perception of gender-neutral language differs greatly among various cultures: some welcome these modifications as progress, while others oppose them because of conventional language standards or ideological convictions. Consequently, translators highly require to skillfully managing all these cultural subtleties to achieve a balance between inclusivity and honoring the cultural context of the target audience. In certain instances, this entails creative approaches, including rewording, implementing new gender-neutral language, or rearranging sentences to eliminate gender-specific references [3].

Theoretical analysis

The interpretation of gender-sensitive language encompasses various theoretical perspectives that aid in comprehending the difficulties and techniques employed in this endeavor. The theoretical exploration of gender and its representation in language through translation draws from areas like sociolinguistics, gender studies, and translation theory, providing understanding of how language mirrors gender conventions and how these conventions influence translation. A crucial idea in gender-sensitive translation is the representation of gender. The methods of expressing gender in language can differ greatly among languages and cultures. For instance, in English, gender is conveyed through pronouns and titles, enabling gender-neutral options such as "they" instead of "he" or "she" [4].

Nonetheless, languages such as Spanish, French, and Russian possess grammatical frameworks that include gendered forms, complicating the translation of gender-neutral expressions. Consequently, the translator needs to take into account the linguistic characteristics of the target language alongside the social norms that influence gender perception within that culture. Feminist translation theory represents a significant theoretical perspective that highlights the dynamics of power in language and the necessity to enhance the representation of women and marginalized genders in the realm of translation. This theory contests conventional male-focused language frameworks which do emphasize on the translator's significant influence in forming language and social contexts, deconstructing the binary gender system, and fostering acceptance for gender identities [5].

Equivalence is kind of notion in translation which ordinary takes gender into account. Although equivalence is a fundamental concept in translation theory, implementing it becomes more intricate when addressing gendered and complicated terminology or culturally unique phrases for better comprehension. In these instances, dynamic equivalence is frequently necessary, as the translation communicates not just the form but also the meaning, facilitating more encompassing translations [6].

Moreover, there is an existence of skopos theory, which focuses on the translation's intention, holds an important position. This theory based on this theory, translations must be modified to align with the text's intended purpose of the text and the cultural expectations of the target audience. This allows for accurate translations that are socially appropriate and inclusive. Translation strategies for gender-sensitive language include the use of gender-neutral terms, paraphrasing, adding gender-neutral pronouns, and modifying sentence structures to avoid gendered language. For instance, in Russian, where gender is expressed through grammatical forms, translators may use neutral job titles or rephrase sentences to avoid gendered terms [7].

Experimental part

For the experiment, various texts were chosen from multiple genres, such as literature, media, and formal documents, all featuring gender-sensitive language. These texts were selected for their varied style, content, and language, which guarantees that a broad spectrum of gender-related expressions and ideas could be analyzed. The initial texts, composed in languages such as Russian, Spanish, and French that feature gendered grammar, were translated into English, where gender-neutral language is prevalent, to examine the difficulties of adapting the material.

The first phase of the research focused on pinpointing gender-specific terms in the original documents, including pronouns, professions, and references that could indicate gender biases. In languages such as Russian, where gendered forms are fundamentally embedded in grammar, achieving neutrality in translation can be particularly difficult. For example, titles such as "менеджер" or "доктор" in Russian frequently have gendered meanings, while their English equivalents do not. A group of translators with varying degrees of proficiency in gender-sensitive translation was subsequently chosen to translate each text in two approaches: one version adhered closely to the original structure, while the other employed gender-neutral techniques. These approaches involved employing gender-neutral job titles, incorporating gender-neutral pronouns, and altering sentence structures to eliminate gendered language.

After the translations were finished, they were evaluated according to multiple criteria. The initial criterion, accuracy in gender representation, assessed how well the translations preserved the gender neutrality or inclusiveness of the original material. The second criterion, cultural suitability, assessed if the translations corresponded with the cultural standards and expectations of the target audience, especially concerning gender. The third criterion, linguistic quality, assessed how effectively the translations upheld grammatical accuracy and stylistic suitability following modifications for gender neutrality. The final criterion, reader perception, involved a group of native speakers of the target language evaluating the translations based on their gender inclusivity and clarity.

Results

The experiment's outcomes offered various important insights. Initially, although gender-neutral translations tended to be more linguistically intricate, they were also more inclusive and considerate of gender diversity. Nonetheless, in certain instances, aiming for neutrality resulted in vagueness or clumsy wording, especially in writings with pronounced gender aspects. Employing neutral job titles and pronouns effectively enhanced inclusivity while preserving the original text's meaning.

Conclusion

The study of gender-sensitive language translation has revealed various theoretical and practical challenges that translators face when dealing with gender-specific terms. During the experiment, it was clear that attaining gender neutrality in translation is a challenging undertaking, especially when dealing with languages that possess gendered grammatical frameworks and translating them into less gender-specific languages like English. The use of theoretical frameworks such as feminist translation theory and equivalence theory significantly influenced the translation strategies employed. These theories highlighted the importance of making deliberate decisions that respect gender diversity while maintaining the original meaning and integrity of the text. However, the research also indicated that these strategies possess limitations, particularly when gender aspects are closely tied to cultural norms and language habits. The results showed that although gender-neutral translations tend to be more inclusive and respectful of different gender identities, they may also create linguistic challenges, sometimes leading to awkward or ambiguous phrasing. In certain cases, striving for gender neutrality resulted in vagueness, especially in situations where gender was essential for expressing the text's meaning or cultural importance.

References

1. Baker M. *In Other Words: A Coursebook on Translation*. 2nd ed. - London: Routledge, 2011. - 416 p.
2. Hatim B., Munday J. (2019). *Translation: An Advanced Resource Book*. - London: Routledge, 2019. - 210 p.
3. Lefevere A. *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*. - London: Routledge, 2014. - 158 p.
4. Cameron D. *The Feminist Critique of Translation*. - London: Routledge, 2014. - 132 p.
5. Simon S. *Gender in Translation: Cultural Identity and the Politics of Transmission*. - London: Routledge, 2013. - 192 p.
6. Spivak G. C. *The Politics of Translation*. - Harvard: Harvard University Press, 2010. - 145 p.
7. Pym A. *Exploring Translation Theories*. - London: Routledge, 2014. - 178 p.

Р. К. Ерназарова, А. С. Швайковский*

4 курс студенті, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент қ., Қазақстан
педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент қ., Қазақстан

*Корреспондент авторы: shvaikovskiy_a@mail.ru

ГЕНДЕРЛІК СЕЗІМТАЛ ТІЛДІ АУДАРУДАҒЫ ЗАМАНАУИ ҚИЫНДЫҚТАР

Түйін

Бұл зерттеу гендерлік сезімтал тілдің аударылуының мәселелері мен ерекшеліктерін зерттеуге, сондай-ақ аудармашылардың гендерлік сөз тіркестерімен жұмыс істеген кезде кездесетін теориялық және практикалық қиындықтарды анықтауға бағытталған. Арнайы назар аударылатын мәселе – гендерлік грамматикасы бар тілдерден, мысалы, орыс, испан және француз тілдерінен, грамматикалық тұрғыдан нейтралды құрылымы бар тілдерге, мысалы, ағылшын тіліне ауыстыруда қолданылатын аударма әдістері. Гендерлік бейтараптықты сақтауға арналған әдістерді, соның ішінде нейтралды есімдіктер мен атауларды қолдануды, сондай-ақ гендерлік элементтерді алып тастау үшін сөйлем құрылымдарын өзгерту әдістерін бағалайды. Зерттеуде әртүрлі жанрдағы мәтіндер – әдеби шығармалар, БАҚ және ресми құжаттар – осы әдістердің тиімділігін бағалау үшін қолданылды. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, гендерлік бейтарап аудармалар инклюзивтілікке ықпал етіп, гендерлік әртүрлілікке құрмет көрсеткенімен, олар әдетте күрделі лингвистикалық өзгерістерді талап етеді, бұл әсіресе гендер мәтіннің мағынасына маңызды болған жағдайда қиналғыш немесе екіұшты сөз тіркестеріне әкелуі мүмкін. Бұл аударма әдістерін мақсатты тілдің мәдени және тілдік ерекшеліктеріне бейімдеу қажеттілігін көрсетеді, бұл өз кезегінде дәлдікпен контекстуалдық мағынаны қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Кілттік сөздер: мәдениет, гендерлік сезімтал тіл, тілдік бейтараптық, тілдік бейімделу, аударма стратегиялары.

Р. К. Ерназарова, А. С. Швайковский*

студентка 4 курса, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан
кандидат педагогических наук, доцент, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

*Автор для корреспонденции: shvaikovskiy_a@mail.ru

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ С ПЕРЕВОДОМ ГЕНДЕРНО-ЧУВСТВИТЕЛЬНОГО ЯЗЫКА

Аннотация

Это исследование сосредоточено на анализе проблем и особенностей перевода гендерно-чувствительного языка, а также на выявлении теоретических и практических препятствий, с которыми сталкиваются переводчики при работе с гендерными выражениями. Особое внимание уделяется методам перевода при переходе от языков с гендерной грамматикой, таких как русский, испанский и французский, к языкам с более нейтральной грамматической структурой, таким как английский. Оцениваются различные методы, включая использование гендерно-нейтральных местоимений и титулов, а также изменения в структуре предложений для устранения гендерных элементов. В исследовании использовались тексты различных жанров – литературные произведения, СМИ и официальные документы – для оценки эффективности этих методов. Результаты исследования показывают, что хотя гендерно-нейтральные переводы способствуют инклюзивности и уважению к гендерному разнообразию, они часто требуют сложных лингвистических изменений, что может привести к неуклюжим или двусмысленным формулировкам, особенно когда гендер имеет важное значение для смысла текста. Это подчеркивает необходимость адаптации методов перевода с учетом культурных и языковых особенностей целевого языка для обеспечения точности и контекстной значимости.

Ключевые слова: культура, гендерно-чувствительный язык, языковой нейтралитет, языковая адаптация, стратегии перевода.

Information about the author responsible for contacts:

Alexey Sergeevich Shvaykovsky, +77017419540, shvaikovskiy_a@mail.ru

Қатынасхаттар үшін жауапты автор туралы ақпарат:

Швайковский Алексей Сергеевич, +77017419540, shvaikovskiy_a@mail.ru

Информация об авторе, ответственном за сообщения:

Швайковский Алексей Сергеевич, +77017419540, shvaikovskiy_a@mail.ru

УДК 378.147.028.42

В. Ю. Морозова*, **З.А. Емкулова**, **А.А. Нурымбетова**, **Г.С. Ормаханова**
магистр, старший преподаватель, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан
магистр, старший преподаватель, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан
магистр, старший преподаватель, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан
магистр, старший преподаватель, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан
*Автор для корреспонденции: ricco-shym@mail.ru

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ФОРМИРОВАНИИ УНИВЕРСАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

Аннотация

Вхождение в мировую политику, экономику и культуру, постоянный межкультурный диалог влечет за собой острую необходимость в овладении иностранным языком, как универсальной компетенцией. Анализ изучения проблем, связанных с овладением иностранным языком показывает, что основной задачей данного процесса, именно в вузах разной направленности, является формирование универсальной компетенции, которая в свою очередь концентрируется не только на развитии коммуникативного кластера, но и на умении использовать полученные знания в профессиональной сфере. В свою очередь одной из особенностей методики является формирование у учащихся знаний о самой структуре лингвистики. Важной задачей современного образования должно быть внедрение инновационных технологий в обучение иностранным языкам при формировании универсальной компетенции. Языковое образование играет связующую роль в формировании будущего потенциала страны.

Ключевые слова: инновации, коммуникация, полиязычие, технологии, универсальная компетенция, реализация, практика.

Введение

Сегодня, в контексте глобальных преобразований и изменений международного климата во всем мировом пространстве, интенсивными перестановками в общественном сознании, одной из основных проблем является овладение иностранным языком, как универсальной компетенцией.

В контексте последних событий в мире, как и во всех странах, интегрирующихся в мировое пространство, появилась острая потребность в плановом изучении иностранного языка. По просьбе руководства страны была создана и воплощена в жизнь программа триединства языков, которая предполагает одинаково отличное владение английским, казахским и русским языками. Вхождение в мировую политику, экономику и культуру, постоянный межкультурный диалог влечет за собой острую необходимость в овладении иностранным языком, как универсальной компетенцией.

Главным толчком для реализации программы «Триединство языков» является формирование межкультурная коммуникация в рамках многополярности мира. К тому же политика полиязычия присуща многим странам постсоветского пространства: Казахстан, Узбекистан, Украина, Молдавия, Туркменистан, Таджикистан, Эстония и т.д. Во всех из этих странах функционирует большое количество культурных языковых центров, политика, которых направлена не только на знание языка, но и изучение культурных особенностей страны, изучаемого языка.

Казахстан всегда был и остается многонациональным государством, в котором прекрасно функционирует несколько языков: казахский, русский, узбекский, турецкий и др. Важной задачей современного образования должно быть внедрение инновационных технологий в обучение иностранным языкам при формировании универсальной компетенции. Языковое образование играет связующую роль в формировании будущего потенциала страны.

Теоретический анализ

Следует отметить, что при реализации любого проекта возникают проблемы, требующие рационального решения. Главной проблемой при изучении иностранного языка является малое количество языковой практики, если учитывать каждого учащегося, недостаток личностно-ориентированного подхода в образовании. Главной особенностью иностранного языка, является обучение необходимым навыкам и умениям в различных видах коммуникации, такой подход к обучению иностранным языкам сильно отличается от специфики таких предметов как: химия, физика, математика, история и т.д.

В разные годы вопросами формирования универсальной компетенции занималось большое количество ученых во всем мире: Авдеева С. М., Гасс П. В., Корешникова Ю. Н., Куликова (Пономарева) А. А., Орел Е. А., Пащенко Т. В., Сорокин П. С., занимались вопросами оценки универсальных компетентностей как результатов высшего образования; Гирицкий А. А., Лепетюхина А. О., Пащенко Т. В., изучали проблемы критического мышления: от гумбольдтовской модели до ФГОС; Корешникова Ю. Н., Фрумин И. Д., Пащенко Т. В. Занимались вопросами барьеров для создания педагогических условий развития критического мышления в вузах; Зимняя И. А. (Ключевые компетенции как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании) и т.д.[1]

Экспериментальная часть

Анализ изучения проблем, связанных с овладением иностранным языком показывает, что основной задачей данного процесса, именно в вузах разной направленности, является формирование универсальной компетенции, которая в свою очередь концентрируется не только на развитии коммуникативного кластера, но и на умении использовать полученные знания в профессиональной сфере. В свою очередь одной из особенностей методики является формирование у учащихся знаний о самой структуре лингвистики.

Самой главной проблемой обучения иностранному языку, является проблема, связанная с учебным материалом, в котором не отражена коммуникативная специфика дисциплины и весь учебный материал подготовлен в общем, без учета компетенций каждого учащегося. К тому же сегодня в каждом вузе в учебных группах во время практических занятий по иностранному языку присутствуют учащиеся с ограниченными возможностями по медицинским показателям. ППС кафедры иностранных языков для гуманитарных специальностей, ЮКУ им. Ауезова ежегодно разрабатывают рабочие учебные программы (силлабус) с учетом инклюзивного образования.

В соответствии с этим, ППС кафедры включают в структуру силлабуса по дисциплинам «Иностранный язык» и «Профессионально-ориентированный иностранный язык», следующие пункты: 4.3 Обеспечение поддержки лиц, имеющие особые образовательные потребности (4.3.1. Индивидуальный дифференцированный подход при организации учебного процесса, 4.3.2. Индивидуальный дифференцированный подход на всех видах занятий). В связи с этим необходимо готовить учебно-методическую структуру предмета, закладывая туда инновационные технологии обучения иностранным языкам. Но среди огромного количества современных технологий ППС кафедры стремятся использовать именно те, которые будут адекватным образом активизировать процесс формирования универсальной компетенции, без которой просто нельзя функционировать в современном мире.

Во время практических занятий по иностранному языку каждый преподаватель стремится к развитию практической мобильности и умению изъясняться на иностранном языке в течении 10 минут на первых этапах изучения дисциплины. Для построения такого процесса необходимо технологическое погружение в личностно-ориентированное обучение, которое направлено на индивидуализацию обучения. Именно развитие инклюзивного образования дало толчок для появления личностно-ориентированного обучения [2].

Главной составляющей такого обучения является сам учащийся, вокруг которого существуют и изменяются процессы обучения. Практическое использование языковых единиц, должно занимать главную нишу в обучении иностранным языкам. Хорошим помощником в формировании речевых навыков и умений являются виртуальные практические занятия по иностранному языку, разработанные преподавателями кафедры: Ormakhanova G.S.Kudibergenova, G.Usmanova, N.A. and co-workers *Virtual laboratory practice works of English for the students of humanitarian faculties»-Shymkent, 2012.*

Результаты и их обсуждение

В процессе использования таких виртуальных практических занятий, можно совершенно уверенно говорить о применении такой методики при формировании универсальной компетенции учащихся. Такое обучение направлено на оптимизацию индивидуальных способностей учащихся, на его самообразовательный рост. Данная технология обучения может занять достойное место в системе образования.

Говоря об особенностях дисциплины «Иностранный язык» в вузах гуманитарного профиля, в которых большое внимание уделяется предметам педагогического цикла, на первое место выходит умение коммуницировать, т.е. говорить и быть понятым окружающими. Все учащиеся не похожи друг на друга и имеют разные физические данные и умственные способности, что во многом затрудняет процесс познания, где преподавателю так же отводится немаловажная роль. Одним учащимся нет необходимости записывать новые лексические единицы, так как еще на начальном этапе изучения иностранного языка они были хорошо усвоены и осознаны, другим необходимо дополнительное время для того чтобы осознать предлагаемый дидактический материал. [3]

Иногда учащиеся испытывают неловкость во время практического занятия и делают вид, что осознали учебный материал или уже владеют данными лексическими единицами, что часто приводит к проблемам на следующих этапах изучения дисциплины. При совместном выполнении виртуальных практических занятий учащиеся взаимодействуют с друг другом, что помогает отстающим учащимся, консультироваться с более сильными. При этом в процессе взаимодействия сообща устраняются ошибки и улучшается осознание языкового материала как слабыми, так и продвинутыми учащимися, так как их совместная работа нацелена на положительный результат.

Выводы

В процессе формирования прагматизма в обществе, который направлен на результативность того или иного вида деятельности, затрагивая при этом процесс модернизации образования многие педагоги осознанно стремятся к развитию универсальной компетенции будущих специалистов. И такой предмет, как «Иностранный язык», не является тому исключением, так как по своей специфике, он является именно тем языковым инструментом, практически овладев которым, учащийся может занять достойную позицию в новом высоко-интеллектуальном пространстве. Многополярность мирового образования диктует совершенно новую систему взаимодействия и мировосприятия.

Список литературы

1. Богданова О.С. Лингводидактика и методика преподавания иностранных языков в схемах и комментариях. Красноярск, 2011, 25с.
2. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам: пространство исследования//Иностранные языки в школе, 2017, №3, С.35-39
3. Гальскова Н.Д. Проблемы иноязычного образования на современном этапе и возможные пути их решения// Иностранные языки в школе,2012, №9, С.78-80
4. Гальскова Н.Д. и др. Цель обучения иностранным языкам в новейший период развития методики как науки//Иностранные языки в школе,2012, №5, С.22-25
5. Зимняя И.А. Компетенция и компетентность в контексте компетентностного подхода//Иностранные языки в школе,2012, №6, С.41-46

6. Никитенко З.Н. Ромашина С.Я. Целевые приоритеты изучения младшими школьниками предмета «Иностранный язык» и фасилитивная функция учителя// Иностранные языки в школе, 2016, №4, С.89-90

7. Мильруд Р.П. и др. Компетентность учителя иностранного языка// Иностранные языки в школе, 2012 , №1,С.56-57

В. Ю. Морозова*, З. А. Эмкулова, А. А. Нурымбетова, Г. С. Ормаханова

Магистр, аға оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

Магистр, аға оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

Магистр, аға оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

Магистр, аға Оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ, шымкент, Қазақстан

*Корреспондент авторы:ricco-shym@mail.ru

ШЕТ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ ӘМБЕБАП ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Түйін

Әлемдік саясатқа, экономикаға және мәдениетке ену, тұрақты мәдениетаралық диалог әмбебап құзыреттілік ретінде шет тілін меңгерудің шұғыл қажеттілігін тудырады. Шет тілін меңгерумен байланысты проблемаларды зерделеуді талдау бұл процестің негізгі міндеті әртүрлі бағыттағы жоғары оқу орындарында әмбебап құзыреттілікті қалыптастыру болып табылатындығын көрсетеді, ол өз кезегінде коммуникативтік кластерді дамытуға ғана емес, сонымен бірге алған білімдерін кәсіби салада пайдалану қабілетіне де шоғырланады. Өз кезегінде әдістеменің бір ерекшелігі-оқушылардың лингвистиканың құрылымы туралы білімдерін қалыптастыру. Заманауи білім берудің маңызды міндеті әмбебап құзыреттілікті қалыптастыру кезінде шет тілдерін оқытуда инновациялық технологияларды енгізу болуы тиіс. Тілдік білім елдің болашақ әлеуетін қалыптастыруда байланыстырушы рөл атқарады.

Кілттік сөздер: инновация, коммуникация, көптілділік, технология, әмбебап құзыреттілік, енгізу, практика.

V.Y. Morozova*, Z.A. Emkulova, A.A. Nurymbetova, G.S.Ormakhanova

Master's degree, Senior Lecturer, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

Master's degree, Senior lecturer, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

Master's degree, Senior lecturer, M. Auezov SKU Law, Shymkent, Kazakhstan

Master's degree, Senior Lecturer, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

*Corresponding author's: ricco-shym@mail.ru

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF UNIVERSAL COMPETENCE IN THE PROCESS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Abstract

Entry into world politics, economics and culture, constant intercultural dialogue entails an urgent need to master a foreign language as a universal competence. An analysis of the study of problems related to mastering a foreign language shows that the main task of this process, especially in universities of various fields, is the formation of universal competence, which in turn focuses not only on the development of a communicative cluster, but also on the ability to use acquired knowledge in the professional field. In turn, one of the features of the methodology is the formation of students' knowledge about the very structure of linguistics. An important task of modern education should be the introduction of innovative technologies in teaching foreign languages while forming universal competence. Language education plays a connecting role in shaping the country's future potential.

Keywords: innovation, communication, multilingualism, technology, universal competence, implementation, practice.

About the author responsible for contacts:

V.Y. Morozova, ricco-shym@mail.ru

Қатынасхаттар үшін жауапты автор туралы ақпарат:

В. Ю. Морозова, ricco-shym@mail.ru

Информация об авторе, ответственном за сообщения:

В. Ю. Морозова, ricco-shym@mail.ru

ӘОЖ 793

М.Ж.Мухамеджанова*, **Р.Р.Абдрахимова**, **Г.Р. Дильдебаета**
магистр, аға оқытушы, М.Ауезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
магистр, аға оқытушы, М.Ауезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
п.ғ.к, доцент, М.Ауезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
***Корреспондент авторы:** malikapublik@mail.ru

БИ АНСАМБЛІНДЕГІ ЖАТТЫҚТЫРУШЫ ПЕДАГОГТЫҢ РӨЛІ

Түйін

Көркем шығарманы сахнада қоюға дайындайтын негізгі курстардың бірі – «Тәрбиелік негіздері». Хореографиялық өнер пластикалық саланың нақты анықталған компоненттерінің жүйесі ретінде қарастырылады: хореографиялық мәтін, музыкалық мәнерлілік, актерлік шеберлік, сахнада спектакль қоюға дайындық. Бұл жүйені енгізетін мамандарға оқу үдерісі кіреді: балетмейстер, тәлімгер-балетмейстер, педагог-балетмейстер, режиссер, орындаушылар, оның ішінде хореографиялық топ жетекшілері. Репетиторлық - толыққанды педагогикалық жүйеге негізделгенімен, хореограф қызметінің ең аз дамыған саласы. Хореографиялық өнердің даму тарихы «әдеп мұғалімдері», би мұғалімдері, хореографиялық композиторлар шығармашылығының мазмұнын сақтап қалды. Репетиция процесі әрдайым көрінбейді, бұл автордың идеясын жүзеге асыруға көмектеседі. жұмыс. Шешендік өнер музыка, би, әдебиет арқылы қоғамдық мінез-құлыққа тапсырыс беруші ретінде әрекет ететін белгілі бір қоғамның тарихи дамуының әрбір кезеңіне сәйкес келетін мәнер мен стильді меңгеруді талап етеді. Репетиция процесі хореографтар мен орындаушыларға көркем шығармалар жасауға, олардың орындауын жақсартуға және хореографиялық мұраны сақтауға көмектеседі. Сахнада шығармашылық жұмыстарын құрастырып, орындауға көмектеседі.

Кілттік сөздер: би, ансамбль, жаттықтырушы педагог, өнер, хореография.

Кіріспе

Көптеген би ұжымдары бірдей критерийге негізделіп жұмыс істейді: бидің авторы немесе хореографы мен бұл биді үйрететін педагог бір тұлға болуы мүмкін. Балетмейстер мен репетитордың қызметі де әр түрлі болуы ықтимал, олар бірлесіп жұмыс істей алады, бірақ кейде олардың міндеттері бөлек болуы мүмкін. Мысалы, егер би бұрын қойылып, хореограф себептермен дайындыққа қатыса алмайтын болса немесе балетмейстер уақытша басқа жұмыста болса, репетитор өз бетімен жұмыс істейді.

Репетитордың жауапкершілігі өте зор: ол бидің авторлық мәтінін сақтауды, сондай-ақ орындаушыларға би нақыштарын, техникалық ерекшеліктерін және образдарын жеткізуді қамтамасыз етуі тиіс. Репетитор тек техникалық аспектілермен ғана емес, сонымен бірге шығармашылық процесс пен орындаушылардың жеке қасиеттерін ескере отырып, жұмысты жүргізуі керек. Репетитор, әсіресе көп жылдар бойы ұжымда билеген және көптеген қойылымдарға қатысқан орындаушы болуы мүмкін, ол ансамбльдің барлық партияларын жақсы біледі.

Ф. Лопуховтың пікірінше, жақсы репетитор - бұл ұжымның бүкіл би бағдарламасын меңгерген, бұрынғы орташа деңгейдегі биші. Репетитордың жұмысы - тек "серіппе" сияқты техниканы үйрету емес, әр түрлі жастағы және мінез-құлқы әртүрлі адамдармен психологиялық тұрғыда жұмыс істеуді де талап етеді. Педагог-репетитордың негізгі міндеті -- биді дұрыс және қателіктерден тазалап орындауды, шығарманың нақыштары мен мәнерін сақтай отырып, оны орындаушыларға жеткізу. Қажет болса, ол бидің техникалық күрделілігін төмендетіп, шығарманың жалпы идеясын бұзбай, көркемдік мәнін сақтай алады.

Педагог-репетитор дайындықты тиімді жүргізу үшін келесі қасиеттерге ие болуы керек:

1. Педагог-репетитор тек ансамбльдің репертуарының идеологиялық және көркемдік бағытына ғана жауапты болмауы тиіс, сонымен қатар балетмейстер ретінде, яғни

шығармашылық идеяларды толық жеткізу үшін жоғары білімді және түрлі салалардан, мысалы, тарих, музыка, бейнелеу өнері, философия туралы терең білімге ие болуы керек.

2. Педагог-репетитор орындаушылардың темпераментін сезіне отырып, нөмірдің идеясына сәйкес қимылдарды көрсете білуі және сөзбен жеткізу арқылы оларды ынталандыра алатын, әсерлі адам болуы қажет.
3. Педагог-репетитор бейнелі ойлау қабілетіне ие болуы тиіс, яғни көрерменнің көз алдында бүкіл биді тұтастай елестете білу және оның әрбір элементін сараптай алу шеберлігін меңгеруі керек.
4. Сонымен қатар, педагог-репетитор сезімтал психолог болып, ансамбльдің табысты әрі сапалы жұмыс істеуі үшін ұжымда шығармашылық атмосфераны қалыптастыруы керек.

Енді педагог-репетитордың ансамбльдегі жалпы принциптерін қарастырайық. Дайындық әртүрлі деңгейде жүргізіледі: солистермен, көпшілікпен, ансамбль құрамымен, хор мен оркестрмен, бұл дайындықтар залда да, сахнада да жүзеге асады. Дайындық барысында педагог-репетитор төмендегі жалпы ережелерді ұстанады.

1. Дайындық жоспарын құру. Жоспарда бірнеше дайындық процесінің кезеңдері, олардың басталуы мен аяқталуы, қажетті уақыт мөлшері, репетиторға қойылған мақсаттар мен міндеттер, сондай-ақ әр кезеңде орындалатын туындылар туралы ақпарат көрсетіледі. Бұл жоспарға көпшілікпен, солистермен жұмыс, костюм, сахна, жарық, грим, декорациялармен дайындықтар кіреді. Педагог-репетитор дайындықтың бастапқы кезеңін, сондай-ақ кейінгі қадамдарын мұқият жоспарлап, әрбір дайындыққа толықтай дайын болуы тиіс. Әр дайындық келесі күніне дайындық болатындай түрде өтеді. Дайындықтар алдын ала құрастырылған кесте бойынша ұйымдастырылып, сапалы әрі өнімді жұмыс үшін қажетті барлық орындаушылардың міндеттері ескеріледі. Жоспар дайындық барысында өзгеріп, түзетулер енгізілуі мүмкін.
2. Залдағы дайындық. Залда жеке немесе бірнеше би туындыларын дайындау үш кезеңнен тұрады:

Бастапқы кезең: Педагог-репетитор орындаушыларға бидің мақсатын, сипатын және бейнесін түсіндіреді. Алдымен жеке қимылдар меңгеріліп, кейін үйлестірулерге көшу керек. Егер қимылдар күрделі болса, олар бірнеше дайындық барысында игеріледі, яғни бишілерден бірден идеалды орындау талап етілмейді.

Орындаушылар бидің лексикасымен және нақыштарымен танысқан соң, әрбір қимыл мен бөлікті техникалық жағынан жетілдіруге кіріседі. Мұнда, ең алдымен, қарапайым және қызықты қимылдар мен әрекеттер игеріледі.

Қимылдар мен үйлесімдер дайындалғаннан кейін, репетитор күрделі қимылдар мен үйлесімдердің нақыштарын енгізеді. Бұл жұмыс екі бағытта жүзеге асырылады:

- Педагог-репетитор орындаушыға өзіне таныс лексикамен, жеңіл әрі әсем ырғақта, күш салмай орындауды үйретеді.
- Педагог-репетитор орындаушының бүкіл би барысында және оның жеке бөліктерінде оның мінез-құлқы мен рөлі туралы түсінік береді, сонымен бірге, әрбір қимылдың мәнін, орындаушының басқа қатысушылармен өзара қарым-қатынасын айқындайды.

Би толық дайындықтан өту үшін барлық игерілген бөліктер бір тұтасқа біріктіріледі. Би басынан аяғына дейін дайындық жүргізіледі.

Кейбір ансамбльдерде би шығармаларын дайындау көбінесе екінші кезеңнен басталады. Бұл ұжымда репертуардың толық құрылып қойғанын және орындаушылардың шығармалармен жақсы таныс екенін білдіреді. Мұнда тек шығармалардың әртүрлі бөліктерін жетілдіру мен өңдеу қалады. Бірақ, егер шығармамен таныс емес немесе толық емес жаңа орындаушылар келсе, не болмаса бұрынғы репертуардан шығып кеткен би қайта қалпына келтірілсе, онда дайындықты міндетті түрде алғашқы кезеңнен бастаған жөн.

3. Дайындықтың қорытынды кезеңдері. Бұл кезеңдерге келесі дайындықтар кіреді:
 - Солистермен, оркестрмен және хормен бірлескен дайындықтар.
 - Костюмде, гриммен және жарықпен өтетін дайындықтар.
 - Сахна алаңқайында өтетін дайындықтар.

Дайындықтың қорытынды кезеңдерінде орындаушыларға төмендегілерді толық меңгеруге көмектесу үшін дайындықтар жеке-жеке, үзінділермен және кейде бидің жеке қимылдарымен жүргізіледі:

- Сахналық кеңістік пен декорациямен танысу. Дайындықтар би алаңында өтеді, ал репетитор соңғы түзетулер енгізеді.
- Оркестр орындаған музыкамен жұмыс. Репетитор дирижермен бірге би үшін қажетті музыкалық бөлшектерді, сондай-ақ жеке және трюктік партияларды үйлестіру бойынша соңғы түзетулер жасайды.
- Хормен және жеке әншілермен дайындық. Репетитор әншілер мен бишілер арасындағы дұрыс орналастыруды реттейді.
- Костюмдер, грим және жарықпен дайындық. Әдетте басты дайындықтар осы элементтермен өтеді, бірақ егер қойылымда ерекше сахна жиһаздары немесе ыңғайсыз костюмдер мен аяқ-киімдер қолданылса, олар алғашқы дайындықтардан бастап пайдаланылады.

Қорытынды кезеңдерде орындаушылардың жаңа элементтерге, оркестрге, костюмдерге бейімделуі үшін бірнеше дайындық өткізу маңызды.

4. Көрермендерді шақыру. Басты дайындықтың бірі ретінде көрермендер қатысады. Бұл дайындық белгілі бір атмосфера қалыптастыруға, орындаушылардың актерлік қабілеттерін көрсетуге және оларды хореографиялық шығарманы орындау кезінде көрерменмен байланысты жақсартуға мүмкіндік береді.

Шынайы байланысқа үйретуге мүмкіндік беретін басты дайындық міндетті түрде оның нәтижелерін талқылаумен аяқталады. Педагог-репетитор бөлшектерді егжей-тегжейлі нақтылап, жеке орындаушыларға ескертулер жасайды, сонымен қатар костюмерлерге соңғы тапсырмаларын береді.

Қандай кезеңде болғанына қарамастан, кез келген дайындықты тиімді өткізу үшін педагог-репетитор төрт негізгі шартқа толықтай сәйкес болуы керек:

1. Би шығармаларын, би үзінділерін және жеке қимылдарды жүйелі түрде, орын-орнымен қою.
2. Дайындықтың әрбір бөлігінің жалғастығы мен өзара үйлесімділігі.
3. Дайындықтың қарқынын анықтау.
4. Би шығармасының белгілі «үзінділерін» игеру үшін жұмыс жоспарын құру.

Бұл төрт шарттың барлығы өзара тығыз байланысты. Мысалы, егер дайындықтың түрлі бөліктеріндегі жеке қимылдар мен би үзінділерінің жүйелілігі сақталған болса, бірақ дайындық бөліктерінің жалғастығы бұзылса, онда уақыттың тиімсіз жұмсалуды мүмкін. Егер дайындықтың бөліктерінің жалғастығы бір-біріне сәйкес келсе, бірақ би шығармаларын, үзінділерін және жеке қимылдарды игеру жүйесіз болса, онда концерттік бағдарлама мен би шығармасының біртұтас болуы қиынға соғады. Егер алғашқы екі шарт сақталып, бірақ дайындықтың қарқыны төмендесе, орындаушылардың сәттілігі мен жұмысқа деген ынтасы азаюы мүмкін. Ал егер барлық үш шарт дұрыс орындалса, бірақ «үзінділер» бойынша жұмыс «шашыраңқы» түрде ұйымдастырылса, орындаушылардың қажетті шеберлікке жетуі қиындайды.

Педагог-репетитор дайындықтың құрылымына айрықша назар аударуы қажет. Бұл дегеніміз, дайындықтың күрделенуін біртіндеп, баяу енгізу керек, бірден күрт көтермей және түсірмей. Әр дайындық бөлімі біртіндеп өсіп, соңына қарай жеңілдеп, өзінің иілу қимылын иеленуі тиіс. Бұл тәсіл орындаушыларға келесі дайындық бөліміне жаңа күшпен кіруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, дайындықтың мұндай құрылымы орындаушыларды ықтимал жарاقاتтардан қорғауға көмектеседі.

Енді репетиторлардың ерекшеліктеріне және олардың айырмашылықтарына тоқталайық. Кез келген би ұжымында педагог-репетитордың басты рөлін бір адам атқарады. Ол ер адам да, әйел адам да болуы мүмкін. Түрлі билерді, би үзінділерін және трюктік элементтерді орындау стилі мен сипаты ер адам мен әйел адам арасында ерекшеленеді. Бұл жағдайда еркек репетитор әйел орындаушыға әйелдерге тән қимылдар, трюктер мен бөлшектерді қалай орындау керектігін түсіндіргенде, ол әрдайым толыққанды жеткізе алмайды. Ал әйел репетитор, өз кезегінде, ер адамға тән қимылдар мен трюктерді, техника мен орындау әдістерін толық түсіндіре алмайды. Осы себептен көптеген ұжымдарда педагог-репетитор ретінде ер адам мен әйел адам бір-бірін толықтыратын түрде жұмыс істейді.

Бас репетитор дайындық барысында бірнеше көмекші тағайындайды. Кейде көмекшілер ұжымда бұрыннан билеп келе жатқан және би шығармаларының көптеген партиясын білетін ер адам мен әйел адам болып кездеседі.

Бас репетитордың көмекшілерінің атаулары әр ұжымда әртүрлі болуы мүмкін: бір ұжымда оларды репетитордың көмекшілері деп атаса, екіншісінде – қадағалаушылар деп атайды. Бас репетитор осы көмекшілеріне белгілі бір орындаушыға немесе би тобына белгілі би қимылдарын, элементтерін, «бөлшектерін» игеру мен ұштауға арналған тапсырмалар береді. Көмекшілердің болуы бас репетитордың жұмысын жеңілдетеді және дайындықтың жалғастығы мен қарқынына оң әсер етеді. Мысалы, егер бас репетитор әйелдер тобының орындауындағы шығармамен жұмыс істеп жатса, көмекшілерінің бірі сол уақытта ерлер тобының орындайтын шығармасының қандай да бір белгіленген «бөлшегін» игеруге жұмыс істейді. Бұл тәсіл дайындық процесінің уақытын тиімді әрі үнемді пайдалануға көмектеседі.

Осылайша, дайындық барысында ұжымның барлық құрамы бір мезгілде жұмысты атқарып, бишілердің бұлшық еттері мен денесі қызу әрекетте болады.

Кез келген ұжымда педагог-репетитордың рөлі өте маңызды. Ұжымның табысы көбінесе оның кәсіпқойлығы мен өз жұмысына деген шығармашылық ықпалына байланысты болады. Сондықтан, ұжыммен жұмыс істеу кезінде жоғарыда аталған ережелер, шарттар мен принциптерге қоса, педагог-репетитор келесілерді де назардан тыс қалдырмауы тиіс:

- Дайындыққа бей-жай қарауға болмайды.
- Әр орындаушының шығармашылық даралығын ашу қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. Блазис, К. Жалпы билер / К.Блазис. – 2-ші басылым. - Санкт-Петербург: Музыка планетасы, 2008, 352 б.
2. Еремина-Соленикова, Е.В. Сантүрлі бал билері. Жаңа уақыт / Е.В.Еремина-Соленикова. - Санкт-Петербург: Музыка планетасы: Лан, 2010, 251 б.
3. Ивлева, Л.Д. Биді оқыту тарихы: оқу құралы. / Л.Д. Ивлева; Челяб. мем. акад. мәдениет пен өнер. - 2-ші, 2016, 45 б.
4. Нарская, Т.Б. Хореографиядағы репетиторлық жұмыстың негіздері графиктер: әдіс. рес. «Орыс өнері» / Т.Б.Нарская; ЧГАКИ. – Челябинск, 2012, 52 б.
5. Панферов, В.И. Хореограф шеберлігі: оқу құралы. В.И.Панферов; Челяб. күй. акад. мәдениет пен өнер. - Челябинск: Полиграф-мастер, 2009, 367 б.
6. Прибылов, Г.Н. Сөздік-терминология анықтамалығы классикалық би / Г.Н.Прибылов; Мәскеу мемлекеті. акад. хореография. Мәскеу мемлекеттік өнер академиясы, 2006. – 118 б.
7. Тараторин, С.В. Классикалық би формалары: әдіс. дамыту / С. В. Тараторин; Челяб. күй. акад. мәдениет пен тарих өнер – Челябинск, 2012, 70 б.

***М.Ж.Мухамеджанова, Р.Р.Абдрахимова, Г.Р.Дильдебаяева**
магистр, старший преподаватель, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Қазақстан
магистр, старший преподаватель, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Қазақстан
к.п.н., доцент, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Қазақстан

***Автор для корреспонденции:** malikapublik@mail.ru

РОЛЬ ТРЕНЕРА ПЕДАГОГА В АНСАМБЛЕ ТАНЦА

Аннотация

«Основы репетиторства» - один из основных курсов, подготавливающих произведение искусства к постановке на сцене. Хореографическое искусство рассматривается как система четко ограниченных компонентов пластической сферы: хореографический текст, музыкальная выразительность, актерское мастерство, подготовка к постановке на сцене выступлению. К специалистам, реализующим данную систему, относятся образовательный процесс: балетмейстер, наставник-хореограф, педагог-хореограф, режиссер, исполнители, в том числе руководители хореографического коллектива. Репетиторство - наименее разработанное направление деятельности хореографа, хотя в его основе лежит полноценная педагогическая система. История развития хореографического искусства сохранила содержание работы «учителей этикета», преподавателей танцев, композиторов хореографии. Репетиционный процесс не везде виден, что помогает реализовать замысел автора. работы. Ораторское искусство требует освоения манеры и стиля, соответствующих каждому этапу исторического развития конкретного общества, которое выступает заказчиком общественного поведения через музыку, танец, литературу. Репетиционный процесс помогает хореографам и исполнителям создавать художественные произведения, совершенствовать их исполнение и сохранять хореографическое наследие. Он помогает им сочинять и исполнять творческие работы на сцене.

Кілттік сөздер: би, ансамбль, жаттықтырушы педагог, өнер, хореографы.

***M.J. Mukhamedzhanova, R.R.Abrakhimova, G.R.Dildebayeva**

Master, senior teacher, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

Master, senior teacher, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

***Correspondent author's:** malikapublik@mail.ru

THE ROLE OF A COACHING TEACHER IN A DANCE ENSEMBLE

Abstract

"Fundamentals of tutoring" is one of the main courses preparing a work of art for a stage performance. Choreographic art is considered as a system of clearly limited components plastic sphere: choreographic text, musical expressiveness, acting skills, preparation for a stage performance performance. The specialists who implement this system include the educational process: ballet master, mentor-choreographer, teacher-choreographer, director, performers, including leaders of the choreographic team. Tutoring is the least developed area of choreography activity, although it is based on a full-fledged pedagogical system. The history of the development of choreographic art has been preserved the content of the work of "etiquette teachers", dance teachers, choreography composers. The rehearsal process is not visible everywhere, which helps to realize the author's idea works. Oratory requires mastering the manner and style corresponding to each stage of the historical development of a particular society, which acts as a customer of public behavior through music, dance, literature. The rehearsal process helps choreographers and performers create artistic works, improve their performance, and preserve the choreographic heritage. It helps them to compose and perform creative work on stage.

Key words: Dance, Ensemble, coach teacher, art, choreographer.

Information about the author responsible for contacts:

M.J.Mukhamedzhanova, malikaruphlik@mail.ru

Қатынасхаттар үшін жауапты автор туралы ақпарат:

М.Ж.Мухамеджанова, malikaruphlik@mail.ru

Информация об авторе, ответственном за сообщения:

М.Ж.Мухамеджанова, malikaruphlik@mail.ru

UDC 81'255.4

A.A. Pustovoytova¹, A.S. Shvaikovskiy^{1*}, E.Spektor²

¹student, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

¹candidate of pedagogical sciences, associate professor, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

²teacher, Waldorfschule school, Berdisch Gladbach, Germany

*Corresponding author: shvaikovskiy_a@mail.ru

CHALLENGES AND MODERN METHODS OF TRANSLATING PHRASEOLOGICAL UNITS IN BLOGS, ONLINE FORUMS, ON-LINE REVIEWS AND OTHER TEXT TYPES

Abstract

With the development of digital technologies, blogs, forums, reviews and other types of online content are becoming important channels of informal communication, rich in phraseological and idiomatic expressions. Translating such units is a major challenge due to their figurative meaning, cultural differences and often non-standard usage. The article analyzes the key challenges translators face when dealing with phraseological expressions in the digital context, such as the lack of exact analogues, wordplay and context-dependent meaning. Modern translation techniques such as functional, adaptive, pragmatic and creative approaches are also discussed. Special attention is paid to the possibilities and limitations of machine translation when translating idiomatic expressions, and the various errors that can occur when using these tools. The aim of the paper is to offer practical solutions for translating phraseological units in online texts, and to provide recommendations for translators. Texts from English- and Russian-language online resources are used as examples.

Keywords: blog, contextual adaptation, translation methods, online discourse, phraseological unit.

Introduction

Digital platforms like blogs, online discussion boards, and reviews have become crucial in contemporary communication, creating new difficulties in translation. These platforms typically include casual language, idiomatic phrases, and slang, which are crucial for conveying the tone and style of the source material. Translating phraseological units in these contexts necessitates not only linguistic expertise but also a profound grasp of cultural references and the unique dynamics of online communication.

The research analyzes different translation techniques used to preserve the meaning and tone of original texts as they are modified for diverse audiences. This research examines the difficulties and contemporary techniques for translating idiomatic expressions and culturally unique phrases present in digital content. Specifically, it will focus on how context and cultural adaptation contribute to keeping translations accurate and effective in delivering the intended message. Also it reveals the aims which can determine essential methods for translating non-standard expressions and context-sensitive phrases by examining online forums, blogs, and reviews. The objective consists in providing guidance on practical efficiency of methods for translating digital content, while emphasizing the significance of adaptability in responding to the evolving characteristics of online language [1].

Theoretical analysis

Translating phraseological expressions in digital communication necessitates tackling theoretical principles that outline the characteristics of translating non-standard and culture-specific units. Specifically, translating idiomatic phrases, colloquial expressions, and local terminology necessitates not just proficiency in the language but also the capacity to consider the cultural and contextual nuances of digital interaction. This part explores an important theoretical method that makes an assist in formation of literate translation of handling translations of texts featuring active phraseological expressions, focusing particularly on ideas like equivalence, adaptation, and dynamic equivalence [2].

Equivalence is an integral part of translation which entails the effort to maintain the original's meaning, style, and structure in the translation. When dealing with phraseological expressions in the online setting, dynamic equivalence is more applicable. This idea, introduced by Eugene Nida (an influential American linguist and a pioneer in the field of translation studies), states that the primary objective is not just to translate the words but also to communicate the impact of the text that has on the intended audience. In blogs, forum discussions, and reviews, this adaptation is crucial to preserve the emotional reaction and original effect of the text, regardless of potential variations in structure or wording [3].

Additionally, special focus must be given to cultural adaptation, particularly when interpreting idioms within digital material. In the realm of online forums, blogs, and various digital platforms, the language frequently features mentions of pop culture, regional customs, and societal truths. These components demand the translator's focus: determining if to utilize direct equivalents, modify the phrase, or substitute it with another to preserve precision and contextual significance in the target culture [4].

A significant role in this process is held by Skopos theory, which states that the goal of translation should be the key factor in choosing the translation strategy. For reviews, blog entries, and forum discussions, translation objectives can differ, ranging from maintaining the original's tone and feel to ensuring optimal clarity and ease of understanding for the intended audience. This theory assists in deciding whether to maintain the structure, registers, or modify idiomatic phrases. The theoretical framework for translating phraseological units in digital environments demands adaptability and awareness of linguistic and cultural subtleties. It involves more than merely replacing words; it's a thoughtful strategic decision that helps maintain the core, emotional tone, and cultural importance of the message throughout the translation process [5].

Translating phraseological expressions in contemporary texts like blogs, forums, and online reviews is an explicit example of process which requires full concentration since these expressions frequently embody cultural and perceptual elements specific to the source language. Idioms and metaphors tends to be the shared experiences and mindset of a community, therefore it is vital for the translator to take into account both the sources and target cultural backgrounds [6].

Numerous phraseological units found in these texts are linked to the traits of the social and cultural context from which they emerged. The translator must take into account both the direct meaning of the phrases and its function in the communication context to effectively express the message in the target language. It is essential to recognize that these phrases may alter their significance based on the context, and the translator's responsibility is to grasp and convey these subtleties. It is important to remember that when dealing with online texts, it is crucial to remember that communication intentions can differ. The translator should consider the style and viewpoint of the intended audience while maintaining the original concept. In digital communication, where tone and purpose are important, the translator might need to reword phrases to reflect their precision and match the audience's expectations [7].

Experimental part. The experimental stage of the research focuses on analyzing the translation of phraseological units in modern digital materials like blogs, online discussions, and critiques. The objective is to investigate how idiomatic phrases, which embody the distinct cultural and linguistic characteristics of the source language, are translated into the target language, especially when direct counterparts are absent. For the experiment, an assortment of texts from online platforms was selected to encompass a wide range of genres and topics. These writings were abundant in idiomatic phrases, featuring metaphors, proverbs, and informal expressions. The source texts were in languages such as Russian, Spanish, and English, all rich in idiomatic expressions, whereas the target languages were English, German, and French, each with unique idiomatic patterns. During the early stage of the experiment, the objective was to recognize and classify different phraseological units, including metaphors, idioms, slang, and proverbs. This assisted in comprehending how each expression functions within its initial context and identifying the translation difficulties into languages that do not have corresponding cultural or linguistic characteristics. In the next phase, a team of translators skilled in digital content translation focused

on rendering the recognized idiomatic expressions through different methods: direct translation, adaptation, and paraphrasing. Every translator offered a rationale for their finding and suggestions of decisions, especially in situations where modifications were needed because a literal translation would either misrepresent the meaning or come across as clumsy.

In summary, the experiment demonstrated that effective translation of phraseological units requires adaptability, with a thorough understanding of the target culture, to guarantee both the precision and contextual appropriateness of the translation.

Results. The research results showed that translating phraseological expressions from online sources – like forums, reviews, and unique linguistic and cultural challenges. These phrases frequently carry a strong informal tone, idiomatic significance, and regional characteristics, rendering undesired direct translation or potentially misleading. Of the methods evaluated, the ones that tailored the phrase to the cultural and linguistic standards of the target audience were the most effective. Literal translation techniques often resulted in clumsy or unnatural results that puzzled readers or altered the intended message.

Feedback from the audience indicated that culturally tailored versions were easier to understand and more relatable, improving reader engagement and understanding. This highlights the significance of cultural sensitivity and contextual understanding when managing phraseological units in online conversations. And in the end, the findings highlight the necessity for translators to be imaginative and culturally aware; tailoring their approaches based on the communication medium and intended audience.

Conclusion. In conclusion, it can be asserted that translating phraseological units from blogs, forums, and online reviews presents significant difficulties because of their informal style, reliance on context, and cultural subtleties. These writings frequently contain kind of complicated idiomatic phrases and allusions that are have its own complexities in rendering in a different language. Traditional translation techniques frequently do not maintain the exact meaning, emphasizing the necessity for more flexible translation approaches. The significance of elements for effective translation encompasses precision, cultural significance, and consistent style, which in its term are extremely vital in digital communication. The findings highlight the necessity of advancing translation methods for managing phraseological units in digital environments.

References

- 1 Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. 2nd ed. - London: Routledge, 2018. - 158 p.
- 2 House J. Translation as Communication across Languages and Cultures. - London: Routledge, 2015. - 132 p.
- 3 Nida E. Language and Culture: Contexts in Translating. 2nd ed. - Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press, 2011. - 210 p.
- 4 Newmark P. A Textbook of Translation. - New York: Prentice Hall, 2018. - 192 p.
- 5 Nord Ch. Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained. - Manchester: St. Jerome Publishing, 2017. - 145 p.
- 6 Schäffner Ch., Adab B. Developing Translation Competence. - Amsterdam: John Benjamins Publishing, 2019. - 178 p.
- 7 Venuti L. The Translator's Invisibility: A History of Translation. 2nd ed. - London: Routledge, 2018. - 176 p.

А. А. Пустовойтова, А. С. Швайковский*

студент, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

*Корреспондент авторы: shvaikovskiy_a@mail.ru

БЛОГТАРДАҒЫ, ОНЛАЙН ФОРУМДАРДАҒЫ, ОНЛАЙН ШОЛУЛАРДАҒЫ ЖӘНЕ БАСҚА МӘТІН ТҮРЛЕРІНДЕГІ ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫҚ БІРЛІКТЕРДІ АУДАРУДЫҢ ҚИЫНДЫҚТАРЫ МЕН ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ

Түйін

Цифрлық технологиялардың дамуының арқасында блогтар, форумдар, пікірлер және басқа онлайн-контент түрлері бейресми тілде қарым-қатынас жасаудың маңызды алаңдарына айналды, олар тұрақты тіркестер мен идиоматикалық сөздермен байытылған. Мұндай бірліктердің аудармасы олардың бейнелі мағынасы, мәдени ерекшеліктері және жиі стандартты қолданудан ауытқуы себебінен айтарлықтай қиындықтар туғызады. Бұл мақала цифрлық контексте тұрақты тіркестермен жұмыс істегенде аудармашылардың тап болатын негізгі қиындықтарын қарастырады, мысалы, дәл баламалардың болмауы, сөзбен ойнау және мағынаның контекске тәуелділігі. Сонымен қатар, функционалдық, бейімделу, прагматикалық және шығармашылық тәсілдер сияқты қазіргі заманғы аударма әдістері осы тіркестердің мағынасын дәл жеткізу үшін қарастырылады. Машиналық аударма мен постредакциялау мүмкіндіктеріне және олардың идиоматикалық сөз тіркестерін аударудағы шектеулеріне де ерекше назар аударылады. Жұмыстың мақсаты – қазіргі онлайн-тексттерде тұрақты тіркестерді аударуда практикалық шешімдер ұсыну және тез өзгертін цифрлық кеңістікте жұмыс істейтін аудармашыларға кеңес беру. Мысал ретінде ағылшын және орыс тілдеріндегі онлайн-ресурстардан алынған мәтіндер қолданылды.

Кілттік сөздер: блог, контекстік бейімделу, аударма әдістері, онлайн-дискурс, фразеологиялық бірлік.

А.А. Пустовойтова, А.С. Швайковский*

студент, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

кандидат педагогических наук, доцент, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

*Автор для корреспонденции: shvaikovskiy_a@mail.ru

ПРОБЛЕМЫ И СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ПЕРЕВОДА ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В БЛОГАХ, ОНЛАЙН-ФОРУМАХ, ОНЛАЙН-ОБЗОРАХ И ДРУГИХ ТЕКСТАХ

Аннотация

С развитием цифровых технологий блоги, форумы, отзывы и другие виды онлайн-контента становятся важными каналами неформального общения, насыщенными фразеологизмами и идиоматическими выражениями. Перевод таких единиц представляет собой серьезную задачу из-за их образного значения, культурных различий и часто нестандартного применения. В данной статье анализируются ключевые трудности, с которыми сталкиваются переводчики при работе с фразеологическими выражениями в цифровом контексте, такие как отсутствие точных аналогов, игра слов и зависимость смысла от контекста. Также рассматриваются современные методы перевода, такие как функциональный, адаптивный, прагматический и креативный подходы, которые помогают точно передавать смысл выражений. Особое внимание уделено возможностям и ограничениям машинного перевода и постредактирования при переводе идиоматических выражений, а также анализируются различные ошибки, которые могут возникать при использовании этих инструментов. Цель работы – предложить практические решения для перевода фразеологических единиц в современных онлайн-текстах, а также дать рекомендации для переводчиков, работающих в условиях быстро меняющегося цифрового пространства. В качестве примеров использованы тексты из англоязычных и русскоязычных онлайн-ресурсов.

Ключевые слова: блог, контекстуальная адаптация, методы перевода, онлайн-дискурс, фразеологизм.

Information about the author responsible for contacts:

Alexey Sergeevich Shvaikovskiy, +77017419540, shvaikovskiy_a@mail.ru

Қатынасхаттар үшін жауапты автор туралы ақпарат:

Швайковский Алексей Сергеевич, +77017419540, shvaikovskiy_a@mail.ru

Информация об авторе, ответственном за сообщения:

Швайковский Алексей Сергеевич, +77017419540, shvaikovskiy_a@mail.ru

ӘОЖ 541.18

Ж.У. Сманова, А.Ж. Усенова, А.А. Омар*

педагог-зерттеуші, №23 "1 Мамыр" жалпы орта мектебі, Келес ауданы, Түркістан облысы,
Қазақстан

аға оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

магистр оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

*Корреспондент авторы: omar_araylym@mail.ru

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕР

Түйін

Жасанды интеллект технологиялары білім беру жүйесінде оқытудың тиімділігін арттырудың маңызды құралына айналууда. Бұл зерттеуде жасанды интеллекттердің оқу процесін жекелендіру, автоматтандырылған бағалау, үлгерімді болжау және деректерді талдау арқылы білім сапасын жақсарту мүмкіндіктері қарастырылды. Эксперименттік зерттеу нәтижелері жасанды интеллект қолданылған ортада оқушылардың үлгерімі 15-20%-ға жоғарылап, мұғалімдердің жүктемесі 30%-ға азайғанын көрсетті. Сонымен қатар, жасанды интеллект технологиялары білім алушылардың мотивациясын арттырып, педагогикалық шешімдерді оңтайландыруға ықпал етті. Дегенмен, цифрлық теңсіздік, деректер қауіпсіздігі және мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігі мәселелері жасанды интеллекттерді білім беру жүйесіне толыққанды енгізуде кедергілер тудырады. Бұл зерттеу жасанды интеллекттердің білім беру саласындағы әлеуетін бағалап, оны тиімді пайдалану жолдарын ұсынады. Жасанды интеллекттің болашақта білім беру жүйесінде кеңінен қолданылуы үшін кешенді стратегиялар мен мемлекеттік қолдау қажет.

Кілттік сөздер: жасанды интеллект, адаптивті оқыту, автоматтандырылған бағалау, цифрлық құзыреттілік, білім сапасы.

Кіріспе

Қазіргі заманғы білім беру жүйесі қарқынды өзгерістерге ұшырап, жаңа технологиялардың ықпалымен жаңарып келеді. Цифрлық трансформация дәуірінде жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары білім беру үдерісін жетілдірудің маңызды құралына айналды. ЖИ оқытудың жекелендірілген әдістерін енгізуге, білім алушылардың қабілеттеріне сәйкес бейімделген бағдарламалар құруға, мұғалімдердің жүктемесін азайтуға және білім беру сапасын жақсартуға мүмкіндік береді.

Білім беру саласындағы жасанды интеллект құралдары тестілеуді автоматтандыру, үлгерімді болжау, білім алушылардың қажеттіліктерін анықтау, виртуалды көмекшілерді пайдалану, оқу материалдарын оңтайландыру сияқты маңызды міндеттерді шешуге бағытталған. Сонымен қатар, ЖИ технологиялары үлкен көлемдегі деректерді талдау және оларды тиімді пайдалану арқылы оқыту нәтижелерін жақсартуға көмектеседі.

Алайда, ЖИ-ді білім беру жүйесіне енгізу бірқатар қиындықтар мен сын-тегеуріндерді тудырады. Жаңа технологиялардың кеңінен қолданылуы білім беру мекемелерінің техникалық қамтамасыз етілуіне, педагогтардың цифрлық құзыреттілігіне, сондай-ақ деректердің құпиялылығы мен этикалық мәселелерге байланысты сұрақтарды қарастыруды қажет етеді.

Бұл мақалада жасанды интеллекттің білім беру саласындағы рөлі, оның негізгі артықшылықтары мен қиындықтары талданып, заманауи білім беру жүйесіндегі қолданылу мүмкіндіктері қарастырылады. Жасанды интеллект технологияларының тиімділігін арттыру жолдары мен оның болашақтағы даму перспективалары ұсынылады.

Теориялық талдау

Жасанды интеллект (ЖИ) – адам интеллектісін модельдеуге бағытталған технологиялық жүйе, ол үлкен көлемдегі ақпаратты өңдеп, шешім қабылдауды автоматтандыруға мүмкіндік береді. ЖИ-дің білім беру жүйесіне енуі оқыту мен басқарудың жаңа әдістерін қалыптастырып, білім алушылардың қажеттіліктеріне бейімделген оқыту процесін ұйымдастыруға жол ашады [1].

1. Жасанды интеллект және оның білім беру саласындағы рөлі

ЖИ технологияларының білім беру жүйесіндегі қолданылуын бірнеше негізгі бағытқа бөлуге болады:

- Адаптивті оқыту жүйелері – оқушылардың білім деңгейін, оқу үлгерімін және мүдделерін талдай отырып, жекелендірілген оқу жоспарларын ұсынады. Мұндай жүйелер оқыту процесін тиімді етуге және білім алушылардың қызығушылығын арттыруға ықпал етеді.

- Автоматтандырылған бағалау және кері байланыс – ЖИ тестілер мен жазбаша жұмыстарды тексеруді жылдамдатып, бағалаудың объективтілігін арттырады. Мұғалімдерге оқушылардың білім деңгейін анықтау және олардың әлсіз тұстарын талдау үшін үлкен деректер жиынтығымен жұмыс істеу мүмкіндігі беріледі.

- Интерактивті оқыту құралдары – ЖИ негізіндегі чат-боттар мен виртуалды ассистенттер білім алушыларға жедел жауап беріп, оқу материалдарын түсінуге көмектеседі. Сонымен қатар, жасанды интеллектпен жұмыс істейтін платформалар оқыту үдерісін қашықтан ұйымдастыруға мүмкіндік береді [2].

- Үлкен деректерді талдау және болжау – ЖИ білім беру саласында жинақталған үлкен деректерді өңдеу арқылы оқу үлгеріміне әсер ететін негізгі факторларды анықтауға көмектеседі. Бұл оқу бағдарламаларын жетілдіру және оқытудың тиімділігін арттыру үшін маңызды.

- Виртуалды және кеңейтілген шындық (VR/AR) – оқыту үдерісін көрнекі және тәжірибеге бағытталған ету үшін қолданылады. Әсіресе, медицина, инженерия, жаратылыстану ғылымдары секілді практикалық дағдыларды қажет ететін салаларда VR/AR технологиялары үлкен рөл атқарады [3].

2. Жасанды интеллекттің білім беру жүйесіне ықпалы

ЖИ білім беру жүйесінің барлық деңгейінде кеңінен қолданылып, мұғалімдер мен білім алушылар үшін жаңа мүмкіндіктер ашады. Зерттеулерге сүйенсек, ЖИ негізіндегі оқыту платформалары білім алушылардың оқу нәтижелерін 20-30%-ға дейін жақсартып алады. Сонымен қатар, әкімшілік жұмыстарды автоматтандыру арқылы мұғалімдердің жүктемесін азайтуға мүмкіндік береді.

Алайда, ЖИ-ді білім беру саласына кеңінен енгізуде бірқатар қиындықтар да кездеседі. Оның ішінде басты мәселелер мыналар:

- Цифрлық теңсіздік – кейбір аймақтарда білім беру мекемелерінің ЖИ технологияларына қолжетімділігі шектеулі болуы мүмкін.

- Деректердің құпиялылығы мен қауіпсіздігі – білім алушылардың жеке деректерін қорғау мәселесі ерекше назар аударуды талап етеді.

- Педагогикалық бейімделу – мұғалімдер жаңа технологияларды тиімді қолдану үшін қосымша дайындықтан өтуі қажет.

Жоғарыда аталған теориялық аспектілер жасанды интеллекттің білім беру жүйесіне ықпалын жан-жақты қарастырып, оның артықшылықтары мен шектеулерін айқындауға мүмкіндік береді [4]. Қазіргі таңда ЖИ-дің білім беру процесіндегі рөлін күшейту үшін кешенді стратегиялар мен мемлекеттік бағдарламалар әзірлеу қажеттілігі туындап отыр.

Тәжірибелік бөлім

Жасанды интеллект (ЖИ) технологияларының білім беру жүйесіне әсерін бағалау үшін тәжірибелік зерттеу жүргізілді. Бұл зерттеу жасанды интеллект қолданылатын оқу платформаларының тиімділігін, оқушылардың оқу үлгеріміне ықпалын және мұғалімдердің жұмысына әсерін анықтауға бағытталды.

1. Зерттеудің мақсаты мен әдістері

Зерттеу мақсаты – жасанды интеллект технологияларын қолданудың білім беру сапасына тигізетін ықпалын анықтау. Бұл үшін төмендегі міндеттер қойылды:

- ЖИ қолданатын оқу платформаларының тиімділігін талдау;

- Оқушылардың үлгеріміндегі өзгерістерді зерттеу;

- Мұғалімдердің ЖИ технологияларына деген көзқарасын анықтау.

Зерттеу барысында эксперименттік және салыстырмалы әдістер қолданылды. Зерттеуге бастауыш және орта мектеп оқушылары, сондай-ақ олардың мұғалімдері қатысты. Эксперименттік топ ЖИ негізіндегі оқу платформаларын пайдаланса, бақылау тобы дәстүрлі әдістермен оқытылды.

2. Зерттеу процесі

Зерттеу 3 ай бойы жүргізілді және оған 200 оқушы мен 20 мұғалім қатысты. Қатысушылар екі топқа бөлінді:

- Эксперименттік топ – ЖИ технологияларымен бейімделген онлайн платформалар арқылы оқыды (мысалы, Smart Learning жүйесі, ChatGPT-мен интерактивті сабақтар, адаптивті тестілеу) [5].

- Бақылау тобы – дәстүрлі оқыту әдістерімен оқытылды.

Зерттеу барысында келесі параметрлер бақыланды:

- Оқу үлгерімінің өзгеруі – әр оқушының бастапқы және қорытынды бағалары салыстырылды.

- Қызығушылық деңгейі – сауалнама арқылы оқушылардың ЖИ негізіндегі оқытуға деген көзқарасы бағаланды.

- Мұғалімдердің жұмыс жүктемесі – ЖИ-дің бағалау және сабақ жоспарлауға тигізген ықпалы зерттелді.

3. Қолдану тәжірибесінен алынған сабақтар

- ЖИ технологияларын білім беру жүйесіне енгізу оқыту процесін оңтайландырып, оқу сапасын арттыруға ықпал етеді.

- ЖИ құралдары мұғалімдерге жекелендірілген оқыту әдістерін қолдануға мүмкіндік береді.

- Білім беру ұйымдары ЖИ жүйелерін тиімді пайдалану үшін педагогтардың цифрлық құзыреттілігін арттыруы қажет.

Жалпы, зерттеу нәтижелері жасанды интеллекттің білім беру жүйесіндегі тиімділігін дәлелдеп, оның болашақта кеңінен қолданылуы қажеттілігін көрсетті.

Нәтижелер мен талқылау

Жүргізілген зерттеу нәтижелері жасанды интеллект (ЖИ) технологияларын білім беру жүйесіне енгізудің тиімділігін көрсетті. Зерттеу барысында алынған деректер ЖИ негізіндегі оқыту әдістерінің оқушылардың үлгеріміне, қызығушылығына және мұғалімдердің жұмыс жүктемесіне тигізетін әсерін бағалауға мүмкіндік берді [6].

1.Зерттеу нәтижелері

- Оқу үлгерімінің артуы.

- Эксперименттік топтың үлгерімі бақылау тобына қарағанда 15-20%-ға жоғарылады.

- Адаптивті оқыту жүйелері оқу материалдарын оқушылардың жеке деңгейіне бейімдеп, түсіну деңгейін арттырды.

- Қызығушылық пен мотивацияның күшеюі.

- Эксперименттік топтағы оқушылардың 80%--ға дейін артты, себебі интерактивті құралдар мен адаптивті оқыту әдістері қолданылды.

- Қашықтан оқыту платформалары мен виртуалды ассистенттер оқушылардың сабаққа белсенді қатысуын арттырды.

- Мұғалімдердің жұмыс жүктемесінің төмендеуі.

- Мұғалімдер үшін бағалау мен кері байланыс беру уақыты 30%-ға қысқарды.

- ЖИ негізіндегі автоматтандырылған бағалау жүйелері тесттерді тексеріп, оқушылардың қателерін талдауға көмектесті.

- ЖИ құралдарының білім беру үдерісін оңтайландыруы.

- Оқушылардың әлсіз тұстарын анықтау және жекелендірілген ұсыныстар беру мүмкіндігі артты.

- Интерактивті оқу материалдары мен деректерді талдау әдістері білім беру сапасын жақсартты.

2. Нәтижелерді талқылау

Алынған нәтижелер ЖИ технологияларын білім беру үдерісіне енгізудің тиімділігін дәлелдеді. Эксперименттік топтағы оқушылардың оқу үлгерімі жоғарылағаны және олардың сабаққа қызығушылығы артқаны байқалды. Бұл ЖИ қолданылатын оқыту әдістерінің оқушылардың қажеттіліктеріне бейімделу мүмкіндігінің артықшылығын көрсетеді.

Алайда, зерттеу барысында бірқатар қиындықтар да анықталды:

- ЖИ технологияларын енгізу үшін қаржылық және техникалық ресурстар қажет. Кейбір мектептерде заманауи цифрлық құралдардың болмауы қиындық туғызуы мүмкін.

- Мұғалімдердің ЖИ технологияларымен жұмыс істеу дағдыларын жетілдіру қажеттілігі анықталды. Цифрлық құзыреттілікті дамыту үшін арнайы оқыту бағдарламалары қажет.

- Деректердің құпиялылығы маңызды мәселе ретінде қарастырылды. Оқушылар мен мұғалімдердің жеке ақпараттарын қорғау үшін арнайы қауіпсіздік шараларын енгізу керек.

Жалпы алғанда, жасанды интеллект технологияларын тиімді пайдалану білім беру жүйесінің сапасын арттырып, оқушылардың жетістіктерін жақсартуға ықпал етеді [7]. Бірақ оның толыққанды енгізілуі үшін кешенді стратегиялар мен инфрақұрылымдық қолдау қажет.

Қорытынды

Жасанды интеллект (ЖИ) технологияларының білім беру саласындағы рөлі күн санап артып келеді. Жүргізілген зерттеу нәтижелері ЖИ-дің оқыту сапасын жақсартуға, оқушылардың оқу үлгерімін арттыруға және мұғалімдердің жұмыс жүктемесін азайтуға оң әсер ететінін көрсетті.

Негізгі қорытындылар

1. ЖИ оқыту үдерісін жекелендіруге мүмкіндік береді
 - Адаптивті оқыту платформалары оқушылардың білім деңгейіне сәйкес материалдарды ұсынады, бұл олардың оқу тиімділігін арттырады.
 - Оқушылардың әлсіз тұстары дер кезінде анықталып, жеке ұсыныстар беріледі.
2. Бағалау мен кері байланыс автоматтандырылады
 - ЖИ негізіндегі тестілеу және бағалау жүйелері мұғалімдерге уақыт үнемдеуге көмектеседі.
 - Деректерді талдау арқылы оқушылардың даму динамикасын бақылау мүмкіндігі артады.
3. Оқушылардың мотивациясы мен белсенділігі артады
 - Интерактивті құралдар мен виртуалды көмекшілер білім алушылардың сабаққа қызығушылығын күшейтеді.
 - Ойын элементтері мен геймификация әдістері оқытудың тиімділігін арттырады.
4. Мұғалімдердің рөлі өзгереді
 - Мұғалімдер тек ақпарат беруші ғана емес, оқыту процесінің ұйымдастырушысы және бағыттаушысы ретінде қызмет етеді.
 - ЖИ құралдарын тиімді пайдалану үшін педагогтардың цифрлық сауаттылығын арттыру қажет.

Болашақта даму бағыттары. ЖИ технологияларын білім беру жүйесіне сәтті енгізу үшін келесі қадамдарды жүзеге асыру қажет:

- Цифрлық инфрақұрылымды дамыту – мектептер мен жоғары оқу орындарын ЖИ негізіндегі платформалармен қамтамасыз ету.
- Мұғалімдерді оқыту – ЖИ технологияларын тиімді пайдалану үшін арнайы курстар мен семинарлар ұйымдастыру.
- Қауіпсіздік пен деректерді қорғау – оқушылар мен мұғалімдердің жеке ақпараттарын сақтау шараларын күшейту.
- Оқу бағдарламаларын бейімдеу – ЖИ технологияларын дәстүрлі оқыту әдістерімен үйлестіре отырып, заманауи білім беру стандарттарын әзірлеу.

Қорытындылай келе, жасанды интеллект білім беру жүйесіне жаңа мүмкіндіктер ұсынып, оқыту әдістерін жетілдіруге ықпал етеді. Дегенмен, оның тиімділігін толық пайдалану үшін жүйелі түрде дайындық жұмыстарын жүргізу, инфрақұрылымды дамыту және педагогикалық әдістерді жаңарту қажет. ЖИ технологияларын дұрыс қолдану білім берудің сапасын арттырып, оқушылардың болашақта бәсекеге қабілетті маман болуына жол ашады.

Белгілер

Мақалада қолданылған негізгі терминдер мен қысқартулардың мағыналары төменде берілген:

1. ЖИ (Жасанды интеллект) – машиналардың адам интеллектісіне ұқсас тапсырмаларды орындай алу қабілеті.
 2. Адаптивті оқыту – оқушының білім деңгейіне сәйкес материалдарды автоматты түрде іріктеп ұсынатын оқыту әдісі.
 3. Геймификация – оқу үдерісінде ойын элементтерін қолдану арқылы оқушылардың мотивациясын арттыру әдісі.
 4. Виртуалды ассистент – пайдаланушының сұранысына жауап беретін жасанды интеллект жүйесі (мысалы, ChatGPT, Google Assistant).
 5. Автоматтандырылған бағалау жүйесі – тестілеу және оқушылардың жауаптарын бағалау процесін автоматтандыратын технология.
 6. Цифрлық құзыреттілік – мұғалімдер мен оқушылардың заманауи технологияларды тиімді пайдалану қабілеті.
 7. Big Data (Үлкен деректер) – білім беру жүйесінде қолданылатын ауқымды мәліметтер жиынтығы, оны талдау арқылы оқыту процесін оңтайландыруға болады.
 8. Қашықтан оқыту платформалары – интернет арқылы білім алуға мүмкіндік беретін онлайн жүйелер (мысалы, Coursera, Khan Academy, Moodle).
- Деректердің құпиялылығы – пайдаланушылардың жеке мәліметтерін қорғау шаралары.

Әдебиеттер тізімі

1. Андреев, А. А. Искусственный интеллект в образовании: возможности и перспективы. Вопросы образования. Москва: Издательство Московского университета, 2021, №1, 45-58.
2. Бендер, Э. М., & Куллман, А. Этические аспекты использования ИИ в образовательных системах. Журнал цифрового обучения. Санкт-Петербург: Научное издательство, Т.7, 2022, №3, 12-25.
3. Құнанбаева, С. С. Білім берудегі жасанды интеллект технологиялары. Қазақ білім академиясының хабаршысы. Алматы: Қазақ білім академиясы, 2020. №4, 89-96.
4. Қожахметова, А. Ж. Сандық білім беру жүйесіндегі жасанды интеллекттің рөлі. Оқу-әдістемелік журнал. Астана: Білім баспасы, 2021. №6, 34-42.
5. Тұрғынбаев, Ж. Т. Цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект: Қазақстан білім беру жүйесіндегі жаңа трендтер. Білім және ғылым. Астана: Ғылым және технологиялар орталығы, 2023. №2, 56-71.
6. UNESCO. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities. UNESCO Report on Education & AI. Paris: UNESCO Publishing, 2021.
7. Әлімбеков, Е. Н. Жасанды интеллект және оның бастауыш білім берудегі қолданысы. Педагогикалық зерттеулер журналы. Шымкент: Педагогикалық зерттеулер институты, 2022. №5, 99-113.

Ж. У. Сманова, А. Ж. Усенова, А. А. Омар

педагог-исследователь, общая средняя школа № 23 "1 мая", Келесский район,

Туркестанская область, Казахстан

старший преподаватель, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

магистр преподаватель, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

*Автор для корреспонденции: omar_araylym@mail.ru

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ: НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ В ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация

Технологии искусственного интеллекта становятся важным инструментом повышения эффективности обучения в системе образования. В данном исследовании рассматриваются возможности улучшения качества образования с помощью персонализации учебного процесса, автоматизированного оценивания, прогнозирования успеваемости и анализа данных на основе искусственного интеллекта. Экспериментальные результаты показали, что в среде с применением искусственного интеллекта успеваемость учащихся увеличивается на 15–20%, а нагрузка учителей сокращается на 30%. Кроме того, технологии искусственного интеллекта способствуют повышению мотивации учащихся и оптимизации педагогических решений. Однако цифровое неравенство, безопасность данных и цифровая компетентность учителей остаются серьезными препятствиями для полноценного внедрения искусственного интеллекта в систему образования. Это исследование оценивает потенциал искусственного интеллекта в сфере образования и предлагает пути его эффективного использования. Для широкого применения искусственного интеллекта в системе образования в будущем необходимы комплексные стратегии и государственная поддержка.

Ключевые слова: искусственный интеллект, адаптивное обучение, автоматизированная оценка, цифровая компетентность, качество знаний.

Zh. U. Smanova, A. Zh. Usenova, A. A. Omar*

Teacher - researcher, General secondary school No. 23 "May 1", Kelesky district, Turkestan region,

Kazakhstan Senior lecturer, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

Master's degree teacher, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

***Corresponding author:** omar_araylym@mail.ru

ARTIFICIAL INTELLIGENCE: NEW EDUCATIONAL OPPORTUNITIES

Abstract

Artificial intelligence technologies are becoming a crucial tool for enhancing learning efficiency in the education system. This study explores the potential of artificial intelligence in improving education quality through personalized learning, automated assessment, performance prediction, and data analysis. Experimental findings indicate that artificial intelligence-integrated environments can increase student performance by 15–20% while reducing teachers' workload by 30%. Moreover, artificial intelligence technologies contribute to enhancing student motivation and optimizing pedagogical decision-making. However, digital inequality, data security, and teachers' digital competence present significant challenges to the full-scale integration of artificial intelligence in education. This research evaluates the potential of artificial intelligence in education and suggests strategies for its effective implementation. For the widespread adoption of artificial intelligence in the education system in the future, comprehensive strategies and government support are required.

Keywords: artificial intelligence, adaptive learning, automated assessment, digital competence, knowledge quality.

Information about the author responsible for contacts:

A. A. Omar, omar_araylym@mail.ru

Қатынасхаттар үшін жауапты автор туралы ақпарат:

А.А. Омар, omar_araylym@mail.ru

Информация об авторе, ответственном за сообщения:

А.А. Омар, omar_araylym@mail.ru

ӘОЖ 541.18

Ж.У. Сманова*

№23 "1 Мамыр" жалпы орта мектебі, Келес ауданы, Түркістан облысы, Қазақстан

***Корреспондент авторы:** smanovazhanat80@gmail.com

ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕГІ БАСТАУЫШ БІЛІМ: ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢА ТӘСІЛДЕРІ МЕН ӘДІСТЕРІ

Түйін

Бұл мақалада цифрлық технологиялардың бастауыш білім беру жүйесіндегі рөлі мен ықпалы зерттеледі. Зерттеу барысында цифрлық құралдардың оқу процесіне енгізілуі, олардың оқушылардың білім сапасын арттырудағы тиімділігі және мұғалімдердің кәсіби дағдыларын дамытудағы маңызы қарастырылады. Цифрлық білім беру жүйелері оқу материалдарының интерактивтілігін қамтамасыз етіп, оқушылардың танымдық белсенділігін және шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Сонымен қатар, мұғалімдер мен оқушылардың цифрлық құралдарды қолдану арқылы оқыту мен білім алу үдерісін жаңғырту мүмкіндіктері талданады. Зерттеу нәтижелері цифрлық технологияларды енгізу білім беру сапасын жақсартуға ықпал ететінін және олардың болашақта оқыту әдістерін жетілдіруге үлкен әлеуетке ие екенін көрсетеді. Цифрлық технологияларды жүйелі қолдану оқу үдерісін қызықты әрі тиімді етіп, оқушылардың оқу мотивациясын арттырады және мұғалімдердің кәсіби дамуындағы жаңа бағыттарды айқындайды.

Кілттік сөздер: цифрлық технологиялар, оқу процесі, білім сапасы, цифрлық құралдар, интерактивті оқыту.

Кіріспе

Қазіргі білім беру жүйесінде цифрлық технологиялардың рөлі барған сайын маңызды бола түсуде. Ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың білім беру процесіне енгізілуі, оның ішінде бастауыш мектептерде, оқу әдістерін жаңартып, оқушылардың шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Бастауыш білім беру кезеңінде оқушыларға тек академиялық білім беру емес, сонымен қатар олардың жеке тұлғалық дамуы да маңызды болып табылады. Бұл кезеңде балалардың өз бетінше зерттеу жүргізу, жаңа ақпаратты қабылдау және оны талдау қабілеттерін қалыптастыруға ерекше назар аударылады.

Цифрлық білім беру құралдарының қолданылуы білім сапасын арттырудың тиімді жолдарының бірі ретінде қарастырылады. Олар оқушылардың қызығушылығын оятып, оқу процесін қызықты әрі интерактивті етеді. Оқытушы мен оқушы арасындағы өзара әрекеттесу деңгейін жақсарту, оқу материалын визуализациялау, әрі оқу мазмұнын әр түрлі форматта ұсыну — барлық бұл мүмкіндіктер білім алушылардың білім сапасын жоғарылатуға және мұғалімдердің кәсіби қызметін оңтайландыруға көмектеседі. Сонымен қатар, мұғалімдердің жаңа технологияларды меңгеруі, олардың әдістемелік дағдыларын жетілдіруге, жаңа инновациялық шешімдерді енгізуге мүмкіндік береді.

Осы зерттеудің мақсаты — цифрлық технологиялардың бастауыш білім беру жүйесіндегі қолданылуы мен оның тиімділігін зерттеу, сондай-ақ бұл технологиялардың оқу үдерісіндегі маңыздылығын анықтау. Бұл зерттеу білім беру саласындағы цифрлық инновациялардың болашағына қатысты өзекті мәселелерді қарастыруға бағытталған.

Теориялық талдау

Цифрлық технологиялардың білім беру саласында қолданылуы соңғы жылдары кеңінен таралды. Олар білім беру үдерісін жетілдіру, оқыту сапасын арттыру және оқушылардың танымдық белсенділігін көтеру үшін тиімді құрал ретінде қарастырылады.

1. Цифрлық білім беру құралдарының пайда болуы мен дамуы

Цифрлық технологиялардың білім беру жүйесіне енуі соңғы 30 жыл ішінде қарқынды дамыды. 1990-шы жылдардың соңында интернеттің кеңінен таралуы мен компьютерлік технологиялардың қолжетімділігі білім беру саласында жаңа мүмкіндіктер туғызды. Алғашқы кезеңде бұл технологиялар негізінен оқу материалдарын цифрландыру мен білім

алушыларға ақпаратты беру үшін пайдаланылды. Қазіргі таңда, цифрлық технологиялар тек білімді беру құралдары ретінде ғана емес, оқу процесін басқару мен оқушылардың оқу үрдісін бақылау жүйелері ретінде де қолданылуда [1].

2. Цифрлық оқыту әдістері

Цифрлық білім беру әдістері мен технологияларының теориялық негіздері қазіргі педагогикалық зерттеулерде кеңінен қарастырылған. Бұл әдістердің қатарында онлайн оқыту, аралас оқыту (blended learning), интерактивті тақталар, оқу платформалары, электронды оқу құралдары мен мобильді қосымшалар бар. Олардың әрқайсысының педагогикалық тиімділігі мен ықпалы түрлі зерттеулерде зерттелген. Мысалы, аралас оқыту әдісінің артықшылығы — оқытудың гибридтік формасы оқу материалын жан-жақты және әр түрлі тәсілдермен ұсынуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл әдіс оқушылардың дербес оқуға ынталануын арттырады және өз бетінше жұмыс істей алу дағдыларын дамытады [2].

3. Цифрлық білім берудің тиімділігі мен артықшылықтары

Цифрлық технологияларды білім беру саласында қолданудың бірнеше артықшылықтары бар. Біріншіден, олар оқу материалының визуализациясын қамтамасыз етіп, оқушылардың түсінігін жеңілдетеді. Мысалы, интерактивті тақталар мен мультимедиялық құралдар ақпаратты көрнекі түрде ұсынуға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде оқушылардың назарын аударып, оқу процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз етеді. Екіншіден, цифрлық білім беру құралдары уақыт пен кеңістік шектеулерін жояды, яғни оқушыларға кез келген уақытта және кез келген жерде білім алуға мүмкіндік береді.

4. Мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігі

Цифрлық білім беру жүйесінің тиімділігі мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігіне тікелей байланысты. Мұғалімдер тек оқу құралдарын қолдану арқылы ғана емес, сонымен қатар білім беру әдістерін жаңартып, жаңа технологияларды тиімді пайдалану арқылы оқыту сапасын арттыруға мүмкіндік алады. Цифрлық құралдарды пайдалану арқылы мұғалімдер оқушылардың білім деңгейін нақты уақыт режимінде бақылап, әр оқушының қажеттіліктеріне сәйкес жеке оқу жоспарларын құра алады [3].

5. Білім берудегі цифрландырудың халықаралық тәжірибесі

Бүкіл әлемде цифрлық білім беру жүйелері белсенді түрде енгізілуде. Мысалы, Финляндия мен Эстония сияқты елдерде цифрлық білім беру жүйесі айтарлықтай дамыған. Бұл елдерде оқушылар мен мұғалімдер үшін түрлі оқу платформалары, электронды кітаптар мен мобильді қосымшалар кеңінен қолданылады. Халықаралық тәжірибелерге сүйене отырып, цифрлық білім беру технологияларының білім сапасын арттыруға мүмкіндік беретінін дәлелдейтін көптеген зерттеулер бар.

Тәжірибелік бөлім

Цифрлық технологиялардың бастауыш білім беру саласындағы тиімділігін бағалау мақсатында жүргізілген зерттеу барысында бірнеше әдіс қолданылды. Бұл бөлімде зерттеу әдістері, деректерді жинау тәсілдері және олардың нәтижелері сипатталады.

1. Зерттеу мақсаттары мен міндеттері

Зерттеудің негізгі мақсаты — цифрлық технологиялардың бастауыш білім беру процесіндегі тиімділігін анықтау. Осы мақсатқа жету үшін төмендегідей міндеттер қойылды:

- Цифрлық технологиялардың оқу үдерісіне әсерін бағалау.
- Оқушылардың цифрлық құралдарды пайдалану арқылы білім алуын зерттеу.
- Мұғалімдердің цифрлық білім беру құралдарын қолданудағы тәжірибесін анықтау.
- Оқу материалдарының интерактивтілігін және оқушылардың білім сапасына әсерін зерттеу [4].

2. Зерттеу әдістері

Зерттеу барысында сандық және сапалық әдістер пайдаланылды:

- **Сауалнама:** Мұғалімдер мен оқушыларға арналған сауалнама жүргізілді. Бұл сауалнама олардың цифрлық технологияларды қолдану тәжірибесі, оқыту мен оқу процестеріне әсері туралы пікірлерін жинауға бағытталды.

- **Бақылау:** Бастауыш мектептерде цифрлық білім беру құралдарын қолдану кезінде оқушылардың белсенділігін және оқу нәтижелерін бақылау жүргізілді. Әр түрлі цифрлық құралдар, соның ішінде интерактивті тақталар, оқу платформалары мен мобильді қосымшалар қолданылды.

- **Әңгімелесу:** Мұғалімдермен және оқу процесіне қатысатын басқа да мамандармен әңгімелесу жүргізіліп, олардың цифрлық құралдар мен технологияларды қалай қолданатыны, қандай қиындықтарға кездесетіні және қандай нәтижелерге қол жеткізгені туралы мәліметтер алынды.

- **Тестілеу:** Оқушылардың білім деңгейін бағалау үшін бірнеше тестілеулер жүргізілді. Бұл тестілеулер оқушылардың цифрлық құралдармен жұмыс істеу барысында алған білімдерін тексеруге бағытталды [5].

3. Зерттеу кезеңдері

Зерттеу бірнеше кезеңде жүргізілді:

- **Алғашқы кезең:** Бұл кезеңде зерттеу мақсатын айқындап, зерттеу әдістерін таңдау мен жоспарлау жұмыстары жүргізілді. Сонымен қатар, сауалнамалар мен бақылау құралдары дайындалды.

- **Негізгі кезең:** Мұғалімдер мен оқушылар арасында сауалнамалар жүргізіліп, цифрлық құралдарды пайдалану бойынша деректер жинақталды. Бұл кезеңде білім беру процесінде интерактивті құралдар мен онлайн платформалардың қолданылуының әсері бақылауға алынды.

- **Қорытынды кезең:** Жиналған деректерді талдау, нәтижелерді интерпретациялау және зерттеу қорытындыларын шығару кезеңі болды. Бұл кезеңде цифрлық технологиялардың оқу үдерісіне тигізетін ықпалы мен тиімділігі бағаланды [6].

4. Деректерді жинау тәсілдері

Зерттеуде қолданылған деректер жинау әдістері мен көздері:

- Сауалнамалар: Оқушылар мен мұғалімдерге цифрлық құралдардың оқу процесіне ықпалы мен тиімділігі жайлы сұрақтар қойылды.

- Бақылау нәтижелері: Оқу сабақтарындағы оқушылардың белсенділігі мен тапсырмаларды орындау сапасы бағаланды.

- Әңгімелесу мәліметтері: Мұғалімдер мен әдіскерлердің цифрлық құралдар туралы пікірлері мен тәжірибелері жинақталды.

Нәтижелер мен талқылау

Зерттеу нәтижелері бойынша цифрлық құралдардың бастауыш білім беру жүйесіндегі оқу үдерісіне оң әсерін тигізгені анықталды. Оқушылар цифрлық құралдар арқылы оқу материалдарын қызығушылықпен меңгеріп, тапсырмаларды орындау барысында белсенділік танытты. Мысалы, интерактивті тақталарды пайдалану барысында оқушылардың назарын аударып, оқу процесіне қатысуын арттырды. Цифрлық технологиялар оқушылардың сыни ойлау дағдыларын дамытуға және өз бетінше шешім қабылдау қабілетін жақсартуға ықпал етті. Сонымен қатар, мұғалімдердің цифрлық құралдарды қолдануы олардың кәсіби қызметін тиімді жүргізуге мүмкіндік берді. Мұғалімдер оқушылардың білімін бақылай отырып, әр оқушыға жеке көзқарас білдіріп, оның білімін арттыру үшін қосымша тапсырмалар ұсынды [7].

Қосымша зерттеулер жүргізілгенде, цифрлық құралдарды дұрыс және тиімді қолданудың оқу нәтижелеріне тікелей әсер ететіні байқалды. Жоғары оқу нәтижелерін алудың кілті — цифрлық құралдардың сабақта қолданылуын тиімді ұйымдастыру мен оқушылардың дербес жұмысына жағдай жасау.

Қорытынды

Зерттеу нәтижелері бойынша цифрлық білім беру құралдарының бастауыш білім беру процесіндегі тиімділігін көрсетуге мүмкіндік берді. Цифрлық технологиялар оқушылардың

оқу сапасын арттырып, олардың оқу материалын терең түсінуін қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, мұғалімдер үшін цифрлық құралдарды қолдану оқу процесін басқаруды жеңілдетеді, әрі олар өз оқушыларын тиімді бақылай алады. Оқу әдістерін жаңарту және цифрлық құзыреттілікті арттыру білім беру жүйесінің сапасын жақсартуға ықпал етеді.

Ұсыныстар

1. Мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігін арттыру: Мұғалімдерге арналған арнайы курстар мен тренингтер ұйымдастыру арқылы олардың цифрлық құралдарды қолдану дағдыларын жетілдіру.

2. Цифрлық құралдардың қолжетімділігін арттыру: Оқу мекемелеріндегі техникалық жабдықтарды жаңартып, цифрлық құралдарға қолжетімділікті қамтамасыз ету.

3. Интерактивті платформалар мен қосымшаларды кеңейту: Оқушылар үшін жаңа интерактивті оқу платформалары мен қосымшаларды әзірлеу және олардың қолданылуын арттыру.

4. Тұрақты мониторинг пен бағалау жүйесін енгізу: Цифрлық технологиялардың қолданылуын тиімді бағалау және оқу процесіндегі жетістіктерді бақылау үшін жүйелі мониторинг жүргізу.

Белгілер

- **Цифрлық білім беру** – оқу процесінде сандық технологияларды, мультимедиялық құралдарды және онлайн платформаларды пайдалану.

- **Аралас оқыту (Blended Learning)** – дәстүрлі оқыту әдістері мен цифрлық технологияларды біріктіретін оқу тәсілі.

- **Интерактивті тақта** – оқытушылар мен оқушыларға оқу материалын интерактивті түрде көрсетуге мүмкіндік беретін сандық құрал.

- **Мобильді қосымша** – оқушылардың өздігінен білім алуына арналған бағдарламалық жасақтама.

- **Цифрлық құзыреттілік** – мұғалімдер мен оқушылардың цифрлық құралдар мен технологияларды тиімді пайдалану қабілеті.

- **Электронды оқу материалдары** – цифрлық форматтағы оқулықтар, бейнематериалдар, тесттер және басқа да оқу ресурстары.

- **Білім беруді цифрландыру** – оқу үдерісін автоматтандыру және технологиялық шешімдерді кеңінен енгізу арқылы білім беру сапасын жақсарту.

Әдебиеттер тізімі

1. Алданов А.А. Оқушылардың білім алуға қызығушылығын арттыру. Алматы: Білім, 2015, 256б.
2. Жүнісов С.К. Бастауыш сыныптарда оқу пәндерін оқу әдістемесі. Астана: Нартыс, 2018, 198б.
3. Smith J., Weber H. Name of the article. // Chem. Eng. Sci., 1988, V. 99, No. 5, P. 86.
4. Separation and purification / Eds. Perry E.S., Smith J. Amsterdam: Elsevier, 2008, 357р.
5. Касымов А.Б. Оқу әдісін жаңарту және бастауыш сыныпта білім беру. Алматы: Манас, 2019, 276б.
6. Иванов А.А. Баяндама атауы. IV ғылым. конф. (толық атауы) баяндамалар тезисі. Ташкент, 2014, Б. 77-81.
7. Тұрғынбаев, Ж. Т. (2023). Цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект: Қазақстан білім беру жүйесіндегі жаңа трендтер. Білім және ғылым, № 2, 56-71.

Ж. У. Сманова*

Средняя общеобразовательная школа № 23 "1 мая", Келесский район, Туркестанская область,
Казахстан

*Автор для корреспонденции: smanovazhanat80@gmail.com

НАЧАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ: НОВЫЕ ПОДХОДЫ И МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ

Аннотация

В данной статье исследуется роль и влияние цифровых технологий в системе начального образования. В ходе исследования рассматривается внедрение цифровых средств в учебный процесс, их эффективность в повышении качества образования учащихся и значение в развитии профессиональных навыков учителей. Цифровые образовательные системы обеспечивают интерактивность учебного материала, способствуют развитию познавательной активности и творческих способностей учащихся. Кроме того, будут проанализированы возможности учителей и учащихся по модернизации процесса обучения и получения знаний с использованием цифровых инструментов. Результаты исследования показывают, что внедрение цифровых технологий способствует повышению качества образования и что они имеют большой потенциал для совершенствования методов обучения в будущем. Системное применение цифровых технологий делает учебный процесс более интересным и эффективным, повышает учебную мотивацию учащихся и определяет новые направления в профессиональном развитии учителей.

Ключевые слова: цифровые технологии, образовательный процесс, качество образования, цифровые инструменты, интерактивное обучение.

Zh. U. Smanova*

General Secondary School No. 23 "May 1", Keles district, Turkestan region, Kazakhstan

*Corresponding author's: smanovazhanat80@gmail.com

PRIMARY EDUCATION IN THE DIGITAL AGE: NEW APPROACHES AND METHODS OF TEACHING

Abstract

This article examines the role and impact of digital technologies in the primary education system. The study examines the introduction of digital tools into the educational process, their effectiveness in improving the quality of students' education and their importance in developing teachers' professional skills. Digital educational systems ensure the interactivity of educational materials, promote the development of cognitive activity and creative abilities of students. In addition, the possibilities of teachers and students to modernize the learning process and gain knowledge using digital tools will be analyzed. The results of the study show that the introduction of digital technologies contributes to improving the quality of education and that they have great potential for improving teaching methods in the future. The systematic use of digital technologies makes the learning process more interesting and effective, increases students' learning motivation and defines new directions in the professional development of teachers.

Keywords: digital technologies, educational process, quality of education, digital tools, interactive learning.

Information about the author responsible for contacts:

Zh. U. Smanova, smanovazhanat80@gmail.com

Қатынасхаттар үшін жауапты автор туралы ақпарат:

Ж. У. Сманова, smanovazhanat80@gmail.com

Информация об авторе, ответственном за сообщения:

Ж. У. Сманова, smanovazhanat80@gmail.com

**ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ
ECONOMIC SCIENCES**

ОӘЖ 37.015.6

М.Т. Арынбеков^{1*}, А.С. Арынбекова²

¹магистр, Академик, Ә. Қуатбеков атындағы халықтар достығы университеті, Шымкент, Қазақстан

²магистр, Оңтүстік Қазақстан гуманитарлық- экономикалық колледж , Шымкент, Қазақстан

*Корреспондент авторы: mur80art@mail.ru

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ СТУДЕНТТЕРДІ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТӘРБИЕЛЕУ ПРОЦЕСІ

Түйін

Елдегі әлеуметтік-экономикалық өзгерістер Еңбек нарығының қажетті талаптарына жауап беретін мамандарды жоғары сапалы даярлауды қамтамасыз ететін жаңа көзқарастар мен тәсілдерді іздеудің маңызды шарты болып табылады. Бұл мақала студенттерге экономикалық тәрбие беру процесін қалыптастырудың өзекті мәселесіне арналған. Онда осы процесті анықтайтын негізгі ұғымдар, сондай-ақ экономикалық және білім беру процесінің тиімділігін арттыру үшін педагогикалық жағдайлар мен критерийлер қарастырылады. Біздің ойымызша, студенттердің жүйелі ұйымдастырылған экономикалық тәрбиесінің көмегімен университеттегі кәсіби дайындық деңгейін жақсартуға болады. Студенттердің экономикалық тәрбиесін жақсарту жөніндегі зерттеулердің өзектілігі бірқатар факторлармен түсіндіріледі: Қазақстанда шағын және орта бизнесті дамыту қажеттілігі; түлектердің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету қажеттілігі; экономикалық сауатсыздыққа байланысты жастарда туындайтын көптеген қаржылық проблемалардың алдын алу қажеттілігі және т. б. Жаһандық тұрғыда студенттердің экономикалық тәрбиесін жақсарту жөніндегі жұмыс "өз күшіне сүйенудің" ұлттық философиясын қалыптастыруға бағытталған. Әлемнің бірқатар елдерінде білім беру мекемелерінде мұндай жұмыс жекелеген пәндер түрінде де, оқу орындарында оқытылатын пәндер шеңберінде де жүргізіледі.

Кілттік сөздер: экономикалық мәдениет, өскелең ұрпақ, қаржылық сауаттылық, білім беруді қаржыландыру.

Кіріспе

Қазіргі қоғамның қалыптасуының әр кезеңінің әлеуметтік-экономикалық және мәдени жағдайы жастарға бағытталған білім беру және тәрбие процесінің мақсаттары мен міндеттерінде көрінеді. Әлемдегі үздіксіз өзгерістер жағдайында әдіснамалық және тәрбиелік тәсіл де өзгереді. Колледждер мен университеттер маңызды әлеуметтік институттар болғандықтан, олар мемлекеттің экономикалық моделіне бейімделуге міндетті. Бұл үшін түлектер экономикалық мәдениет саласындағы білімді ойдағыдай игеруі үшін экономикалық сауаттылықтың белгілі бір деңгейіне ие білікті кадрлар қажет.

Қазақстанның нарықтық экономикаға көшуімен колледждер оқу бағдарламаларын толығымен қайта өңдеуге және экономикаға басымдық беруге мәжбүр болды. Оқу орнының түлегі тәуелсіз өмірде сенімді бастау үшін білімнің берік экономикалық негізіне ие болуы керек. Нарықтық экономикада жұмыс істеу қиын, сондықтан жеке табыстың жоғары қаржылық сауаттылықпен тығыз байланысты екенін түсіну үшін мектеп жасынан бастап экономикалық мәдениетті оқытуды бастау және оны колледждер мен университеттерде жалғастыру қажет.

Экономикалық тәрбие - бұл қазіргі қоғамда барған сайын маңызды болып келе жатқан тәрбиенің ерекше түрі. Бұл барлық жастағы адамдарға, жыныстарға және тұрғылықты жерлерге қатысты және оның өзектілігі күн сайын артып келеді. Жастарды экономикалық тәрбиелеу мәселесі өте өткір және оны елемей келесі жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін:

- мақсаттар қоюға және оларға қол жеткізуге қабілетсіздік;

- экономикалық шындықты дұрыс емес немесе шектеулі түсіну, экономикалық оқиғаларға қызығушылықтың болмауы;

- экономикалық заңдарды елемеу;
- жеке экономикалық мүдделерді білмеу;
- табысты өмір сүру үшін шынайы қажеттіліктерді дұрыс қабылдамау және оларды қиялмен ауыстыру;
- моральдық және этикалық нормалар шеңберінде әрекет ету әдетінің болмауы, оларды ауыстыру бұқаралық ақпарат құралдары алға тартқан табыстың бұрмаланған үлгілері;
- экономикалық қиын жағдайларда белсенділіктің төмендігі, пассивтілік;
- өз бетінше ойлаудың болмауы, өз күштерін жете бағаламау, әлсіз шығармашылық;
- экономикалық және әлеуметтік байланыстарды бұзатын, макроэкономикалық тұрақсыздық пен әлеуметтік шиеленіске әкелетін артық шығындар мен ресурстарды ұтымсыз пайдалануға әкелетін тиімсіз экономикалық әрекеттер.

Экономикалық тәрбие (ЭТ) — бұл тұлғаның экономикалық қасиеттері мен ерекшеліктерін қалыптастыратын педагогикалық процесс. Бұған экономикалық ойлау, мінез-құлық, сана, құндылықтар, қажеттіліктер, қызығушылықтар, көзқарастар, жоспарлар, мотивтер, нормалар, стандарттар, әдеттер мен құзыреттер кіреді.

Бүгінгі таңда экономикалық тәрбиенің бағдарлары жастардың әлеуметтік-мәдени дамуының теориялық негізін құрайды. Бұл құндылықтарға баса назар аудару біздің өркениетіміздің индустриялықтан постиндустриалды кезеңге өтуімен байланысты.

Нарықтық қатынастардың дамуы Қазақстанда, оның ішінде білім беру және тәрбие саласында экономикалық реформаларға алып келді. Лукьяненко В.А., Игошкина Н.Г. [1] және басқалар сияқты зерттеушілер экономикалық білім беруді оқушылардың экономикалық санасын қалыптастыруға бағытталған ұйымдастырылған педагогикалық қызмет ретінде қарастырады. Экономикалық тәрбие экономикалық ойлауды дамытуға, адамгершілік және іскерлік қасиеттерді, әлеуметтік белсенділік пен кәсіпкерлікті тәрбиелеуге ықпал етуі керек.

Мәселелер студенттердің өз жетістіктері үшін жеке жауапкершілікке негізделген экономикалық жүйеде мінез-құлықтың жаңа түрін қалыптастыру қажеттілігімен байланысты. Жеке тұлға мен қоғамның қарым-қатынасын реттеуде адамгершілік-этикалық қағидаларды, сондай-ақ экономикалық салада шешім қабылдау үшін жауапкершілікті тәрбиелеуді қамтиды.

Экономикалық тәрбиенің міндеттеріне мыналар жатады [2]:

1. Экономикалық білім жүйесін және әлеуметтік-экономикалық құндылықтар туралы идеяларды қалыптастыру.
2. Әлемнің экономикалық бейнесін дамыту.
3. Еңбекке, қызметке және табиғи ресурстарға деген көзқарасты қалыптастыру.
4. Коммуникация қажеттілігін дамыту.
5. Экономикалық іс-әрекет дағдыларын және экономикалық ортадағы өзара іс-қимыл стратегияларын меңгеру.
6. Баламалы және болжамды ойлауды, экономикалық мәдениет пен сананы дамыту.

Осы мақсаттарға жету үшін экономикалық тәрбие келесі принциптерге негізделген:

1. Ғылыми принцип экономикалық жүйенің құрылымы туралы жеткілікті сенімді ақпаратты қамтиды.
2. Болжау принципі студенттердің экономикалық өзгерістер мен олардың әсерін болжау қабілетін қалыптастыруға баса назар аударады.
3. Жаратылыстану ғылымдары мен экономиканы интеграциялау принципі студенттерді кәсіби даярлауда жаратылыстану-ғылыми және экономикалық пәндердің үйлесімін қамтамасыз етеді.
4. Ізгілендіру принципі студенттердің табысты кәсіби қызметке және ұтымды экономикалық белсенділікке қабілетті тұлғаны дамытуға құқығына бағытталған.

5. Білім мен іс-әрекеттің бірлігі принципі экономика туралы білім адамның өмірінің маңызды бөлігі екенін көрсетеді.

Кәсіптік білім берудің жоғарыда аталған проблемаларын ескере отырып, студенттерде экономикалық білім беруді қалыптастырудың тиімді технологиясын құру қажеттілігі туындайды.

Біз құзыреттілік тәсілге сүйене отырып, осы процесті басқару арқылы ЭТ-ны жүзеге асыруды көреміз. Құзыреттілік тәсіл мыналарды қамтиды [3]:

- студенттердің экономикалық құзыреттіліктерін қалыптастыру;
- құзыреттілік принципін қолдана отырып, ЭТ-ны теориялық модельдеу;
- оқу орнының жалпы тәрбие жүйесі шеңберінде ЭТ пайдалану және дамыту.

Экономикалық құзыреттілік арқылы ЭТ-ны зерттеу "құзыреттілік" ұғымын нақтылауды қамтиды. Құзыреттілік - бұл түлектің жеке басының сапасы болып табылатын танымдық, практикалық және жеке білімнің үйлесімі. Білім беру процесінің контекстінде құзыреттер оның құрылымының негізіне айналады. Құзыреттілік тәсілді қолдану білім берудің еңбек нарығының қажеттіліктері мен қоғамның сұраныстарына сәйкес келуіне бағытталған.

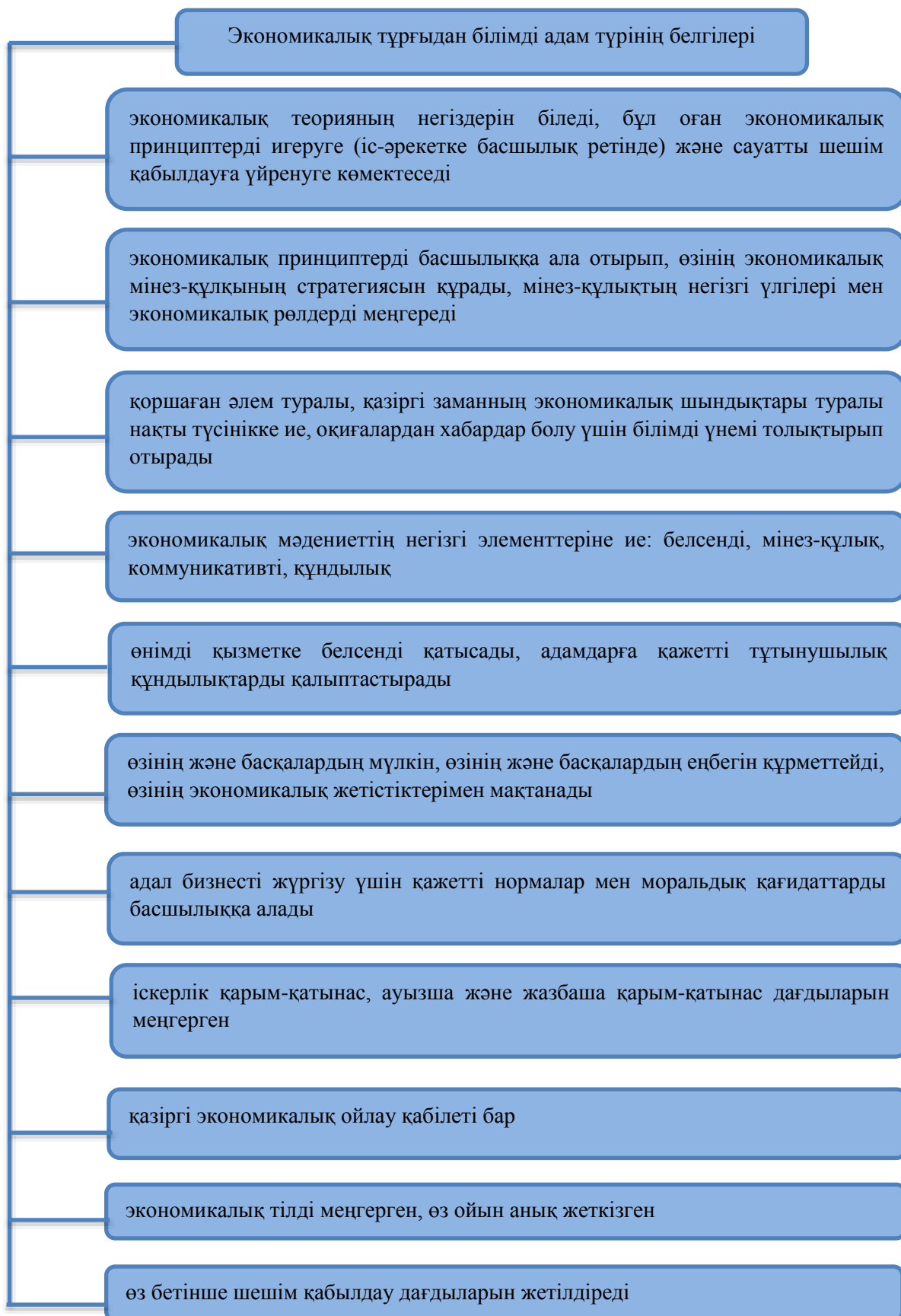
Зерттеу әдістері

Теориялық талдау

Экономикалық білімді адам экономикалық қызмет процесінде басқаларға жағымды мінез-құлық, іс-әрекет және көзқарас танытады, бұл оның жалпы мәдениеті мен тәрбиесінің жоғары деңгейінің дәлелі. Мұндай адам сауатты және негізделген "экономикалық әрекеттермен" ерекшеленеді, оның нәтижесі (сатып алу, сату, салық төлеу, инвестициялау және т.б.) нарықтық қатынастардың басқа қатысушыларымен өзара әрекеттесуге және жалпы қоғамдағы экономикалық процестерге жағымды әсер етеді. Экономикалық тәрбие жастардың экономикалық санасын дамытады, ол өз кезегінде оның экономикалық мінез-құлқын, мотивациясы мен құрылымын қалыптастырады.

Экономикалық тәрбиені процесс және нәтиже ретінде қарастыруға болады. Процесс ретінде ол әлеуметтену агенттерінің (ата-аналар, мұғалімдер, БАҚ, қоғам) жастардың экономикалық маңызды сипаттамаларын, құндылықтары мен көзқарастарын дамытуға мақсатты әсерін қамтиды.

Қазіргі заманғы экономикаға қажет экономикалық білімді адамның түрі бар және оны 1-ші суретте көрсетілген келесі белгілер арқылы анықтауға болады:

Ескерту: жиналған материалдар негізінде авторлар құрастырған [4].

Сурет 1. Қазіргі экономикадағы экономикалық білімді адамның белгілері

Нәтижесінде экономикалық тәрбие экономиканың білімі мен мәдениетіне негізделген сенімдерден, принциптерден, дағдылардан, дәстүрлер мен әдет-ғұрыптардан тұратын біртұтас тұтастықты білдіреді. Бұл адамның мінез-құлқында, эмоционалдық және белсенділік сипаттамаларында көрінеді, олар өмірді өзгеретін жағдайларында сәтті өмір сүру және бейімделу үшін қажет.

Жастардың экономикалық мінез-құлқын зерттеу мотивация теориясы аясында жүзеге асырылады, бұл нақты экономикалық мінез-құлықтың себептерін және оның нәтижелерін анықтауға ғана емес, сонымен қатар отбасында, оқу орындарында және басқа салаларда әлеуметтену процесінде қалыптасатын экономикалық мотивацияны қалыптастыру негіздерін анықтауға мүмкіндік береді. Жастардың экономикалық қызметтегі мотивациясына әсер ететін факторлардың ішінде: әлеуметтік-демографиялық, жеке-жеке және аксиологиялық [5].

Әлеуметтік-демографиялық факторларға ең алдымен жас, жыныс және білім жатады. Бұл факторлар экономикалық мотивация мен мінез-құлықты қалыптастыру процесінде шешуші рөл атқарады, бұл әр түрлі жастағы еңбек пен экономикалық құндылықтарға деген көзқарастың айтарлықтай өзгеруімен расталады. Бұл сонымен қатар өсу және кәсіби әлеуметтену процесіне байланысты. Қазіргі кезеңде білім беру жастардың экономикалық уәждемесін қалыптастырудың маңызды факторына айналуға, өйткені ол экономикалық талаптардың деңгейіне әсер етеді.

Жеке-жеке факторлар экономикалық сананы, экономикалық мотивацияны және экономикалық мінез-құлықты дамытуда да маңызды рөл атқарады. Оларға мыналар жатады: отбасының құрамы, материалдық деңгейі және әлеуметтік мәртебесі, Ата-ананың әлеуметтік шығу тегі мен білім деңгейі, отбасында басым болатын өмірлік құндылықтардың сипаты; жас адамның өмірлік құндылықтарына, қажеттіліктеріне, қызығушылықтары мен қабілеттеріне байланысты жеке сипаттамалары. Бұл жеке сипаттамалар отбасындағы әлеуметтену барысында қалыптасады, мұнда еңбек және экономикалық құндылықтар туралы алғашқы білім оларға деген көзқарасқа әсер етеді және ата-аналар мен туыстардың экономикалық игіліктерге қатынасына, олардың еңбек мінез-құлқының үлгілеріне байланысты экономикалық құндылықтардың иерархиясы құрылады [6].

Қазіргі уақытта қазіргі Қазақстанда жеке адамдар мен қоғамға әлеуметтік байланыстарды, қоғамдық қатынастар мен мәдени құндылықтарды жаңғыртуға, сондай-ақ олардың одан әрі дамуын қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін табысты әлеуметтенудің нәтижесі ретінде айқындалатын әлеуметтену нормасының болмауы жастардың еңбек және экономикалық әлеуметтенуі дағдарысының факторларының бірі болып табылады.

Жастардың экономикалық мотивациясын қалыптастырудың әлеуметтік-мәдени факторы психикалық деңгейде бекітілген дәстүрлі мінез-құлық стереотиптерінде, ұлттық сипаттағы элементтерде көрінеді, оны өзгерту өте қиын және заңнама деңгейіндегі ешқандай ресми инновациялар өркениетті нарық нормаларына сәйкес келетін жоғары экономикалық сана мен экономикалық мінез-құлықты бірден қалыптастыра алмайды.

Экономикалық мотивацияның мағыналық қалыптастырушы орталығы және оған әсер етудің маңызды факторы экономика, экономикалық қатынастар, еңбек, еңбек мінез-құлқы, адам өміріндегі еңбектің рөлі мен құндылығы туралы идеяларды жинақтайтын аксиологиялық фактор болып табылады. Қазіргі Қазақстанда бұл құндылықтар динамикалық өзгерістерге ұшырауда, бұл жастардың экономикалық мінез-құлқының өзгеруіне және оның тәуекелдерінің өсуіне әкеледі.

Е.В. Васильева: "Нарықтық экономикаға көшу тек тиісті құрылымдарды құруды ғана емес, сонымен қатар экономикалық сауатты адамдардың жаңа буынын қалыптастыруды талап етті. Сондықтан студенттерге экономикалық білім берудің қалыптасуы мен дамуын қазіргі кезеңде білім беру мекемелері маңызды міндет ретінде қарастыруы керек"[7].

Қазіргі уақытта қазақстандық білім беру бағдарламаларына менеджмент және экономика бойынша Батыс бағдарламаларын енгізуге белсенді әрекет жасалуда. Бірақ бұл ретте қазақстандық менталитет пен халық құндылықтарының ерекшелігі ескерілмейді және білім хаотикалық түрде беріледі.

Оқушыларға қаржылық білім беру олардың тұтынушылар ретінде өздерін нақты түсінуіне, ұлттық экономикалық мәдениетті сақтауға және жеке кәсіпкерлік қасиеттерін дамытуға байланысты болуы керек. Тиісті қаржылық сауаттылықсыз студенттер әртүрлі нарықтық жағдайларда өзін дұрыс ұстай алмайды және өз құқықтарын қорғай алмайды.

"Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы" Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 4 мамырдағы № 274-IV Заңына қабылданған (08.06.2024 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен) басқа әлеуметтік-экономикалық факторлармен қатар Қазақстанда тұтынушылық білім беруді дамытуға ықпал етеді [8].

Студенттердің экономикалық мәдениетін дұрыс қалыптастыру үшін экономиканы оқытудың дұрыс әдістемесі мен технологиясын таңдайтын экономикалық сауатты адам қажет. Экономикалық тәрбие экономикалық қызмет саласында табысты жұмыс істеуді қамтамасыз ететін экономикалық ойлау сияқты жеке қасиеттерді қалыптастыруды білдіреді. Қазіргі экономикалық тәрбиенің өзекті сипаттамасы аксиологиялық тәсілге сәйкес басты негізі ретінде экономикалық мәдениеттің арақатынасы болуы керек.

Зерттелетін әдебиеттер экономикалық дайындықтың қажетті деңгейін қамтамасыз ете алмайды, әсіресе еңбек нарығындағы құқықтарды қорғауда және тұтынушылардың құқықтарын қорғауда. Колледж студенттері қаржылық мәселелер мен мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін дағдыларға ие емес. Оқушылар білімді өмірде қолдана алуы және экономикалық және құқықтық мәселелерде сауатты болуы үшін Қоғамның қазіргі қажеттіліктерін ескеретін құрылымдық экономикалық дайындық жүйесі қажет [9].

Экономикалық тәрбие студенттерге материалдық және рухани тауарларды өндіру, бөлу, айырбастау және тұтыну сияқты ұғымдарды ашуы керек.

Егер сіз жағдайлар кешенін жасасаңыз, онда колледж студенттері үшін экономикалық білім тиімді болады.

Тиісті кешенді құру үшін қазіргі уақытта студенттердің экономикалық білім деңгейін анықтауға және оның барысында жас ұрпақтың ең тиімді экономикалық білімін ұйымдастыру үшін оңтайлы педагогикалық жағдайларды қалыптастыруға көмектесетін зерттеу жүргізілді.

Зерттеу барысында біз әртүрлі әдістерді қолдандық: тестілеу, сұхбат, сауалнама, сауалнама, соның арқасында оқу материалын іріктеу критерийлерін анықтауға мүмкіндік туды; экономиканың басқа пәндермен байланысын орнату және студенттердің оқу курсының мазмұнын игеруін қамтамасыз ететін тиімді әдістер мен формаларды анықтау [10].

Экономикалық білім беру процесінде студенттерге білім мен дағдыларды қалыптастыру ғана емес, сонымен қатар практикалық мәселелерді шешуге және проблемалық жағдайларды шешуге қатысу арқылы өмірде және кәсіби қызметте (тұтынушы, салық төлеуші, өндіруші және кәсіби) әртүрлі әлеуметтік рөлдерді орындауға мүмкіндік беру маңызды.

Студенттердің жеке ерекшеліктеріне бағытталған экономикалық білімді оқыту олардың әлеуметтік-экономикалық қызметке қатысуға оң уәдемесін қалыптастыруға ықпал етеді.

"Педагогикалық шарттың" анықтамасын зерттей отырып, біз зерттеу шеңберіндегі педагогикалық шарт қойылған педагогикалық мақсаттарға қол жеткізу үшін оқытуды ұйымдастырудың мазмұнын, әдістері мен нысандарын мақсатты іріктеу, жобалау және қолдану нәтижелері болып табылатын білім беру процестерінің компоненттерінің жиынтығын білдіреді деген қорытындыға келдік.

Эксперименттік бөлім

Қазақстанда білім беруді қолдау ұлттық прогресс стратегиясында маңызды орын алады, бұл саланың мемлекеттің болашағы үшін маңыздылығын атап көрсетеді. Соңғы жылдары білім беру шығындарының тұрақты өсуі байқалады, бұл мемлекеттік саясаттағы осы саланың басымдылығына назар аударады. Қаржыландыру білім беру сапасы мен білім беру қызметтерінің қолжетімділігін жақсартуға ықпал етіп қана қоймайды, сонымен қатар экономика мен жалпы қоғамның тұрақты дамуы үшін қажетті жоғары білікті мамандарды даярлауда өте маңызды.

Әдетте, мемлекеттік бюджеттер білім беруге айтарлықтай қаражат бөледі. (Кесте 1).

Кесте 1 - Мемлекеттік шығындардан және ЖІӨ-ден білім алуға арналған шығыстар, 2023 ж.,%, теңге

Көрсеткіштер	2020	2021	2022	2023
Мемлекеттік бюджеттен шығыстар				
Мемлекеттік шығындар көлемі, млрд. теңге	16 725,9	17 951,0	21 532,4	26 760,0
Білім беру шығындары, млрд. теңге	3 141,4	3 681,0	4 523,3	5 807,6
Мемлекеттік шығындардан білім беру шығыстарының үлесі, %	18,8	20,5	21,0	21,7
ЖІӨ шығыстары				
ҚР ЖІӨ, млрд. теңге	70 649,2	83 951,9	103 765,2	120 561,4
ЖІӨ-ден білім алуға арналған шығыстардың үлесі, %	4,5	4,4	4,4	4,8
Ескертпе - авторлар дереккөз негізінде құрастырған [11].				

ЮНЕСКО төртінші тұрақты даму мақсатына жету үшін ЖІӨ-нің 4-6% - және/немесе жалпы мемлекеттік шығындардың кем дегенде 15-20% - білім беру қажеттіліктеріне бөлуге кеңес береді, бұл көптеген дамыған және тіпті кейбір дамушы елдер үшін нақты мақсат. Әдетте, жан басына шаққандағы ЖІӨ неғұрлым жоғары болса, соғұрлым көп қаражат ЖІӨ-ден білім алуға бағытталады (Кесте 2).

Кесте 2 - 2022-2023 және 2023-2024 жылдарға арналған күрделі шығындарды есепке алмағанда, жылына бір білім алушыға есептегенде МДО, НжЖОББ, ТжКОБ-ге мемлекеттік шығыстардың серпіні, теңге

Аймақ	2022-2023			2023-2024		
	Мектепке дейінгі оқыту ұйымдарында	Негізгі және жалпы орта білім беру ұйымдарында	Техникалық және кәсіптік орта білім ұйымдарында	Мектепке дейінгі оқыту ұйымдарында	Негізгі және жалпы орта білім беру ұйымдарында	Техникалық және кәсіптік орта білім ұйымдарында
Абай	547	767	803	599	943	548
Ақмола	246	420	119	246	420	119
Ақтөбе	510	637	-	684	801	1 029
БҚО	573	801	890	708	957	965
Жамбыл	560	711	854	640	823	249
Жетісу	312	728	884	636	727	647
Қарағанда	857	717	869	878	906	462
Қостанай	533	0	803	608	0	972

Манғыстау	501	457	671	692	1 301	560
Павлодар	650	868	881	899	973	944
СҚО	710	1 124	918	907	1 278	1 052
Ұлытау	684	667	686	987	781	924
ШҚО	451	864	578	681	1 027	973
Алматы қ.	341	324	552	518	648	609
Шымкент қ.	526	515	724	587	596	816
ҚР	9 453	11 100	17 511	11 266	12 741	11 172
Ескертпе - авторлар дереккөз негізінде құрастырған [12].						

ЭЫДҰ елдерінде білім беру мемлекеттік шығыстарда негізгі орын алады, бұл жалпы бюджеттің орта есеппен 10% құрайды. Бұл көрсеткіш Венгрияда 6% - дан Чилиде 16% - ға дейін ауытқиды, бұл әртүрлі елдердегі білім беруді қаржыландырудың әртүрлі тәсілдерін көрсетеді. ЭЫДҰ елдерінің көпшілігінде жалпы мемлекеттік білім беру шығындарының төрттен үш бөлігі (барлық мемлекеттік шығындардың 7,3%) бастауыш, орта және орта білімнен кейінгі білім беруді қоса алғанда, орта білімге жұмсалады. Бұл білім берудің осы деңгейлерінің жоғары басымдығын және олардың ЭЫДҰ елдерінде адами капиталды дамыту үшін маңыздылығын көрсетеді. Айта кету керек, ЭЫДҰ елдеріндегі жоғары білім беруді қаржыландыру көбінесе жеке көздерге байланысты, бұл оны орта білім беруді жалпы қаржыландырудан ерекшелендіреді.

Нәтижелер және оларды талқылау

"Да Сюз" жоғары мектебінің әлемдегі алғашқы әріптесі пайда болғаннан бері 3 мың жылға жуық уақыт өтті. Осы кезеңде жоғары білім адамзат өркениетінің дамуына баға жетпес әсер етті. Қазіргі уақытта әлемнің 31 мыңнан астам университетінде 235 миллион студент оқиды. Студенттер саны жыл сайын артып келеді және алдағы 10 жылда көп ұзамай қайтадан екі есеге артады. Планетаның ересек тұрғындарының шамамен 40% - ы жоғары білім алды, бұл адамдар үшін жеке әлеуметтік әл-ауқаттың, жеке өсу мен тұрақтылықтың негізі, сондай-ақ еңбек өнімділігін жақсарту арқылы елдердің экономикалық даму деңгейін арттыру факторы болды.

Қазақстанның жоғары біліміне 2023 жылы 95 жыл толды. Бүгінде еліміздің 118 жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру мекемелерінде (бұдан әрі – ЖЖОКБҰ) 609 мың адам білім алуда, оның 228 мыңы – мемлекеттік білім беру тапсырысы бойынша. Жоғары біліммен жалпы қамту (орта мектепті бітіргеннен кейін бес жас тобындағы адамдардың жалпы санының % – ы) 62% құрайды, бұл бірқатар елдерге (Ресей – 82%, Оңтүстік Корея – 94%, Ирландия – 78%, Беларусь-81%) қарағанда айтарлықтай төмен.

Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімнің қолжетімділігін жақсарту үшін 2019 жылдан 2022 жылға дейін бакалаврлар үшін гранттар саны 1,7 есеге, магистранттар үшін – 1,8 есеге, докторанттар үшін – 3,7 есеге ұлғайды. Дайындықтың техникалық бағыттарына мемлекеттік тапсырыстың үлесі 60% - ға дейін өсті. Жыл сайын стипендия мөлшері: бакалаврлар үшін – 20% – ға, магистранттар мен докторанттар үшін-15% - ға ұлғаяды. Бұл ретте Педагогикалық және медициналық бағыттар бойынша бакалаврларға арналған стипендия басқа студенттерге қарағанда 62% - ға жоғары.

Жалпы алғанда, мемлекеттің 2022 жылы білім беруге жұмсаған шығыстары 2010 жылмен салыстырғанда екі есеге жуық ұлғайып, 4,5 трлн теңгені құрады.

Мемлекеттік білім беру жинақтау жүйесі (МБЖЖ) білім беру жинақтау салымын ашуға және оны болашақта Қазақстанда да, шетелде де кәсіптік, техникалық, жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі (магистратура) білімге ақы төлеу үшін пайдалануға мүмкіндік береді.

Халықтың әлеуметтік осал топтарынан шыққан азаматтар үшін ЖЖОКБҰ-ға қолжетімділікті қамтамасыз ету үшін гранттарды квоталау жүйесі бар. Квоталардың үлесі мемлекеттік гранттардың жалпы санының 53,5% – құрайды, оның ішінде: 35% – ауылдық

Жоғары білім беруді интернационалдандыру стратегиясы шеңберінде 2025 жылға дейін қазақ диаспорасының өкілдерін қоса алғанда, шетел азаматтары үшін стипендиялық бағдарлама іске қосылды. 2021-2022 оқу жылында осы бағдарлама бойынша 550 студент қабылданды.

2022 жылы ЖЖОКБҰ-дағы шетелдік студенттердің үлесі 7% -. құрады, 23 елден серіктес университеттермен 195 қос диплом бағдарламасы іске асырылды. Осындай бағдарламалар бойынша оқитын студенттер контингенті 1281 адамды құрады.

Қазақстанның ЖЖОКБҰ-да оқытушылық қызметті 200 шетелдік сарапшы жүзеге асырады, ал Қазақстанның үш қаласында шетелдік университеттердің филиалдары ашылды.

2022 жылы жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесіне қанағаттану деңгейі 70% құрады.

2020 жылдан 2022 жылға дейін жаһандық рейтингтерде қазақстандық ЖЖОКБҰ саны 8-ден 16-ға дейін өсті. Елдің үш ұлттық университеті Times Higher Education рейтингінде танылды.

Сонымен қатар, Қазақстанның жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесі алдағы 7 жылда елеулі демографиялық жүктемелерге тап болады. Егер 2021 жылы елдегі халық саны 18,8 млн адамды, 2022 жылы — 19,5 млн адамды құраса, 2030 жылға қарай 21,5 млн адамды, ал 2050 жылға қарай 27,7 млн адамды құрайды деп күтілуде. 2029 жылға қарай мектеп түлектері санының екі есе артуы болжанып отыр, бұл ЖЖОКБҰ-да шамадан тыс жүктелуге, білікті профессор — оқытушылар құрамының (бұдан әрі-ПОҚ) тапшылығына, университеттер мен жатақханаларда орындардың жетіспеушілігіне, сондай-ақ жжжжжж-ның заманауи инфрақұрылымын құру және зертханалық базасын жаңарту қажеттілігінің күшеюіне әкеледі. Осы үрдіс сақталған жағдайда жоғары білім беруді жыл сайын қаржыландыру 2030 жылға қарай 1,3 трлн теңгені, ал 2040 жылға қарай — 3,1 трлн теңгені құрайды. Яғни, 18 жыл ішінде студенттің бірінші мамандық алуына мемлекеттік бюджет шығыстары 29,1 трлн теңгені құрайды. Осыған байланысты ЖЖОКБҰ-да оқуға қаражатты бірлесіп жинақтаудың барлық нысандарын интеграциялау жөніндегі шаралар кешенін енгізу талап етіледі [15].

Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беруді дамытудың SWOT-талдауы негізінде қолданыстағы жүйенің күшті және әлсіз жақтары анықталды.

Күшті жақтары:

1. Гранттар санын көбейту арқылы жоғары білімге қол жетімділікті кеңейту;
2. Оқытуға қолжетімділікті кеңейту үшін МБЖЖ тетігін заңнамалық реттеу;
3. Халықтың әлеуметтік осал топтарынан шыққан жастарға арналған гранттарды квоталау (гранттардың жалпы санының 53,5%);
4. Бірнеше рет өткізу механизмі ЕНТ;
5. Дарынды жастардың "Болашақ"халықаралық стипендиясы бойынша әлемнің жетекші университеттерінде оқуға қол жеткізуі;
6. Еңбек нарығындағы өзгерістерді болжау және мамандарды даярлау бағыттарын айқындау үшін жаңа кәсіптер атласы әзірленді;
7. Болон процесінің қағидаттарына сәйкес академиялық және басқарушылық автономияны, интернационалдандыруды, академиялық адалдықты кеңейту;
8. Қазақстандық ЖЖОКБҰ-ның университеттердің әлемдік рейтингтерінде ұсынылуы.

Әлсіз жақтары:

1. Белгісіз тапсырмалар ҰБТ;
2. Грант мөлшерін саралау жүйесінің болмауы;
3. Инклюзивті біліммен жеткіліксіз қамту;
4. Жоғары білім беру жүйесінің өңірлік және салалық контекстегі еңбек нарығының ағымдағы қажеттіліктерімен әлсіз үндестірілуі;
5. ЖЖОКБҰ жатақханаларында орын тапшылығы;

6. Жжобқу инфрақұрылымы мен зертханалық базасының оңтайлы дамуы;
7. Импакт-факторы жоғары халықаралық басылымдарда ЖЖОКБҰ ПОҚ жарияланымдарының жеткіліксіз саны;
8. Жаңа сын-тегеуріндерге бейімделген ЖЖОКБҰ топ-менеджментін дайындау үшін кадрлық резерв қалыптастырылмаған;
9. Әлеуетті шетелдік студенттер үшін Қазақстанның жоғары білім беру жүйесі туралы онлайн-қолжетімділікте жүйеленген ақпараттың болмауы.

Мүмкіндіктер:

1. Үндістан, Пәкістан, Орталық Азия елдерінің азаматтары үшін білім беру көші-қонының бағытын өзгерту;
2. Шетелдік университеттердің филиалдарын құру тәжірибесі;
3. Шет елдер мен жоғары оқу орындарының жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру саласындағы ынтымақтастықты кеңейтуге мүдделілігі;
4. Қазақстандағы демографиялық өсу;
5. Білім беру саласында цифрлық технологияларды дамыту;
6. Өңірлер мен кәсіпорындар тарапынан университеттермен әріптестікті кеңейтуге сұраныс;
7. Бірегей географиялық орналасуы, саяси тұрақтылығы, мәдени әртүрлілігі;
8. Халықаралық тәжірибесі бар өсіп келе жатқан жас халық.

Қауіптер:

1. Жоғары білім беру жүйесіне демографиялық жүктемені ұлғайту;
2. Қазақстандық ғылымның әлемдік рейтингтердегі позицияларының төмендеуі;
3. "Мидың ағып кетуінің" артуы және жас оқытушылар мен ғылыми қызметкерлердің басқа салаларға кетуі.

Жоғарыда айтылғандарға байланысты мемлекеттік қолдаудың барлық шараларын бірыңғай жүйеге біріктіруге және мемлекеттік-жекешелік әріптестік қағидаттарына негізделген тетікке, сондай-ақ сапалы мамандар мен мүдделі ата-аналарды даярлауда мемлекет мүдделерінің симбиозына көшуге мүмкіндік беретін жоғары білім беру саласын дамыту үшін жағдайлар жасауға бағытталған іс-шаралар кешенін енгізу ұсынылады балалардың білім алуында.

Әлемге орташа өмір сүру ұзақтығы 100 жыл болатын ұрпақ келді. Сондықтан адамның белсенді жұмыс кезеңі 35-40 жастан 50-60 жасқа дейін өсті. Мұндай мансап ұзақтығы бір негізгі білімге негізделе алмайды, әсіресе еңбек нарығындағы тұрақты өзгерістер, таныс мамандықтардың жоғалуы және жаңа кәсіптердің пайда болуы жағдайында.

Соңғы онжылдықтарда өзекті трендке айналған өмір бойы оқыту интеллект, құрылымдық ойлау, бейімделу және өзін-өзі ұйымдастыру қабілеттерін дамыту, танысу шеңберін кеңейту, әлемді қабылдау және қабылдау, психологиялық жағдайды жақсарту арқылы адамдардың бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

Мысалы, Жаңа Зеландия және Финляндия сияқты дамушы елдерде ересек тұрғындардың (16-65 жас) бейресми білімге қатысуы сәйкесінше 67% және 65% құрайды. Қазақстанда бұл көрсеткіш 17% — ға тең (әйелдер үшін — 20%, ерлер үшін-13,85%). Бұл ЭЫДҰ орташа деңгейінен үш есе аз (47%).

Жалпы, әлемдегі үздіксіз білім беруді дамытудың негізгі тенденциялары [16]:

1. ресми және бейресми білім беруді біріктіру. Бейресми оқыту нәтижелерін тану азаматтарға академиялық кредиттер жинақтау арқылы ресми білімге қол жеткізуге мүмкіндік береді;
2. бейресми түрде алынған техникалық дағдыларға қойылатын талаптарды арттыратын жаңа технологиялар. Жаңа технологияларды қолдануға тәуелді салаларда ресми оқыту технологиялық өзгерістерге және біліктілікті арттыру қажеттілігіне ілесіп алмауы мүмкін. Нәтижесінде ересектерге арналған бейресми білім берудің рөлі артады;

3. бейресми білім беру нәтижелерін тану арқылы еңбек нарығына интеграциялануға мүмкіндік беру.

Қазақстанда Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған "Еңбек" мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде техникалық және кәсіптік білім беру бойынша кадрлар даярлау жүргізілді. Оқыту кәсіптік білімі жоқ адамдар, жұмыссыздар мен аз қамтылған адамдар немесе көп балалы отбасы мүшелері үшін жүргізілді.

ЖЖОКБҰ жеке траекторияларды қалыптастыру кезінде оқыту нәтижелерін тану арқылы бейресми білім береді. Жжобұ-ның 72-В "күміс университет" бағдарламасы басталды. Қарт адамдарды оқытуды реттейтін бөлімшелер құрылып, құжаттар бекітілді. ЖЖОКБҰ-ның көпшілігінде авторлық курстар әзірленіп, оқу құралдары дайындалды. Тыңдаушылардың жалпы саны шамамен 2000 адамды құрайды. Халықтың қызметтерге және бейресми білім беру сапасына қанағаттану дәрежесі 2022 жылы 48% - құрады.

2022 жылдан бастап жұмыссыздарды кәсіптік оқыту үш бағыт бойынша ұйымдастырылады.

Оқудан өткен адамдарды жұмысқа орналастыруға кепілдік беретін жұмыс берушілердің сұранысы бойынша оқу орындарында оқыту. Ол үшін барлық тараптар (жұмыспен қамту орталығы, жұмыссыз, жұмыс беруші және оқу орны) арасында төрт жақты әлеуметтік келісімшарт жасалады.

Білікті тәлімгерді бекіте отырып, кәсіпорындар базасында өткізілетін жұмыс берушіде жұмыс орнында оқыту.

2021 жылы Skills Enbek онлайн оқыту платформасы құрылды, бұл курстарға қол жеткізуді ұсынатын халықаралық оқыту платформаларының аналогы.

Өмір бойы оқыту шеңберінде бейресми білім беруді одан әрі дамыту үшін сертификаттау жүйесін және бейресми және ақпараттық оқыту нәтижелері бойынша берілген құжаттарды заңнамалық тануды бекіту маңызды.

Бейресми білім беруді дамытуды ынталандыратын "Кәсіптік біліктілік туралы" Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды. Жекелеген кәсіптер үшін біліктілікті беруге және растауға қойылатын талаптар әзірленді және енгізілді.

Қорытынды

Білім беру процесін жақсартуға бағытталған күш-жігер экономикалық шындықты ескере отырып оқытуға бағытталуы керек. ЖОО-ның білім беру ортасын уақыттың өзекті талаптарымен байланыстыру, табысты кәсіби қызметке дайын тұлғаны қалыптастыруды қамтамасыз ете отырып, оқу процесін ұйымдастыруды жаңғырту қажет. Осылайша, мұқият ұйымдастырылған экономикалық тәрбиенің көмегімен білім беру жүйесінің тиімділігін едәуір арттыруға болады.

Сонымен қатар, ғалымдар мен зерттеушілер үшін жалпы қорытынды-экономикалық білім экономикалық ойлауды, сананы дамытуға ықпал етеді, экономикалық білімді, дағдыларды, болашақ кәсіби қызметте жеке тұлғаларға қажетті белгілі бір белгілерді қалыптастырады. Этикалық аспектілер барлық қызмет түрлеріне, соның ішінде экономикалық қызметке тән екенін ескере отырып, экономикалық білім адамның экономикалық қызметінің моральдық-этикалық жақтарын ескермей шынымен тиімді бола алмайды деп айтуға болады. Қазіргі жағдайда "экономикалық білім" ұғымын тұжырымдауға жаңа көзқарас қажет. Экономикалық білім беру процесі адамның моральдық қасиеттерін дамытуға бағытталуы керек. Оқушылардың моральдық қасиеттерін қалыптастыру процесі, егер осы қасиеттерді іс-әрекетте көрсету мүмкіндігі мен қажеттілігі болса, тиімдірек болады. Іс-әрекет жүйесіне және әлемге, табиғатқа, басқа адамдарға, өзіне деген құндылық қатынастарына қатысу арқылы ғана адам этикалық тұлғаға айналады. Бұл ережелер оқушылардың экономикалық білімін құндылық-белсенділік тұрғысынан қарастыруға негіз болды.

Осы тәсілдің негізінде біз "экономикалық білім" ұғымының мәнін құндылық-белсенділік көзқарасы тұрғысынан тұжырымдау мүмкін деп санадық. Біздің ойымызша,

экономикалық білім-бұл экономикалық білімді игеруге, еңбектің жеке және әлеуметтік құндылығын түсінуге негізделген еңбекті құрметтеуге тәрбиелеуге, еңбексүйгіштікті, жауапкершілікті, тәртіпті және оқушылардың моральдық мінез-құлық тәжірибесінде көрінетін басқа да жеке қасиеттерді қалыптастыруға ықпал ететін моральдық сенімдер мен мінез-құлықты дамытуға бағытталған педагогикалық процесс. Осылайша, біз экономикалық білімді адамгершілік тәрбиесімен ажырамас бірлікте қабылдаймыз. Біздің қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуының қазіргі кезеңінде экономикалық және моральдық білім беру міндеттерін шешудің бірлігі қажеттілігі артты.

Саяси және экономикалық белгісіздік, рухани бағдарлардың жоғалуы, дәстүрлі моральдық құндылықтардың құнсыздануы жағдайында еңбектің өмірлік жетістікке жетудің негізгі құралы ретіндегі маңызы өте маңызды болады, өйткені жастардың нарықтық қатынастарға қатысуға моральдық дайындығы, еңбекті құрметтеу, жауапкершілік, тәртіп сияқты этикалық қасиеттерді қалыптастыру өзімшілдікке, өзімшілдікке, пайдаға қарсы тұруға көмектеседі, тұтынушылық, тәуелділік және жеке тұлғаның экономикалық білімінің жоғары моральдық негізін қамтамасыз етеді. Тұлғаның моральдық қасиеттерін қалыптастырудың қажетті шарты оның құндылық бағдарлары болып табылады. Құндылық бағдарлары-бұл адамның санасында стратегиялық өмірлік мақсаттар, көзқарастар, сенімдер және дүниетанымдық бағдарлар ретінде танылған құндылықтардың көрінісі. Құндылық бағдарлары тұлғаның ішкі құрылымының элементі болып табылады және оның өмірлік тәжірибесімен бекітілген, белгілі бір адам үшін маңызды және маңызды барлық нәрсені басқалардан ажыратуға көмектеседі.

Осылайша, құндылық бағдарлары жеке тұлғаның қоғамның материалдық немесе рухани мәдениетінің белгілі бір құндылықтарына көзқарасын білдіреді. Осыған байланысты біз "экономикалық білім мен тәрбие" ұғымына "құндылық" категориясын қолданамыз, бұл біздің әдіснамалық – құндылық-белсенділік тәсіліміздің негізін құрайды.

Әдебиеттер тізімі

1. Лукьяненко В.А., Игошкина Н.Г. Педагогические условия экономического образования старшекласников // Научные высказывания. 2023. №1 (25). С. 25-28. Доступно на: https://nvjournal.ru/article/Pedagogicheskie_uslovija_ekonomicheskogo_obrazovaniija_starshekl_ assnikov
2. Андросова А.В. Формирование экономической компетентности старшекласников в процессе изучения общественно-научных дисциплин: автореф. дис. на соиск. уч. ст. канд. пед. наук: 13.00.01 / А.В. Андросова. Белгород, 2013, С. 24.
3. Борисов Е.Ф. Экономика: учебник и практикум / Е. Ф. Борисов. – 7-е изд., перераб. и доп. – Москва: Издательство Юрайт, 2021, С. 383
4. Блудова С. Н., Экономика: учебное пособие / С. Н. Блудова, А. П. Новосельцева, М. А. Эренценова, В. А. Гладилин. — Москва: Русайнс, 2022, С. 239
5. Ван Парайс, Ф., Вандерборхт, Я. Базовый доход. Радикальный проект для свободного общества и здоровой экономики / пер. с англ. А. Гусе - ва; под науч. ред. С. Моисеева; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». — М.: Изд. дом Высшей школы эконо ми ки, 2020, С. 440
6. Корниенко О. В., Общая экономическая теория: учебное пособие / О. В. Корниенко. — Москва: Русайнс, 2022. С. 285
7. Васильева Е.В. Экономическая теория: Конспект лекций / Е.В. Васильева, Т.В. Макеева. - М.: Юрайт, 2018. С. 191
8. Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 4 мамырдағы № 274-IV Заңы «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» (өзгертулер мен толықтырулар 08.06.2024 ж.) <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z100000274>
9. Маццукато М. Предпринимательское государство: Развеем мифы о государстве и частном секторе / пер. с англ. М. Добряковой; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». — М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2023. С. 360

10. Поликарпова Т. И. Основы экономики. Учебник и практикум для СПО. М.: Юрайт. 2019. С. 254
11. Қазақстан Республикасының 1991-2023 жылдарға арналған негізгі әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштері. Астана, 2024 жыл. <https://stat.gov.kz/ru/publication/dynamic/>
12. Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (по итогам 2023 года). – г. Астана: Министерство просвещения Республики Казахстан, АО «Национальный центр исследований и оценки образования «Талдау» имени А. Байтұрсынұлы», 2024. С. 373 <https://www.gov.kz/memleket/entities/control-sko/press/news/details/894486?lang=ru&ysclid=m7mt9opriz524452741>
13. Турекулова Д.М. Экономическая безопасность государства: учебное пособие. - Алматы: Эверо, 2018. С. 203
14. Буценко И.Н., Горина Н.А. Экономическое развитие национальной экономики: теории, сущность // Экономика и бизнес: теория и практика. 2021. С. 102-106
15. Кирдина-Чэндлер С.Г. Парадоксы синтеза экономической теории // Пространство экономики. 2021. №3. С. 37-52
16. Кучукова Н.К. Управление финансовой стабильностью: учебное пособие. – Астана: Мастер По, 2018. С. 301.

М.Т. Арынбеков^{1*}, А.С. Арынбекова²

¹магистр, университет дружбы народов имени академика А. Куатбекова, Шымкент, Казахстан

²магистр, Южно-Казахстанский гуманитарно-экономический колледж, Шымкент, Казахстан

*Автор для корреспонденции: mur80art@mail.ru

ПРОЦЕСС ЭКОНОМИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

Социально-экономические изменения в стране ставят важным условием поиска новых взглядов и подходов, обеспечивающих наивысшую качественную подготовку специалистов, отвечающих необходимым требованиям трудового рынка. Эта статья посвящена актуальной проблеме формирования процесса по экономическому воспитанию студентов. В ней рассматриваются ключевые понятия, которые определяют данный процесс, а также педагогические условия и критерии для повышения эффективности экономико-воспитательного процесса. По нашему мнению, улучшить уровень профессиональной подготовки в вузе можно с помощью систематически организованного экономического воспитания студентов. Актуальность исследований по улучшению экономического воспитания студентов объясняется рядом факторов: необходимостью развития малого и среднего бизнеса в Казахстане; потребностью обеспечения конкурентоспособности выпускников; необходимостью предотвращения множества финансовых проблем, возникающих у молодежи из-за экономической неграмотности и др. В глобальном контексте работа по улучшению экономического воспитания студентов направлена на формирование национальной философии «опоры на собственные силы». В ряде стран мира такая работа в образовательных учреждениях проводится как в виде отдельных дисциплин, так и в рамках существующих предметов, изучаемых в учебных заведениях.

Ключевые слова: экономическая культура, подрастающее поколение, финансовая грамотность, финансирование образования.

M. T. Arynbekov^{1*}, A. S. Arynbekova²

¹master, Peoples' Friendship University named after Academician A. Kuatbekov, Shymkent, Kazakhstan

²master, South Kazakhstan College of Humanities and Economics, Shymkent, Kazakhstan

*Corresponding author's: mur80art@mail.ru

THE PROCESS OF ECONOMIC EDUCATION OF STUDENTS IN KAZAKHSTAN

Abstract

Socio-economic changes in the country make it an important condition for finding new views and approaches that ensure the highest quality training of specialists who meet the necessary requirements of the labor market. This article is devoted to the urgent problem of forming the process of economic education of students. It examines the key concepts that define this process, as well as pedagogical conditions and criteria for improving the effectiveness of the economic and educational process. In our opinion, it is possible to improve the level of professional training at the university through systematically organized economic education of students. The relevance of research on improving the economic education of students is explained by a number of factors: the need to develop small and medium-sized businesses in Kazakhstan; the need to ensure the competitiveness of graduates; the need to prevent many financial problems that arise among young people due to economic illiteracy, etc. In a global context, efforts to improve the economic education of students are aimed at developing a national philosophy of "self-reliance." In a number of countries around the world, such work in educational institutions is carried out both as separate disciplines and within the framework of existing subjects studied in educational institutions.

Keywords: economic culture, the younger generation, financial literacy, education financing.

Information about the author responsible for contacts:

M. T. Arynbekov, mur80art@mail.ru

Қатынасхаттар үшін жауапты автор туралы ақпарат:

М.Т. Арынбеков, mur80art@mail.ru

Информация об авторе, ответственном за сообщения:

М.Т. Арынбеков, mur80art@mail.ru

УДК: 338.001.36

Э.Е.Досмұратова, М.Н. Ирисбекова, С.А.Илашева*

докторант, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент Қазақстан

э.ғ.д., профессор, Ташкент мемлекеттік көлік университеті, Ташкент, Өзбекстан

э.ғ.к., доцент, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент Қазақстан

*Корреспондент авторы: S.Ilasheva@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АВТОМОБИЛЬ КӨЛІГІНІҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖҮК ТАСЫМАЛУЫНЫҢ ДАМУЫНДАҒЫ РӨЛІ

Түйін

Автомобиль көлігі автомобиль жолдарының кең желісінің арқасында жүк тасымалының ең ірі секторы болып табылады. Қазақстан Үкіметі көліктің осы түрін дамытуға және оның барлық өңірлері, сондай-ақ шет елдер арасындағы байланысты қамтамасыз ететін жолдарды дамытуға үлкен мән береді. Нәтижесінде автомобиль жолдарының жағдайына, Көліктік қызмет көрсету сапасына және ұсынылатын логистикалық қызметтерге қойылатын талаптар артады. Қазақстандағы барлық халықаралық автомобиль дәліздері Еуро-Азия көлік байланыстары (ЕАТС) жобасының жол желісіне енгізілген. Бұл автомобиль дәліздері көптеген мемлекеттерге, ірі порттарға, көлік тораптарына және терминалдарға қол жеткізуге мүмкіндік береді. ЕАТС жобасы құрлықтағы сауда мен әлеуметтік-экономикалық дамуды жақсарту жөніндегі ұзақ мерзімді бірлескен күш-жігердің бір бөлігі болып табылады. Қазақстан жобаны қолдайды. Қазақстанның ресми деректері бойынша Қазақстандағы автомобиль көлігі көліктің барлық түрлерінің ең көп үлесін құрайды және ол жылдан жылға өсу үрдісін көрсетеді. Осылайша, орташа жылдық өсу қарқыны 6%-ға жетеді; Жүк тасымалы да еселі өсу үрдісін көрсетеді. Осылайша, Қазақстанның автомобиль көлігі қарқынды дамып келеді және келешегі кең.

Кілттік сөздер: көлік, логистика, инфрақұрылым, халықаралық көлік жүйелері, жүк, тасымалдау, инвестициялар

Кіріспе

Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, ұлттық экономиканың серпінді өсуі ішкі және халықаралық көлік бағыттарында жүк және жолаушылар ағыны көлемінің айтарлықтай өсуіне әкеледі. Өнеркәсіп өндірісінің 1%-ға ұлғаюы тасымалдау көлемінің 1,5-1,7%-ға өсуін тудырады [1].

Жалпы, елімізде магистральдық темір жолдардың базалық желісі құрылды, республикалық маңызы бар автомобиль жолдарының басым бөлігі жаңартылды, Каспий теңізіндегі порт инфрақұрылымының өткізу қабілеті ұлғайтылды, әуе кемелері паркі жаңартылды, ұшу-қону жолақтарын, жолаушылар және жүк терминалдарын салу мен жаңғыртудың ауқымды бағдарламасы жүзеге асырылды. Қазақстан Республикасында көлік қызметінің сапасын арттыру бойынша жүйелі жұмыстар жүргізілуде. Біріншіден, бұл тасымалдау уақытын қысқарту, тасымалдау шығындарын азайту, тарифтерді оңтайландыру, тауарлардың қауіпсіздігі және ең бастысы, бүкіл логистикалық жүйенің қалыпты жұмыс істеуін қамтамасыз етуге арналған жоғары сапалы адам ресурстарын дайындау.

2023 жылғы мәліметтер бойынша Қазақстанның көлік және қойма шаруашылығын қаржыландырудың жалпы көлемі ЖІӨ-нің 1,3%-ын құрады. Аумақтық сипаттамалары ұқсас елдер көлік кешеніне ЖІӨ-нің 4-7% дейін инвестициялайды. Автокөлікті дамытуға бөлінген қаржы ресурстарының мұндай мардымсыз көлемін осы қызмет түріндегі жеке сектордың айтарлықтай үлесімен және оның бизнес үшін тартымдылығымен түсіндіруге болады. Сондықтан мемлекет бұл саланы азаматтардың есебінен дамыту керек деп есептейді. Сонымен қатар, автомобиль және қалалық электр көлігінің негізгі қорларының құны көлік және қойма секторындағы барлық негізгі қорлар құнының небәрі 7,6 пайызын құраса, темір жол көлігінде 19,5 пайыз, құбыр көлігінде 44,8 пайызды құрайды.

Зерттеу әдістер

Зерттеу мақсаттары мен міндеттеріне жету үшін индукция және дедукция, бақылау, жалпылау, ақпаратты құрылымдау, ақпаратты жүйелеу, факторлық талдау, кешенді талдау, статистикалық талдау, сараптамалық талдау, диагностика, экономикалық талдау және құрылымдық талдау сияқты әдістер қолданылды.

Бұл зерттеудің материалдары мен әдістері халықаралық жүк тасымалын дамытудағы автомобиль көлігінің рөлі туралы заманауи зерттеулердің, басылымдардың және практикалық тәжірибенің кең талдауына негізделген. Әдебиетке шолу бізге бар үрдістер мен қиындықтарды бағалауға мүмкіндік берді, ал нақты тәжірибелер мен сараптамалық бағалаулар туралы деректер талдауды нақты мысалдармен және ұсыныстармен толықтырды. Талдау үшін Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының, рейтингтік және аналитикалық агенттіктердің және Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің деректері пайдаланылды.

Эксперименттік бөлім

Салаға инвестиция ағынының ұлғаюына көліктерге қойылатын экологиялық талаптарды күшейту арқылы ықпал етуге болады. Мұндай шаралар республикаға ескірген көліктердің әкелінуін шектеп, қазақстандық автоқұрастыру зауыттарының жүктемесін арттыруы мүмкін [2].

Дегенмен, елге әкелінетін көліктерге Еуро-3 және Еуро-4 стандарттарына сәйкес шектеулер енгізу бірнеше рет кейінге шегерілді. Еуро-3 және Еуро-4 стандарттарына сәйкес келетін отын шығаруға дайын емес Қазақстандағы мұнай өңдеу зауыттарын жаңғыртудың төмен қарқыны басты тежеу факторы болды.

Жеңіл вагондар паркінде 20 жыл және одан да көп бұрын шығарылған автомобильдер басым – 50,3%, 10 жылдан 20 жылға дейінгі автокөліктердің үлесі 21,1%, 7 жылдан 10 жылға дейін – 14,5%, 3 жылдан 7 жылға дейін – 6,4%, пайдалану мерзімі 3 жылдан аз вагондардың тек 7,6% құрайды. Жүк көліктерінің ішінде 20 жылдан астам бұрын шығарылған жеңіл автокөліктердің үлесі – 60,8%, автобустар – 42,2%.

Келесі мәселе саланы реформалауға байланысты, бұл өз ісін кеңейтуге қаражаты жоқ шағын жеке тасымалдаушылардың басым болуына әкеліп соқты. Республикадағы көлік паркін жаңарту шетелден әкелінетін автокөліктерді сатып алуға және отандық көліктерді шығаруға негізделген. Тозған жылжымалы құрамды ауыстыру үшін Қазақстанда автомобильдер өндірісі анық жеткіліксіз екенін атап өткен жөн (1 кесте).

1 кесте – Қазақстандағы жүк көліктерінің өндірісі және импорты

	2020	2021	2022	2023	2024
Автокөлік өндірісі, барлығы	40684	38985	14043	7355	19078
Оның ішінде жүк көліктері	2306	2341	1555	1805	1639
Автомобильдер импорты, барлығы	203334	200431	90071	28404	38215
Оның ішінде жүк көліктері	28222	20216	10722	3979	7697

2023 жылдың басындағы жағдай бойынша елімізде 439 мың жүк көлігі бар екенін, олардың пайдалану мерзімі 10 жыл екенін ескерсек, жыл сайын кемінде 43 мың жүк көлігін ауыстыру қажет. Іс жүзінде 2023 жылы небәрі 9336 көлік пайдалануға берілді. Сондықтан көлік паркін жаңартудың негізгі бағыты – жаңа шетелдік көліктерді, сондай-ақ қазірдің өзінде жұмыс істеп тұрған көліктерді сатып алу. Тасымалдаушылардың басым көпшілігінің мұндай қаржылық мүмкіндіктері болмағандықтан, жылжымалы құрам паркі қартаяды, ал қазақстандық тасымалдаушылар еуразиялық көлік қызметтері нарығынан бірте-бірте ығыстырылады.

Белгілі болғандай, Қазақстан халықаралық NELTI бағдарламасына (IRU) қатысады [3].

NELTI жаңа еуразиялық автомобиль көлігі бастамасы бүкіл Еуразия құрлығындағы Азия мен Еуропа бизнесін барлық негізгі әлемдік нарықтармен байланыстыру, сондай-ақ жаңа жұмыс орындарын құру, ЖІӨ өсуіне жәрдемдесу және осы елдердің әл-ауқатын жақсарту бойынша IRU стратегиясындағы ең маңызды қадам болып табылады.

Еуро-азиялық көлік қатынасын дамыту үшін автомобиль көлігінің әлеуетін пайдалану мәселелері 1990 жылдардың соңынан бастап халықаралық деңгейде талқыланып келеді. IRU NELTI жобасының мақсаты – Қытай мен Еуропа арасында тұрақты автомобиль көлігімен жүк тасымалдауды іске қосу, Орталық Азия, Кавказ және т.б. мемлекеттердің транзиттік әлеуетін іске асыруға жәрдемдесу, олардың көлік қызметтерінің экспортын ұлғайту, мемлекеттер мен бизнестің трансконтиненталдық автомобиль тасымалдарының мүмкіндіктері туралы хабардарлығын арттыру [4].

IRU NELTI жобасының шеңберінде тасымалдау 24 елдің аумағы арқылы өтетін үш негізгі бағыт және олардың тармақтары бойынша жүзеге асырылады:

1. Солтүстік бағыт (маршрут ұзындығы шамамен 6500 км) Қытай шекарасынан Өзбекстан, Қазақстан, Ресей және Беларусь арқылы Еуропалық Одаққа дейін созылады. Ол 13 елдің аумағынан және үш түрлі аймақтық сегменттерден өтеді: Орталық Азия, Ресей және Беларусь, сондай-ақ Еуропалық Одақ.

2 кестеде Солтүстік бағыт бойынша өтетін шекаралар және осы шекаралар бойынша жүргізілген мониторинг нәтижелері көрсетілген.

2 кесте - NELTI солтүстік бағыты бойынша маңызды көлік бағыттары

Маршрут	Расстояние	Прохождение границы	Количество дней
Қырғызстан – Қазақстан	5910	4	10
Ташкент – Антверпен	6257	6	16
Ташкент – Ульм	7758	5	15
Алматы – Минск	6081	2	12

2. Орталық маршрут – ұзындығы шамамен 5100 км, ол Қара теңізден бөлінетін жолдың бірнеше учаскелерінен тұрады. Маршрут Орталық Азиядан Түрікменстан, Өзірбайжан Республикасы және Грузия арқылы Еуропаға өтеді. Бұл бағытта ресми болжамды жол жүру уақыты 14-тен 18 күнге дейін өзгерсе де, мониторинг нәтижелері кейде жүргізушілер 27 күнге дейін жол жүруді қажет ететінін көрсетеді.

3 кесте - NELTI орталық маршрутындағы маңызды көлік бағыттары

Маршрут	Қашықтық	Шекарадан өту	Күндер саны
Ташкент – Дензил	5436	3	13
Алматы – Стамбул	6060	4	18
Стамбул – Бишкек	5669	4	15
Алматы – Самсун	5382	4	16

3. NELTI оңтүстік бағыты ең қысқа, ұзындығы шамамен 4000 км. Қырғыз Республикасынан басталып, Өзбекстан, Түркіменстан, Иран Ислам Республикасы және Түркия арқылы Еуропалық Одаққа өтеді. Теориялық тұрғыдан бұл бағытпен жүру үшін 12-14 күн қажет. Оңтүстік бағыт Таяу Шығыстың ең тұрақты емес аймағымен өтетінімен, Иран Ислам Республикасында салыстырмалы түрде сенімді инфрақұрылым болғандықтан, ол кеңінен қолданылады. Сарапшылардың бағалауы бойынша Түркиядан Қазақстанға жыл сайынғы 8 мың рейстің 50 пайызы «Оңтүстік» бағыты арқылы өтеді. Алайда Қазақстаннан Түркияға жыл сайын 300-ге жуық көлік Оңтүстік бағытпен қатынаса, қалғандары Ресей арқылы өтетін Солтүстік бағытты қалайды.

4 кесте - NELTI оңтүстік бағыты бойынша маңызды көлік бағыттары

Маршрут	Қашықтық	Шекарадан өту	Күндер саны
Стамбул – Алмата	6219	4	17
Стамбул – Ош	4600	5	12
Ташкент – София	4545	4	13
Стамбул – Атырау	5190	4	14

Еуро-Азия автомобиль көлігінің дамуы Еуропа мен Азияның барлық елдері үшін, соның ішінде транзиттік елдер үшін көптеген жеңілдіктер тудыратыны анық, өйткені ол халықаралық сауда көлемінің ұлғаюына, оның географиясының кеңеюіне, жұмысбастылықтың өсуіне және бірқатар мультипликативті әсерлерге ықпал етеді. Осыған байланысты IRU NELTI жобасын іске асыруды талдау, сондай-ақ анықталған проблемалар Азия мен Еуропа арасындағы қалааралық автомобиль көлігімен жүк тасымалдауды дамыту үшін қабылдануы қажет шараларды анықтауға мүмкіндік берді.

Нәтижелер және оларды талқылау

NELTI жобасын жүзеге асыру Еуропа мен Азия арасындағы автомобиль жүк тасымалының даму болашағын көрсетті. Бұл перспективаларды жаһандық экономикалық процестер контекстінде қарастырған жөн. Сауда көлемінің төмендеуі, соның ішінде Азия мен Еуропа арасындағы жаһандық логистикалық жеткізу тізбегіне сөзсіз әсер етеді [5]. Жаһандық экономикалық дағдарыс дамып келе жатқанда, қолданыстағы тәсілдерді қайта бағалау жүзеге асырылады, жүктерді жеткізу схемаларын анықтау кезінде сапа көрсеткіштері емес, ең төменгі тарифтер критерийі бірінші орынға шығады. Ал осы жаңа жаһандық логистикалық жүйеде жүкті тезірек, қауіпсіз және тұтынушының есігіне тікелей жеткізу құралы ретінде автомобиль көлігінің рөлі артады.

Жаһандық дағдарыстың салдары тұрғысынан алғанда, автомобиль көлігі, соның ішінде қалааралық тасымалдау саласында жеңіске жетуі керек. Азия мен Еуропа арасындағы тасымалдау нарығын қайта құрылымдау бұрыннан белгілі құқықтық үйлестіру үдерісімен сәйкес келуі өте маңызды, ол сондай-ақ қалған транзиттік елдердің ДСҰ-ға қосылуын және автомобиль транзитіне қолайлы жағдайлар жасайтын бірқатар өңірлік келісімдердің күшіне енуін қамтуы мүмкін – ШЫҰ-ның халықаралық автомобиль көлігі туралы көпжақты келісімі, Қырғыз Республикасы мен Өзбекстан арасындағы үшжақты келісім, Қырғыз Республикасы және басқа да бірқатар келісімдер [6].

Қазақстандағы барлық халықаралық автомобиль дәліздері Еуро-Азия көлік байланыстары (ЕАТЛ) жобасының жол желісіне енгізілген. Бұл жол дәліздері көптеген елдерге, ірі порттарға, көлік тораптары мен терминалдарға шығуға мүмкіндік береді.

ЕАТЛ жобасына қатысушы елдер келесіге бөлінді:

1) Еуразиялық саудаға қатысатын Азия елдері: Әзірбайжан, Армения, Ауғанстан, Үндістан*, Иран (Ислам Республикасы), Қазақстан, Қытай, Қырғызстан, Моңғолия, Пәкістан, Корея Республикасы, Ресей Федерациясы, Тәжікстан, Түрікменстан, Түркия, Жапония және Өзбекстан;

б) Еуразиялық саудаға қатысушы Еуропа елдері: Еуропалық Одаққа мүше мемлекеттер, Беларусь, Босния және Герцеговина, бұрынғы Югославия Македония Республикасы, Грузия, Молдова Республикасы, Ресей Федерациясы, Сербия, Швейцария, Түркия және Украина. ЕАТЛ жобасы континенттегі сауда мен әлеуметтік-экономикалық дамуды жақсарту бойынша ұзақ мерзімді бірлескен күш-жігердің бөлігі болып табылады.

Қазақстан жобаны қолдайды. Қазіргі уақытта ЕАТЛ жобасының III кезеңі аяқталды.

5 кесте – ЕАТЛ жол бағыттары

1	<u>Батыстан (Еуропалық Одақтың солтүстік және шығыс бөліктері (Финляндия, Литва, Польша, Венгрия)) Шығысқа (Қытай). Қазақстан мен Қырғызстан бағытында тармақтары бар Транссібір темір жолына параллель өтеді. Келесі елдердің аумағын кесіп өтеді: Украина немесе Беларусь, Ресей Федерациясы, Қазақстан, Қытай</u>
2	<u>Батыстан (Еуроодақтың шығыс бөлігі (Польша, Венгрия)) Шығысқа (Қытай) Келесі елдердің аумағын кесіп өтеді: Украина, Ресей Федерациясы, Қазақстан, Қырғызстан, Қытай</u>
3	<u>Батыстан (Еуропалық Одақтың Оңтүстік-Шығыс бөлігі (Болгария)) Шығысқа (Қытай) Келесі елдердің аумағын кесіп өтеді: Грузия, Әзірбайжан, Қазақстан, Өзбекстан, Қырғызстан, Қытай Паром өткелдерінің саны: 2 «ро-ро» паром өткелдері</u>

Қытай-Еуропа бағыты бойынша жүктерді жеткізу үшін пайдалануға болатын алты транзиттік дәліз бар. Бұл дәліздердегі жағдайлар жаңғыртудан кейін жүзеге асырылуы мүмкін әлеуетті ескере отырып талданды.

1 маршрут: Үрімші (ШҰАР) - Қазақстан - Омбы - Мәскеу - Еуропалық Одақ. Осы бағыт бойынша жүкті жеткізу құны көлік түріне байланысты: теміржол көлігі үшін – шамамен TEU үшін 1300 доллар (жиырма фут эквивалентті бірлік – жүк көліктерінің өткізу қабілетін өлшеудің шартты бірлігі). Бұл бағыттың болжамды өткізу қабілеті SREB барлық маршруттары арасындағы ең жоғары және 300 000 TEU құрайды. Әзірге оның жүктеме коэффициенті максималды өткізу қабілетінің 20% аспайды.

3 маршрут: Үрімші - Ақтау - Махачкала - Новороссийск - Констанца. Осы бағыт бойынша тасымалдау құны (контейнерлік кемелерді өңдеуді қоса алғанда) Еуропалық Одаққа жөнелтілгенде бір ТФЭ үшін шамамен 4000 АҚШ долларын және Ресей Федерациясының оңтүстігіндегі жөнелтілімдер үшін TEU үшін 3200 АҚШ долларын құрайды. Зерттеуге сәйкес, бұл бағыт жылына шамамен 100 000 TEU (порт сыйымдылығы мен кемелің қолжетімділігін ескере отырып) жұмыс істей алады. 4-маршрут: Үрімші – Ақтау – Махачкала – Тбилиси – Констанца. Осы бағыт бойынша Қытайдан Грузияға жүк тасымалдау құны бір TEU үшін 3700 АҚШ долларын құрайды. Зерттеу кезінде маршруттың өткізу қабілеті жылына 50 000 TEU аспады (порттың сыйымдылығы мен кемелің қолжетімділігін ескере отырып).

5 маршрут: Үрімші – Ақтау – Баку – Поти – Констанца – ең қымбат және сыйымдылығы аз; ол өте сирек қолданылады, егер мүлде болса. Бұл бағыт бойынша жүктерді теміржол арқылы жеткізу құны бір TEU үшін 5000 долларға жетеді. 6-маршрут: Үрімші – Қазақстан – Тегеран айтарлықтай арзан, оның өткізу қабілеті әлдеқайда жоғары.

Осы бағыт бойынша жүкті теміржол арқылы жеткізу құны бір TEU үшін 1700 долларға дейін жетеді (6-кесте). Бұл бағыттың әлеуетті өткізу қабілеті жоғарыда аталған барлық бағыттар арасындағы ең жоғарылардың бірі болып табылады және 300 000 TEU құрайды. Маршрутты дамытуға қажетті ең аз мақсатты инвестиция 2 миллиард долларға бағаланады. Дегенмен, бұл бағытты әзірлеу бағдарламасы әлі пысықтау сатысында.

6 кесте – «Жібек жолы экономикалық белдеуінің» көлік дәліздері және олардың даму әлеуеті

Маршрут	Болжалды маршрут өткізу қабілеті, мың ДФЭ	Темір жол тасымалының құны, АҚШ доллары/ДФЭ	Модернизациядан кейінгі әлеуетті өткізу қабілеті, мың ДФЭ
Үрімші (ШҰАР) – Қазақстан – Омбы – Мәскеу – Еуропалық Одақ	300	1300	1000
Үрімші (ШҰАР) – Қазақстан – Омбы – Мәскеу – Еуропалық Одақ	100	4000	1000
Үрімші (ШҰАР) – Ақтау – Махачкала – Тбилиси	50	3700	1000
Үрімші (ШҰАР) – Ақтау – Баку – Поти – Констанца	50	5000	-
Үрімші (ШҰАР) – Қазақстан – Иран – Еуропалық Одақ	300	1700	1000

Даму бағдарламалары мен байланысты инвестициялық жобаларды іске асыру Жібек жолының экономикалық белдеуі көлік дәліздерінің өткізу қабілетін 3 млн ДФЭ -ге дейін арттырады (2023 жылы еуразиялық контейнерлік жүк ағынының шамамен 13%-ы). Оңтайлы нәтиже Қазақстан арқылы транзитпен Ресей Федерациясына осы жүктің бір бөлігін кейіннен Еуропалық Одаққа жеткізе отырып (30%-ға дейін) және тағы 1 миллион ДФЭ транзитпен Ақтауға, одан Махачкала арқылы Новороссийске дейін жүкті Ресей мен Оңтүстік Еуропа нарықтары арасында шамамен тең бөлу арқылы тасымалдауды қамтамасыз ету оңтайлы нәтиже болар еді.

Жібек жолының экономикалық белдеуі бағыттарында максималды өткізу қабілетіне қол жеткізу үшін Қазақстанның көлік жүйесі 3 миллион ДФЭ көтере алуы керек. Қазақстанда бұл үшін қажетті негізгі теміржол, автомобиль және порт инфрақұрылымы бар; дегенмен, сарапшылардың пікірінше, техникалық құралдар – заманауи контейнерлерді өңдеу орталықтары мен кедендік терминалдар, сондай-ақ тиісті логистикалық қызметтер бойынша айтарлықтай тапшылық бар. Оған қоса, білікті кадрлар тапшы. Осы факторлардың жиынтығын Орталық Азия арқылы жүк ағынының кез келген елеулі ұлғаюына жол бермейтін маңызды тосқауыл ретінде қарастыруға болады [7].

Қорытынды

Еуро-азиялық саудада автомобиль көлігі әділетсіз аз рөл атқарады, негізінен аймақшілік коммуникацияларға қызмет етеді. Алайда, Еуроатлантикалық көлік жүйесі жобасының III кезеңінде жүзеге асырылған түрлі бағдарламалар мен жобалардың нәтижелері көрсеткендей, мысалы, Орталық Азия аймақтық экономикалық ынтымақтастық бағдарламалары Азия даму банкі арқылы автомобиль көлігі Еуропа мен кейбір Азия елдері, сондай-ақ Ауғанстан немесе Моңғолия сияқты Орталық Азия елдері арасында жүк тасымалдаудың тиімді жолы бола алады. Бұл нәтижелер де жол инфрақұрылымы алыс қашықтыққа тасымалдауға кедергі емес екенін көрсетеді. Сонымен қатар, бұл жобалар автомобиль көлігімен байланысты артықшылықтарды анықтады, атап айтқанда:

- сөзсіз бәсекеге қабілетті тарифтік ставкалар;
- жүкті жеткізудің жоғары сапасы, қауіпсіздігі және сенімділігі (жүктің қауіпсіздігі, ауыстырып тиеудің болмауы, есіктен есікке дейін логистикалық қамтамасыз ету, кедендік қауіпсіздік);
- жөнелту алдында жүкті жинақтаудың қажеті жоқ (темір жол немесе теңіз көлігінен айырмашылығы);
- тауарлардың экспорты мен импортымен айналысатын шағын және орта кәсіпорындарға, сондай-ақ тұтынушыларға қолайлы жағдайлар Еуразиялық экономикалық

одақ жобасының III кезеңінде көлік секторы Дүниежүзілік банктің инвестициялық портфельінің маңызды бөлігін құрады.

Дүниежүзілік банк қадағалайтын көлік жобалары Еуропа мен Азиядағы көліктің барлық түрлері мен көлік түрлерін, соның ішінде теміржол, автомобиль және интермодальді қамтиды.

Әдебиеттер тізімі

1. Хайруллина А.К. Автомобильный транспорт и его роль в рыночной экономике // Образование, наука и инновация в высшей школе: вчера, сегодня и завтра: Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 80-летию Западно-Казахстанского государственного университета им. М. Утемисова, 2012. 23. С. 21-24.
2. Зохилов А.А. Центрально-Азиатская транспортная система: инициативы по совместной координации, проблемы и решения // Экономика Центральной Азии. – 2020. – Том 4. – № 3. – doi: 10.18334/asia.4.3.110886.
3. Рахметулина Ж.Б., Карипова А.Т. Перспективы сотрудничества между Казахстаном и Китаем в процессе развития транспортного коридора Евразии // Экономические отношения. – 2019. – Том 9. – № 3. – С. 1615-1628. – doi: 10.18334/eo.9.3.40816.
4. Комов М.С. Институционально-экономический механизм формирования единого транспортного пространства в Евразийском экономическом союзе // Экономические отношения. – 2019. – Том 9. – № 4. – С. 2649-2660. – doi: 10.18334/eo.9.4.41451.
5. Манова В.А., Лебедева А.С. Факторы, определяющие формирование инновационных транспортно-логистических комплексов // Транспортные системы и технологии. - 2020. - Т. 6. - № 2. - С. 129144. doi: 10.17816/transsyst202062129-144
6. Попов П.В. Методология построения логистической инфраструктуры на территории региона / П.В. Попов, И.Ю. Мирецкий // Экономика региона. - 2019. - Т.15, №2. - С.483-492.
7. Аблязов Т.Х., Марусин А.В. Государственно-частное партнерство как механизм развития транспортной инфраструктуры в условиях формирования цифровой экономики // Экономические отношения. – 2019. – Том 9. – № 2. – С. 1271-1280. – doi: 10.18334/eo.9.2.40593

Е. Е. Досмуратова, М. Н. Ирисбекова, С. А. Илашева*

докторант, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент Казахстан

д. э.н., профессор, Ташкентский государственный университет транспорта, Ташкент, Узбекистан

к. э. н., доцент, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент Казахстан

*Автор для корреспонденции: S.Ilasheva@mail.ru

РОЛЬ АВТОМОБИЛЬНОГО ТРАНСПОРТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В РАЗВИТИИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ГРУЗОПЕРЕВОЗОК

Аннотация

Автомобильный транспорт является крупнейшим сектором грузовых перевозок благодаря разветвленной сети автомобильных дорог. Правительство Казахстана придает большое значение развитию этого вида транспорта и развитию дорог, которые обеспечивают связь между всеми его регионами, а также зарубежными странами. В результате повышаются требования к состоянию автомобильных дорог, качеству транспортного обслуживания и предоставляемых логистических услуг. Все международные автомобильные коридоры в Казахстане включены в дорожную сеть проекта Евро-Азиатские транспортные связи (ЕАТС). Эти автомобильные коридоры обеспечивают доступ ко многим государствам, крупным портам, транспортным узлам и терминалам. Проект ЕАТС является частью долгосрочных совместных усилий по улучшению торговли и социально-экономического развития на континенте. Казахстан поддерживает проект. Согласно официальным данным Казахстана, автомобильный транспорт Казахстана составляет наибольшую долю всех видов транспорта, и из года в год он демонстрирует тенденцию к увеличению. Так, среднегодовые темпы

раста достигают 6%; грузовые перевозки также демонстрируют тенденцию к многократному росту. Таким образом, автомобильные перевозки в Казахстане стремительно развиваются и имеют широкие перспективы.

Ключевые слова: транспорт, логистика, инфраструктура, международные транспортные системы, грузы, перевозки, инвестиции

E. E. Dosmuratova, M. N. Irisbekova, S. A. Ilasheva*

Doctoral student, M. Auezov SKU, Shymkent Kazakhstan

Doctor of Economics, Professor, Tashkent State University of Transport, Tashkent, Uzbekistan

Candidate of Economics, Associate Professor, M. Auezov SKU, Shymkent Kazakhstan

*Corresponding author's: S.Ilasheva@mail.ru

THE ROLE OF THE AUTOMOBILE TRANSPORT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL CARGO TRANSPORTATION

Abstract

Road transport is the largest sector of freight transportation due to the extensive road network. The Government of Kazakhstan attaches great importance to the development of this type of transport and the development of roads that provide connections between all its regions, as well as foreign countries. As a result, the requirements for the condition of roads, the quality of transport services and the provided logistics services are increasing. All international road corridors in Kazakhstan are included in the road network of the Euro-Asian Transport Links (EATL) project. These road corridors provide access to many countries, major ports, transport hubs and terminals. The EATL project is part of a long-term joint effort to improve trade and socio-economic development on the continent. Kazakhstan supports the project. According to official data from Kazakhstan, road transport in Kazakhstan accounts for the largest share of all modes of transport, and from year to year it shows a tendency to increase. Thus, the average annual growth rate reaches 6%; freight transportation also shows a tendency to multiple growth. Thus, road transportation in Kazakhstan is rapidly developing and has broad prospects.

Key words: transport, logistics, infrastructure, international transport systems, cargo, transportation, investments

Information about the author responsible for contacts:

Ilasheva Saule Ashurovna - Candidate of Economics, Associate Professor at the M.Auezov Moscow State University, e-mail: S.Ilasheva@mail.ru

Қатынасхаттар үшін жауапты автор туралы ақпарат:

Илашева Сауле Ашуровна – э.ф.к., М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің доценті, e-mail: S.Ilasheva@mail.ru

Информация об авторе, ответственном за сообщения:

Илашева Сауле Ашуровна – к.э.н., доцент ЮКУ им. М.Ауэзова, e-mail: S.Ilasheva@mail.ru

УДК 338.484.2

Р.Н. Зұлпыхар*, М.У.Бейсенова, А.Е.Есенова

магистрант, Южно-Казахстанский университет им М. Ауэзова, Шымкент г., Казахстан
д.э.н., профессор, Южно-Казахстанский университет им М. Ауэзова, Шымкент г., Казахстан
к.э.н., доцент, Южно-Казахстанский университет им М. Ауэзова, Шымкент г., Казахстан

*Автор для корреспонденции: tokitai@mail.ru

ПЕРСПЕКТИВЫ ЦИФРОВИЗАЦИИ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

В статье представлены цифровые продукты, которые проявляют значительное воздействие в формировании туризма в Казахстане, из числа которых выделены туристско-информационные порталы, продукты финансовых экосистем, направленных в формирование внутреннего туризма в государстве. Целью статьи считается изучить текущий уровень и возможности цифровизации туристической сферы Казахстана, установить основные тенденции и препятствия в пути цифровой трансформации, а кроме того аргументировать предложения согласно последующему формированию цифровой туристической экосистемы. В статье приведены результаты единого изучения отличительных черт формирования туристской промышленности в нынешних обстоятельствах, выделена совокупная величина отраслевых стратегических ценностей и оценены цифровые продукты, применяемые в концепции продвижения туристских дестинаций в Республике Казахстан. Задачи допустимой переориентации потоков путешественников вместе с учетом стимулирования формирования внутреннего и иммиграционного туризма неосуществимы в отсутствии интенсивного введения цифровых технологий и улучшения концепции информативного предоставления туристских дестинаций. В качестве инструментов продвижения в работе обоснована необходимость расширения использования цифровых инструментов и сервисов.

Ключевые слова: цифровизация, туризм, цифровая платформа, цифровой продукт, цифровые технологии, цифровой контент.

Введение

Цифровизация становится основным условием трансформации туристической отрасли экономики в современном обществе. В условиях интенсивного научно-технического развития Республика Казахстан предпринимает значительные меры по внедрению цифровых решений в сфере туризма. Цифровизация является одним из ключевых драйверов развития мировой экономики в XXI веке, охватывая практически все отрасли человеческой деятельности, включая туризм. Туризм как социально-экономическое явление представляет собой сферу, требующую постоянного внедрения инноваций и технологий с целью обеспечения устойчивого роста, повышения конкурентоспособности и удовлетворения запросов современных потребителей.

На глобальном уровне цифровизация в туризме проявляется через развитие онлайн-бронирования, цифровых виз, виртуальных туров, цифровых гидов, а также применение искусственного интеллекта и аналитики больших данных для моделирования туристических потоков. Казахстан, обладая уникальными природными и культурными ресурсами, в последние годы активно стремится интегрироваться в данную цифровую трансформацию.

В условиях реализации государственных программ, направленных на модернизацию туристической отрасли, цифровизация становится приоритетным направлением развития. Создание цифровой инфраструктуры, внедрение платформ для миграционного учета, развитие электронных сервисов и мобильных приложений — всё это является частью единой государственной стратегии по повышению инвестиционной и туристической привлекательности [1].

Актуальность статьи обусловлена необходимостью научного анализа процессов цифровизации туризма в Республике Казахстан, выявления достижений, проблемных аспектов, а также возможностей дальнейшего развития. Кроме того, важным является

исследование эффективности реализации действующих инициатив, степени их влияния на внутренний и въездной туризм, а также интеграции Казахстана в глобальные цифровые туристические системы.

Туризм является не только видом экономической деятельности, но и фактором роста экономики, качества жизни населения, важным драйвером экономического развития. При этом следует отметить, что повышение конкурентоспособности экономики и туристической отрасли, в частности, невозможно без должного развития информационных технологий. Ускорение цифровой трансформации экономики Казахстана и её отраслей способствует формированию информационного общества, повышению доступности информационной инфраструктуры для всех граждан страны, созданию новых возможностей для ведения бизнеса, а также получению значительных экономических и социальных эффектов в условиях научно-технической модернизации [2].

В современном обществе развитие цифровизации в сфере туризма способствует повышению производительности труда, росту числа рабочих мест в базовых и смежных отраслях экономики, получению полной, достоверной и актуальной информации, а также улучшению качества маркетинга.

Трансформационные процессы в мировой экономике обусловили структурные изменения в туристском секторе и индустрии гостеприимства, обеспечив новые возможности и стратегические ориентиры их развития. Устойчивое развитие туризма возможно при сочетании различных факторов, обеспечивающих уникальность туристского направления, с учетом комплексного подхода к продвижению цифровизации, реализации территориальных проектов развития и привлечения инвестиционных ресурсов.

Современный конкурентоспособный туризм должен обладать развитой инфраструктурой, включающей транспортную систему, развитый гостиничный бизнес, сеть ресторанов и предприятий общественного питания, а также комплекс культурно-развлекательных объектов и высокий уровень развития ИКТ, сопровождающийся цифровизацией всех процессов. Важным направлением является также обеспечение безопасности: низкий уровень преступности, защита от насилия и терроризма, эффективная работа правоохранительных органов. Безопасность стала ключевым фактором развития туризма, влияющим на выбор направления путешествий. Рост числа инцидентов, связанных с угрозами безопасности, может существенно повлиять на репутацию города или страны.

Во многих развитых странах наблюдается значительный рост спроса на функциональные мобильные туристические приложения, такие как Sabre Travel Network Central Asia, TripCase и другие. Развитие мобильных технологий в сфере туризма набирает популярность и в Казахстане, что связано с увеличением числа пользователей мобильных приложений, а также с необходимостью оптимизации финансовых, информационных и временных затрат. Однако о широком развитии данного сегмента туристических онлайн-услуг в стране говорить пока преждевременно [3].

К сожалению, в секторе онлайн-туризма Казахстана по-прежнему ограничен спектр услуг и в основном представлен бронированием и оплатой гостиниц и авиабилетов. Существуют и другие проблемы: низкий уровень цифровизации туристических объектов, недостаточное развитие отдельных онлайн-сервисов, дефицит качественных услуг. Тем не менее, с развитием информационных технологий, ростом числа пользователей, повышением доверия к онлайн-продажам и уровня цифровой грамотности ситуация будет постепенно улучшаться. В целом онлайн-туризм в Казахстане будет активно развиваться при условии роста платежеспособности населения.

Таким образом, переход к цифровому этапу развития открывает новые возможности для туристического сектора экономики, однако требует системного и научно обоснованного подхода, что делает проведение данного исследования особенно актуальным.

Материалы и методы

Теоретический анализ

Цифровизация туризма в Республике Казахстан реализуется в рамках государственных стратегий, а также проектов, нацеленных на форсирование действий модернизации, а также интеграции в всемирную цифровую экономику [4].

Целью данных проектов считается никак не только лишь увеличение турпотока и увеличение инвестиционной привлекательности, однако и развитие нынешней цифровой инфраструктуры, обеспечивающей практичность и защищенность в интересах туристов. В частности, один из важных шагов начало осуществление реинжиниринга 47 бизнес-процессов в туристической области и введение общей цифровой платформы начиная с не закрытым реестром лицензированных туроператоров.

Программа дает возможность автоматизировать операции лицензирования, контролирования и еще прогноза особенности туристических услуг. В 2024 г. число сделанных электронных лицензий дошло 680, то что показывает большой потребность и интенсивное введение числовых элементов из числа соучастников торга. Данное разрешение никак не только лишь улучшает работу регуляторов, однако и содействует прозрачности и еще легализации сферы.

В дополнение вводятся мероприятия согласно числовому обеспечению взаимодействия среди туристами, государственными органами и прибыльным делом: от интеграции цифровых подписей вплоть до автоматизированного учета посещений и еще откликов. Данные технологические процессы подставляют основание ради возведения цифровой туристической экосистемы.

На сегодняшний день во всемирной туристической области все без исключения в большей мере клиенты переключается в онлайн-среду. По этой причине Казахстан начиная с 2022 года старается стремительно совершенствовать свои цифровые продукты в этой сфере. В этот период при нас запущено 3 ключевых тенденции:

Во-первых, данное площадка поиска и бронирования турпакетов. Именно она дает возможность покупателям выбирать и мгновенно оформлять турпоездки онлайн.

Во-вторых, CRM-система, вследствие которой возможно автоматизироваться бизнес-процессы равно как в онлайн-продажах, таким образом и в офлайн-продажах, снабжая ясность, а также результативность взаимодействия вместе с покупателями. В настоящее время пилотно обкатан перечень возможностей платформы из числа 30 туристических агентств нашей персональной розницы и франчайзинговой сети. В перспективе мы намереваемся масштабировать CRM для агентства Казахстана.

В-третьих, данное White Label-платформа, позволяющая моментально включать реализации турпакетов при партнерах, снабжая им вывод на биржу вместе с отделанным IT-решением. На сегодняшний день все без исключения данные планы благополучно функционируют в рамках «Халык Travel» и «Авиата».

Согласно суждению агентов фирмы KazTour, «данное разрешение представляет персонального рода агрегатором стоимости абсолютно всех больших туроператоров Казахстана, разрешая пользователям в настоящем периода сопоставлять и подбирать более оптимальные варианты» [5].

Помимо этого, в рамках заседания Правительства значительный интерес выкроили событийному туризму — направленному, что как, в частности, уже давно приобрело собственное формирование в туристическую сферу республики. В обществе в мировой практике событийный туризм, осуществление мероприятий согласно этому направленности, доставляет экономике США приблизительно 150 млрд долларов в год, а Европе — практически 100 млрд евро. Концерты, фестивали и спортивные события побуждают отельное и ресторанное предпринимательство, автотранспортную область, одновременно формируя наемные рабочие места. Астана равно как Москва Казахстана способен быть значимым средоточием цивилизованных событий. Сформированная инфраструктура вместе с передовыми площадками, подобными равно как СК «Астана

Арена» и МЛД «Барыс Арена», следовательно в свою очередь отеля и транспортная линия формируют хорошие требования с целью выполнения больших событий. Огромные возможности содержат кроме того Алматы, вследствие подобным предметам, равно как СК «Алматы Арена» и Главный спорткомплекс. Преимущество в кратчайшее период намечается постройка стадиона в 35 тыс. мест в Шымкенте [6].

Заодно они рекомендовали ряд инновационных направлений с целью последующего введения и формирования туристического сектора государства:

Во-первых, это возможно представление дронов — современная и впечатляющая модель отдыха, которую стремительно применяют в Китае, Сингапуре, ОАЭ, Малайзии, США с целью увеличения привлекательности туристических направлений.

Во-вторых, еще одним глубоким мероприятием способен быть гармоничный фестиваль открытого формата ALEM FEST, что осуществится 13 июля 2025 года на стадионе «Астана Арена». Намечается, то, что некто будет высочайшим окончанием фестиваля Comic Con Astana.

А также, в-третьих, 1 августа нынешнего года на стадионе «Астана Арена» пройдет выступление популярной артистки Дженифер Лопез, что возможно послужит знаковым фактором, раскрывающим Астану на гастрольной карте звезд класса «А».

Подобным способом, событийный туризм — это никак не просто отдых, это мощнейший финансовый механизм и инвестиционный магнит. А также Казахстан обладает все без исключения резервы, для того чтобы быть областным фаворитом в данной сфере [5].

Формирование цифровой инфраструктуры считается базисным камнем эффективной цифровизации туристической сферы. В Казахстане текущий вектор ориентирован в предотвращение цифрового неравенства, в особенности в туристических кластерах, пребывающих в естественных и дальних регионах. Одним из основных направлений начало постройка сетей мобильной связи и широкополосного интернета в местностях туристического скопления. К примеру, в 2024 г. в городе Актау существовало определено 76 новейших базовых станций взаимосвязи, которые обеспечивают бесперебойное 4G- и отчасти 5G-покрытие. В рамках правительственного проекта намечается увеличение 5G-инфраструктуры вплоть до охвата никак не меньше 60% местности государства к 2025 г.

Уделяется интерес и иным регионам — подобным равно как Щучинско-Боровская курортная область, Медео, Шымбулак, где усовершенствуются коммуникационные концепции, формируются безвозмездные места Wi-Fi-доступа, улучшается числовая навигация и пояснение в туристических маршрутах. Формирование цифровой инфраструктуры дает возможность никак не только лишь гарантировать информативную общедоступность, однако и сформировать базу ради введения разумных туристических сервисов, в том числе IoT-устройства и концепции онлайн-мониторинга туристического потока.

Подобным способом, цифровая инфраструктура считается обязательной элементом туристической экосистемы, опорной интеграцию иных цифровых заключений, подобных равно как подвижные дополнения, AR/VR-контент, электронные платежи и туристические платформы.

Экспериментальная часть

Рассматривая иностранный медиаконтент, можно выделить, что 74% туристов намерены самостоятельно находить и оформлять поездки онлайн. Турция, к примеру, объявила курс на развитие концепции «Туризм 4.0» — государство планирует инвестировать значительные ресурсы в цифровое управление туристической сферой. Азиатские страны, в экономике которых туризм играет важную роль, начали переход к цифровой трансформации на государственном уровне. В июне Шри-Ланка объявила о запуске масштабного цифрового продвижения страны как привлекательного туристического направления, благодаря которому правительство планирует привлечь 2,5 млн туристов уже в текущем году [7].

В Индонезии в качестве ответа на международную экспансию Airbnb при поддержке правительства была запущена собственная платформа бронирования гостевых домов и вилл — Indonesia Travel Exchange (ITX), на которой уже представлено около 2000 объектов размещения, сдаваемых в аренду. В мире функционируют десятки технологических стартапов в сфере туризма, которые стремятся привнести в отрасль свои уникальные решения. Так, например, недавно получившая очередное финансирование камбоджийская платформа CamboTicket предоставляет возможность онлайн-бронирования мест в автобусах, паромов и частных транспортных сервисах одновременно в Камбодже, Лаосе, Вьетнаме и Таиланде.

В Казахстане также разрабатываются веб-сайты, которые успешно функционируют на туристическом рынке страны. Информационные онлайн-ресурсы обеспечивают поддержку путешественникам, впервые посещающим Казахстан, а также внутренним туристам (таблица 1).

Таблица 1 - Туристские онлайн-порталы/сервисы информационной поддержки туристов в Казахстане

Наименование	Описание
1	2
VisitAqmola	Интернет-ресурс Акмолинской области представляет собой цифровую платформу с мультимедийным контентом, включая видеоматериалы, актуальную информацию и удобный дизайн. На веб-сайте представлена информация о достопримечательностях, проведенных и планируемых туристских мероприятиях и многом другом. В рамках реализации концепции цифровизации региона в городе Астана и посёлке Бурабай установлены туристские информационные киоски.
Almaty 72	Этот онлайн-ресурс ориентирован на посетителей города, пребывающих в нём от 72 часов и более. Он представляет собой многофункциональный чек-лист того, что можно посетить в городе за этот период времени.
VisitAlmaty	Ресурс был запущен в 2017 году, а также одновременно были открыты аккаунты в социальных сетях. В основе платформы лежит единое событийное расписание со всеми предстоящими мероприятиями в жизни города. Открыт ряд туристских информационных центров, которые активно начали сотрудничество с международной трэвел-платформой TripAdvisor. Кроме того, веб-сайт содержит сведения об основных объектах туристской инфраструктуры города, а также карты, с помощью которых можно легко проложить маршрут к интересным для туристов местам.
CityPass.kz	Платформа специально разработана для предоставления путешественникам возможности приобретения CityPass онлайн для посещения основных достопримечательностей, а также экскурсий со скидкой в таких городах Казахстана, как Алматы, Астана и Бурабай (курорт Боровое).
Visiteast.kz	Платформа представляет собой экскурсионный гид по живописным местам Восточного Казахстана, предоставляющий возможность ознакомиться с основными достопримечательностями региона, спланировать поездку, а также выбрать виртуальные туры по региону с учетом стоимости и условий.

Visit-shymkent.kz	Сервис, обеспечивающий функции экскурсионного гида по городу и объектам туристского показа, предоставляет информацию о видах туризма, маршрутах, календаре событий, транспорте, объектах размещения, точках продажи сувенирной продукции, а также билетах на культурные мероприятия.
Visit-mangystau.kz	Платформа, предоставляющая сведения о регионах и туристских объектах, содержит интерактивную карту туризма, информацию о туристских маршрутах, а также рекомендации по поездкам в период пандемии. Кроме того, представлен список топ-10 объектов для посещения.
Примечание: составлено на основе источника [8]	

Следует отметить, что туристско-информационные центры Visit представлены и в других населённых пунктах страны, в том числе в Актобе, Таразе, Астане, Семее, Туркестане, Кызылорде и других городах.

Помимо отечественных туристско-информационных порталов, сведения о Казахстане представлены в следующих цифровых продуктах: indyguide.com (приключенческие туры по стране, советы для путешественников, виртуальные туры, рекомендации от других туристов, данные о профилях пользователей и популярных запросах на портале и др.), lonelyplanet.com (онлайн-путеводитель по странам, в том числе по Казахстану) и других [9].

Формированию туризма в Казахстане уделяется особое внимание — разработано несколько проектов и концепций по развитию туристской сферы. Среди них — Национальный проект развития туристской сферы Республики Казахстан на 2019–2025 годы. Так, одной из приоритетных задач данного проекта является совершенствование системы управления и прогнозирования развития туристской отрасли, в связи с чем была проведена корректировка ряда онлайн-порталов.

Следует отметить, что в настоящее время в Казахстане в развитии туризма важную роль играют цифровые продукты, среди которых нами были рассмотрены отечественные туристско-информационные порталы. Медиа-контент, используемый для наполнения указанных онлайн-ресурсов, играет важную роль в их актуализации и популяризации среди въездных и внутренних туристов. Как установлено, цифровые продукты в Казахстане — это не только туристско-информационные порталы, но и цифровые сервисы (приложения) отечественных банков (Kaspi Travel, Forte Travel, Halyk Travel и др.), которые предоставляют возможность планирования поездок в различных условиях как внутри страны, так и за её пределами.

Однозначно, все цифровые продукты на казахстанском рынке должны отличаться актуальностью, качеством, уникальностью контента и уровнем технологической поддержки.

Таблица 2 - Туристские онлайн-порталы в рамках реализации программы развития внутреннего туризма в стране

Наименование	Описание
ТУРСТАТ»	Информационная система «ТурСтат» осуществляет статистический анализ туристической деятельности в республике, а также предоставляет данные о туристических потоках в различных разрезах.
Информационная система «e-Qonaq»	Информационная система предназначена для сбора и учета туристического потока, а также миграционного контроля. Система разработана Министерством культуры и спорта при содействии Министерства внутренних дел Республики Казахстан.
Национальный туристский портал «Kazakhstan.travel»	Информационный ресурс с объектами туристического показа, включая сведения о предложениях, гидах, рекреационных объектах и др.
Автоматизированная информационная система управления проектами «ViewProject»	Информационный ресурс с объектами туристического показа, включая сведения о предложениях, гидах, рекреационных объектах и др.
Информационная система «Tourstat.kz	Значимый источник статистических данных в туристской сфере, а также современных инструментов визуализации массивов информации.
Онлайн-платформа «Туризм онлайн»	Эта онлайн-платформа предназначена для развития туристской экосистемы, объединяющей участников рынка с помощью единой коммуникационной платформы. Площадка обеспечивает доступ к туристической информации, а также позволяет в режиме реального времени обмениваться важными данными и взаимодействовать с заинтересованными сторонами.
Примечание: составлено на основе источника [9]	

Туризм на сегодняшний день считается рентабельным видом бизнеса во всем мире. В связи с этим повышение конкурентоспособности и эффективного управления туристской сферой Казахстана становится одной из приоритетных и значимых задач развития экономики и регионов. В целом государственная политика развития туризма направлена на разработку и внедрение специализированных стандартов качества, формирование общей маркетинговой стратегии, обеспечение качественной инфраструктуры и высокого уровня обслуживания в соответствии с мировыми стандартами. Кроме того, необходимо развитие и внедрение новых видов туристских услуг, включая культурный, спортивный, медицинский, образовательный, экологический, этнографический, сельский и другие виды туризма.

В рамках научно-технических инноваций целесообразно развивать новые формы материально-технического обеспечения туристской сферы с применением IT-технологий, внедрять цифровые решения в систему бронирования гостиниц и авиабилетов, использовать инновационные технологии для обеспечения безопасности туристских маршрутов, а также повышения мобильности и безопасности транспортного сопровождения [10].

Используя международный опыт, современные технологии и активно развивая цифровизацию экономики, Казахстан сможет успешно конкурировать с ведущими странами мира в сфере туризма, продвигая национальный туристский продукт на международных рынках под единым туристским брендом.

Результаты и их обсуждение

Министр цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности Жаслан Мадиев сообщил, что в рамках цифровой трансформации проведён реинжиниринг 47 бизнес-процессов. «Для решения проблем Министерство туризма и спорта разрабатывает цифровую платформу. Именно она автоматизирует процессы и уменьшит влияние человеческого фактора при принятии решений. Кроме того, будет создан единый цифровой госреестр туроператоров. Он позволит гражданам проверять законность услуг перед покупкой», — сообщил Жаслан Мадиев [11].

Наряду с цифровой трансформацией реализуется процесс формирования соответствующей инфраструктуры. В связи с этим, как отметил министр, в рамках выполнения поручения Президента в трёх основных туристических регионах страны проводится комплексная работа по развитию цифровой инфраструктуры.

Мероприятия включают расширение покрытия мобильной связью и интернетом, установку новых точек Wi-Fi, строительство антенно-мачтовых сооружений и подключение к оптоволоконным сетям. В Алматинской области курорт Шымбулак обеспечен высокоскоростным интернетом и дополнительными точками Wi-Fi, включая Медеу. До 2029 года запланировано развитие сетей связи в Каскеленском и Тургеньском районах. В Актау в 2024 году установлено 76 базовых станций 4G, модернизировано 67. Планируется обеспечить покрытие 5G до 60% к концу 2025 года. В Щучинско-Боровской курортной зоне создаются антенно-мачтовые сооружения и точки Wi-Fi в гостиницах и туристических зонах Бурабая и Щучинска.

Для улучшения качества мобильной связи в популярных туристических местах Министерство цифрового развития прорабатывает вопрос расширения лицензионных обязательств операторов связи [12].

В рамках трёх панельных дискуссий обсуждались ключевые задачи цифровизации туристической сферы и перспективы развития инноваций: задачи цифровизации в индустрии туризма (TravelTech), роль цифровых государственных услуг в развитии туризма (GovTech), цифровые технологии для индустрии гостеприимства (HotelTech). Особое внимание участники уделили улучшению клиентского опыта с помощью IT-решений и новым возможностям для представителей туристического бизнеса.

Важным событием форума стала презентация мобильного приложения для бронирования жилья в Казахстане — PanaApp. Уникальность сервиса заключается в интеграции биометрической идентификации, CRM-системы управления объектами размещения и технологии Key-Free. Приложение включает интеллектуальные механизмы фильтрации и блокировки подозрительных бронирований с высокой вероятностью мошенничества или нарушений безопасности [13].

Электронные сервисы играют важную роль в процессе цифровизации туризма, способствуя улучшению взаимодействия между путешественниками, бизнесом и государственными структурами. Важным компонентом является система миграционного учета eQonaq, внедрённая в 2021 году. Данная система предназначена для автоматизации регистрации иностранных и внутренних туристов, а также прогнозирования туристических потоков в режиме реального времени.

В 2024 году посредством системы eQonaq было зафиксировано более 2,2 млн путешественников. Это позволило стране более точно анализировать динамику туризма, выявлять сезонные колебания и оперативно реагировать на изменения. Использование цифрового учета позволяет снизить влияние человеческого фактора и бюрократические издержки, а также повысить уровень безопасности за счёт прозрачного контроля перемещений.

Дополнительным цифровым инструментом стала система электронных виз. Проект Neo Nomad Visa ориентирован на цифровых кочевников (digital nomads) и представляет собой полностью онлайн-решение для получения разрешения на пребывание и работу в

Казахстане. Данная инициатива направлена на привлечение высококвалифицированных специалистов и фрилансеров со всего мира [14].

Важным направлением развития стал сервис Tax-Free, реализуемый в крупных городах: Астане, Алматы, Шымкенте и Туркестане. Электронная система возврата налога на добавленную стоимость стимулирует шопинг-туризм и повышает общую привлекательность Казахстана как туристического направления.

Современный турист требует оперативной, надёжной и удобной информации, что делает цифровые платформы и мобильные приложения важными каналами коммуникации и обслуживания. В Казахстане одним из ключевых цифровых решений является официальный туристический портал Kazakhstan.travel. Сайт доступен на восьми языках, содержит актуальную информацию о достопримечательностях, маршрутах, событиях и бронированиях, а также предоставляет функции виртуальных туров.

На портале также размещён государственный реестр аккредитованных гидов, туроператоров и гостиниц, что обеспечивает прозрачность и безопасность пользователей. Интеграция с картографическими сервисами позволяет туристам планировать маршруты, выбирать транспорт и получать рекомендации по локациям.

Перспективным проектом является создание мобильного супераппа TravelStan, который объединит функции бронирования билетов, гостиниц, заказа автомобилей, экскурсий и других туристических услуг. Планируется внедрение искусственного интеллекта для персонализации пользовательского опыта и маршрутов [15].

QR-коды, размещаемые в аэропортах, гостиницах, музеях и общественном транспорте, позволяют туристам мгновенно получать доступ к цифровым сервисам, отзывам и рейтингам объектов. Это упрощает проверку легальности услуг и повышает доверие со стороны иностранных и местных туристов.

Развитие TravelTech — одного из наиболее быстрорастущих секторов мировой цифровой экономики — активно продолжается и в Казахстане. Основной платформой поддержки стартапов является международный технопарк Astana Hub, в рамках которого реализуются акселерационные программы, а также предоставляется грантовое и венчурное финансирование.

К 2024 году совокупная выручка туристических стартапов, зарегистрированных в Astana Hub, превысила 8 млрд тенге. Данные проекты включают такие направления, как виртуальные туры (VR-технологии), цифровые платформы бронирования, системы управления туристическим бизнесом (CRM), автоматизированные системы отзывов и онлайн-гиды. В рамках форумов «Цифровой туризм 2025» и Digital Kazakhstan были представлены более 30 решений, среди которых:

- сервисы бронирования и маршрутизации;
- интеллектуальные помощники и чат-боты для туристов;
- платформы для гидов с цифровыми бейджами;
- туристические маркетплейсы с рейтингами и отзывами [16].

Формируется инфраструктура поддержки: стартапы получают доступ к облачным решениям, консультациям, менторству и инвесторам. Государство предоставляет налоговые льготы и гранты, что стимулирует развитие цифровой экосистемы в туристической отрасли.

Инновации играют ключевую роль в формировании современного туристического продукта. Казахстан делает акцент на внедрении передовых технологий, таких как виртуальная и дополненная реальность (VR/AR), искусственный интеллект (AI), интернет вещей (IoT) и технологии больших данных (Big Data).

Виртуальные туры (VR) уже реализованы в ряде музеев и достопримечательностей Алматы, Астаны и туристических зон. Они позволяют потенциальным туристам заранее ознакомиться с локациями, планировать маршруты и повышают вовлечённость.

Искусственный интеллект используется в приложениях для персонализации услуг: анализируя предпочтения пользователей, ИИ формирует индивидуальные маршруты,

подбор отелей и развлечений. Big Data применяется для моделирования сезонности, анализа демографического профиля туристов и оптимизации маркетинговых кампаний [17].

IoT-направление проявляется во внедрении «умных» датчиков, навигационных систем, цифровых табло и систем мониторинга туристических объектов. Это повышает безопасность, доступность информации и управление потоками туристов.

Таким образом, современные технологии не только повышают качество сервиса, но и служат основой устойчивого развития туристической отрасли в цифровую эпоху.

Заключение

Несмотря на интенсивное развитие цифровых инициатив, в процессе цифровизации туристической сферы Казахстана существует ряд проблем. Одной из основных является нехватка квалифицированных специалистов, способных разрабатывать и поддерживать цифровые сервисы, особенно в регионах.

Кроме того, наблюдается фрагментарность цифровой экосистемы: большое количество сервисов функционируют отдельно друг от друга, без общей интеграции и стандартизации. Это создаёт неудобства для пользователей и снижает эффективность цифровых решений.

Существуют также проблемы, связанные с доступом к данным, особенно у частных операторов связи. Недостаток статистических данных и слабый межведомственный обмен усложняют аналитическую и прогнозную работу.

На законодательном уровне требуется более чёткое регулирование в сфере защиты персональных данных, цифровой идентификации туристов и электронных платежей, что требует дальнейших реформ.

С учётом современных достижений и глобальных трендов развитие цифрового туризма в Казахстане обладает значительным потенциалом. Краткосрочные и долгосрочные перспективы включают глубокую интеграцию всех цифровых решений в единую туристическую экосистему, управляемую на основе государственно-частного партнёрства.

Планируется внедрение:

- государственной цифровой платформы для туристов с персонализированными маршрутами на основе AI;
- полной цифровой трансформации миграционного учёта и разрешительных сервисов;
- «умных» туристических кластеров с IoT-инфраструктурой (передвижение, безопасность, транспорт);
- AR/VR-решений с виртуальной реконструкцией исторических памятников;
- облачных платформ для сбора и анализа туристической аналитики (Big Data).

Кроме того, предполагается развитие цифровой дипломатии и маркетинга — продвижение Казахстана как цифрового туристического бренда на международных онлайн-платформах (TripAdvisor, Booking, Google Travel и др.).

Эффективная реализация указанных направлений позволит Казахстану войти в число лидеров среди стран Центральной Азии в сфере цифрового туризма.

Научная новизна статьи заключается в комплексном анализе современного состояния, тенденций и перспектив цифровизации туристической сферы Республики Казахстан. В результате исследования были систематизированы основные цифровые инициативы, определены их достижения, выявлены существующие проблемы и предложены направления дальнейшего развития.

Проведена структуризация цифровых элементов казахстанской туристической экосистемы, включая платформы, сервисы, технологии и нормативно-правовую базу.

Подтверждена необходимость интеграции разрозненных цифровых решений в единую государственную экосистему туризма.

Уточнены и систематизированы ключевые барьеры цифровизации, что может стать основой для формирования государственной политики в сфере кадрового и технологического обеспечения.

Обоснована значимость внедрения инновационных технологий (VR, AI, Big Data, IoT) как инструмента повышения конкурентоспособности туризма на глобальном уровне.

Определены практические направления для государственных и частных структур по эффективному внедрению цифровых решений в туристическую отрасль.

Таким образом, представленное исследование вносит вклад в развитие научного дискурса по цифровой трансформации туризма и может служить теоретической и практической основой для дальнейших научных и управленческих решений в данной сфере.

Список литературы

1. Цифровизация туризма: В Казахстане внедряют новые решения для отрасли и развивают инфраструктуру <https://primeminister.kz/ru/news/tsifrovizatsiya-turizma-v-kazahstane-vnedryayut-novye-resheniya-dlya-otrasli-i-razvivayut-infrastrukturu-29902> (доступно 08.04.2025.)
2. Игнатъева, И. Ф. Организация туристской деятельности: учебник для вузов. – 3-е изд., перераб. и доп. – Москва: Издательство Юрайт, 2024. – 405 с.
3. Гатаулина С.Ю. Туризм как объект научного исследования // В сборнике: Наука сегодня сборник научных трудов по материалам VII международной научно-практической конференции: в 4 частях. Научный центр «Диспут», 2019. № 4. - С. 37-39.
4. «Цифровой туризм в Казахстане – 2025»: представлены лучшие IT-решения - Optimism.kz - Истории успеха <https://optimism.kz/2025/04/22/czifrovoj-turizm-v-kazahstane-2025-predstavleny-luchshie-it-resheniya/?ysclid=mcbvflwotj719480222> (доступно 22.04.2025.)
5. Как будет развиваться туристическая отрасль Казахстана <https://www.np.kz/news/sreda-obitaniya/turizm/shou-czifrovoj-kontent-i-dovolnyj-puteshestvennik> (доступно 23.04.2025.)
6. Шымкент запускает новую систему для туристов <https://www.inform.kz/ru/shimkent-zapuskaet-novuyu-sistemu-dlya-turistov-57c96b?ysclid=mcbvj98ab3852035372> (доступно 26.03.2025.)
7. Александрова А. Ю. Туризм и культурное наследие//Межвузовский сборник научных трудов/под редакцией: Д. Е. Луконина, Т. В. Черевичко. Саратов: Изд-во Саратовского университета, 2018. С. 10 -18.
8. Казахстан объединит туристскую отрасль в единую цифровую экосистему <https://sozmedia.kz/74068/> (доступно 22.04.2025.)
9. Цифровой туризм – 2025: как IT-решения изменят отдых по-казахски <https://kyzylorda.atameken.kz/ru/news/54357-cifrovoj-turizm--0-kazahstan-ob-edinit-otrasl-v-edinuyu-ekosistemu> (доступно 23.04.2025.)
10. Емелин, С. В. Организация туроператорских услуг: учебное пособие для вузов / С. В. Емелин. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: Издательство Юрайт, 2024. – 517 с.
11. Олжас Бектенов поручил создать единую цифровую экосистему туризма с интеграцией генеральных планов курортных зон и природных парков <https://primeminister.kz/ru/news/olzhas-bektenov-poruchil-sozdat-edinuyu-tsifrovuyu-ekosistemu-turizma-s-integratsiey-generalnykh-planov-kurortnykh-zon-i-prirodnykh-parkov-29900> (доступно 08.04.2025.)
12. Единую цифровую экосистему туризма создадут в РК <https://www.checkpoint.kz/publication?id=5238> (доступно 08.04.2025.)
13. Андреева А.Ю. Новые технологии интенсивного развития туристической индустрии. -М.: ЮРГУ, 2019. - С. 15.
14. Овчаров, А. О. Экономика туризма: учебное пособие. – Москва: ИНФРА-М, 2021. – 253 с.

15. Скобкин, С. С. Стратегический менеджмент в индустрии гостеприимства и туризма: учебник для среднего профессионального образования. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва: Издательство Юрайт, 2021. – 442 с.
16. Цифровые платформы вытесняют турагентства – депутат требует вмешательства <https://www.zakon.kz/turizm/6482089-tsifrovye-platformy-vytesnyayut-turagentstva--deputat-trebuuet-vmeshatelstva.html> (доступно 25.06.2025.)
17. Шпилько С.П. Классификация видов туризма: от теории к практике // Вестник Национальной академии туризма. 2019. № 1. - С. 9-15.

Р. Н. Зулпыхар*, М.У.Бейсенова, А. Е. Есенова
магистрант, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
э. ғ. д., профессор, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
э. ғ. к., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
*Корреспондент авторы: tokitai@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ТУРИСТІК САЛАНЫ ЦИФРЛАНДЫРУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Түйін

Мақалада Қазақстанда туризмнің қалыптасуына айтарлықтай әсер ететін Цифрлық өнімдер ұсынылған, олардың ішінде туристік-ақпараттық порталдар, мемлекетте ішкі туризмді қалыптастыруға бағытталған қаржы экожүйелерінің өнімдері бөлінген. Мақаланың мақсаты Қазақстанның туристік саласын цифрландырудың ағымдағы деңгейі мен мүмкіндіктерін зерделеу, цифрлық трансформация жолындағы негізгі тенденциялар мен кедергілерді белгілеу, сондай-ақ цифрлық туристік экожүйені одан әрі қалыптастыруға сәйкес ұсыныстарды дәлелдеу болып саналады. Мақалада қазіргі жағдайда туристік өнеркәсіпті қалыптастырудың айрықша белгілерін бірыңғай зерделеу нәтижелері келтірілген, салалық стратегиялық құндылықтардың жиынтық шамасы айқындалған және Қазақстан Республикасында туристік дестинацияларды ілгерілету тұжырымдамасында қолданылатын Цифрлық өнімдер бағаланған. Ішкі және көші-қон туризмін қалыптастыруды ынталандыруды ескере отырып, саяхатшылар ағынын жол берілетін қайта бағдарлау міндеттері цифрлық технологияларды қарқынды енгізудің және туристік дестинацияларды ақпараттық ұсыну тұжырымдамасын жақсартудың болмауында іске асырылмайды. Жұмыста жылжыту құралдары ретінде сандық құралдар мен қызметтерді пайдалануды кеңейту қажеттілігі негізделген.

Кілттік сөздер: цифрландыру, туризм, цифрлық платформа, цифрлық өнім, цифрлық технологиялар, цифрлық контент.

R.N. Zulpikhar*, M.U.Beisenova, A.E.Yessenova
Master's student, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan
Doctor of Economics, Professor, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan
Candidate of Economics , Associate Professor, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

*Corresponding author's: tokitai@mail.ru

PROSPECTS OF DIGITALIZATION OF THE TOURISM INDUSTRY IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

The article presents digital products that have a significant impact on the formation of tourism in Kazakhstan, among which are identified tourist information portals, products of financial ecosystems aimed at the formation of domestic tourism in the state. The purpose of the article is to study the current level and possibilities of digitalization of the tourism sector in Kazakhstan, to identify the main trends and obstacles in the path of digital transformation, and also to argue proposals for the subsequent formation of a digital tourism ecosystem. The article presents the results of a unified study of the distinctive features of the formation of the tourism industry in the current circumstances, highlights the cumulative value of industry

strategic values and evaluates digital products used in the concept of promoting tourist destinations in the Republic of Kazakhstan. The tasks of acceptable reorientation of travelers' flows, taking into account the stimulation of the formation of domestic and immigration tourism, are not feasible in the absence of intensive introduction of digital technologies and improvement of the concept of informative provision of tourist destinations. The need to expand the use of digital tools and services is justified as tools for work promotion.

Keywords: digitalization, tourism, digital platform, digital product, digital technologies, digital content.

Information about the author responsible for contacts:

R.N. Zulpikhar, tokitai@mail.ru

Қатынасхаттар үшін жауапты автор туралы ақпарат:

Р. Н. Зулпыхар, tokitai@mail.ru

Информация об авторе, ответственном за сообщения:

Р. Н. Зулпыхар, tokitai@mail.ru

**ЗАҢ ҒЫЛЫМДАРЫ
ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ
JURIDICAL SCIENCES**

УДК 340

Е.П.Бекмуратов, А.К.Кукеев*

к.ю.н., ЮКУ им. М. Ауэзова. Шымкент, Казахстан,

юрист, ТОО "ДСК". Шымкент, Казахстан

*Автор для корреспонденции: askar_kukeyev@mail.ru

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА
ПРАВОНАРУШЕНИЯ В СТРОИТЕЛЬНОЙ СФЕРЕ**

Аннотация

Статья посвящена исследованию нормативно-правовых основ ответственности за правонарушения в строительной отрасли Республики Казахстан, в частности, анализа основных актов, регулирующих правовые последствия за нарушение норм и стандартов строительства. Отмечено, что строительство является важной составляющей инфраструктурного развития и экономического прогресса страны, но этот сектор не лишен нарушений, которые могут причинить вред как финансовым интересам, так и безопасности жизни и здоровья людей. В статье проанализированы особенности действующих механизмов контроля, которые определяют ответственность за нарушения в сфере строительства, и сделан акцент на необходимости усовершенствования правовой системы для предотвращения нарушений в отрасли. Отмечено, что государственные строительные нормы определяют технические требования к безопасности и качеству работ, а также их экологичность и энергоэффективность. В заключении отмечено, что для обеспечения надлежащего уровня безопасности в строительной отрасли необходимо усовершенствовать нормативно-правовую базу, в частности, усилить контроль за выполнением строительных норм и увеличить ответственность за нарушения в отрасли.

Ключевые слова: строительство, правонарушения, нормативно правовые акты, контроль, строительные стандарты, проектирование, благоустройство.

Введение

Строительство представляет собой одну из важнейших отраслей экономики, способствующую развитию инфраструктуры и созданию комфортных и безопасных условий для жизни общества. Однако, к сожалению, в этой сфере часто встречаются нарушения законодательства, что может создать значительные риски как для граждан, так и для государства. Актуальность этой темы обусловлена необходимостью обеспечения эффективного контроля и ответственности за соблюдение установленных норм и правил. Недостаточная эффективность правовых механизмов и слабость надзорных органов в данной области часто приводят к правонарушениям, которые негативно сказываются на качестве строительства и безопасности объектов.

В настоящее время состояние строительной отрасли в Республике Казахстан характеризуется сложностью и высокой стоимостью процессов для заказчиков, что обусловлено сложным правовым регулированием, которое предусматривает значительное количество разрешительных процедур и законодательных ограничений. В этой связи возникает настоятельная потребность в разработке и реализации эффективных мер, направленных на обеспечение неукоснительного соблюдения общеобязательных норм в этой важной социально-экономической сфере. В то же время современные процессы создания государства в Республике Казахстан демонстрируют недостаточное внимание к интересам граждан со стороны органов власти. Проблема заключается не только в слабом влиянии государственных органов на формирование управленческих решений в сфере строительства, но и в общей неэффективности их влияния на ситуацию в стране. Для преодоления этих вызовов государственная политика в строительной отрасли должна стать

четко структурированной и действенной, а управленческие решения оперативными и максимально результативными.

Предлагает рассматривать административную ответственность в сфере строительства как применение мер административно-правового воздействия, таких как предупреждение, штраф, лишение специального права и т.п., к физическим и юридическим лицам, совершившим правонарушения в этой области. Реализация указанных мер должна происходить в рамках правоотношений, возникающих в момент совершения административного правонарушения в сфере градостроительной деятельности. Из исследований ученой, субъектами административно-процессуальных отношений лицо, нарушившее нормы законодательства, и компетентный орган, уполномоченный осуществлять юрисдикционные функции в сфере строительства [1].

В то же время исследуя вопросы административной ответственности за правонарушения в сфере строительства, акцентирует внимание на том, что такая ответственность наступает в случаях: несоблюдения стандартов, норм и правил при проектировании и выполнении строительных работ; нарушение законодательных требований по планированию и застройке территорий; осуществление самопроизвольного строительства зданий или сооружений; нарушение установленного порядка получения разрешительной документации в сфере строительства, а также несоблюдение правил представления таких разрешительных документов [2].

В то же время ответственность в сфере строительства выходит за пределы нарушения исключительно административного законодательства и может наступать также за несоблюдение норм других отраслей законодательства, частично регулирующих строительную деятельность. Это зависит от статуса объектов, вида работ и особенностей конкретных субъектов. В связи с этим все участники строительной деятельности должны учитывать эти аспекты и соблюдать законодательные требования, стандарты и правила, обеспечивая своевременное выполнение строительных работ и соответствующих действий, избежав при этом дополнительных затрат.

Строительство является важной составляющей инфраструктурного развития и экономического прогресса каждого государства. Однако процессы, сопровождающие осуществление строительных работ, нередко сталкиваются с многочисленными правонарушениями, которые могут оказать существенное влияние на эффективность и безопасность этой отрасли. Несовершенство нормативно-правовых актов и организационных механизмов, регулирующих строительную деятельность, влечет за собой наличие пробелов в контроле за исполнением норм и стандартов. Это ведет к нарушениям, угрожающим не только финансовым интересам, но и непосредственно жизни и здоровью людей. В этой связи встает вопрос усовершенствования системы правовой ответственности за нарушение в строительстве.

В Республике Казахстан ответственность за правонарушения в сфере строительства регулируется рядом нормативно правовых актов, определяющих основы правового регулирования строительства, а также механизмы контроля и ответственности. Эти нормативные документы охватывают различные аспекты деятельности, начиная от проектирования и планирования до выполнения работ и ввода объектов в эксплуатацию. Они включают не только общие положения о соблюдении стандартов и норм, но и конкретные санкции за нарушения, обеспечивающие правовой порядок и безопасность в строительстве.

Так, Кодекс Республики Казахстан «Об административных правонарушениях» (КоАП) [3] играет ключевую роль в регулировании ответственности за нарушения в сфере строительства, устанавливая четкие нормы для привлечения к административной ответственности. В частности, он определяет санкции за нарушение строительных норм, стандартов и правил, а также за невыполнение требований разрешительных процедур. КоАП предусматривает разные виды наказаний, включая штрафы, предупреждение и временное лишение прав на выполнение строительных работ. Кроме того, он устанавливает

механизмы контроля за соблюдением требований на всех этапах строительной деятельности.

В частности, статья 313 «Нарушение требований утвержденных строительных норм и проектных документов при производстве строительно-монтажных и ремонтно-восстановительных работ, за исключением требований, установленных техническими регламентами» КоАП определяет административную ответственность за нарушение установленных требований в процессе нового строительства, реконструкции, реставрации или капитального ремонта объектов и сооружений. Это включает в себя нарушение строительных норм, стандартов, проектных решений, а также выполнение работ без надлежащего уведомления или без соответствующих разрешений. А именно, в случае повторных нарушений в течение года, предусмотрено наложение штрафов влечет штраф на должностных лиц в размере сорока, на субъектов малого предпринимательства – в размере двухсот, на субъектов среднего предпринимательства – в размере четырехсот, на субъектов крупного предпринимательства – в размере семисот месячных расчетных показателей, с приостановлением действия лицензии. Кроме того, предусмотрены штрафы за выполнение подготовительных работ без предоставления обязательного уведомления, а также за недостоверные данные в сообщениях о начале строительных работ. Отдельно регулируется вопрос эксплуатации объектов, не принятых в эксплуатацию, и непредоставление информации о передаче прав на строительство или смену подрядчиков, что также подлежит административным санкциям.

Уголовный кодекс РК [4] содержит положения, определяющие ответственность за нарушение законодательства в сфере строительства, что может привести к уголовным санкциям. В частности, статьи, касающиеся несоблюдения требований строительных норм и стандартов, предусматривают серьезные последствия, включая штрафы, арест или лишение свободы для лиц, чья деятельность приводит к большому материальному ущербу или угрозе жизни и здоровью граждан. Уголовная ответственность также охватывает случаи, когда нарушения строительных норм сопровождаются фальсификацией документов или использованием некачественных строительных материалов, что может повлечь за собой разрушение объектов или аварийные ситуации. Согласно УК РК, за нарушение норм строительства, повлекших катастрофические последствия, виновные лица могут быть приговорены к значительным срокам заключения. В случаях, когда нарушение норм строительства не приводит к тяжелым последствиям, применяются менее суровые наказания, такие как штрафы или ограничение свободы. УК РК также предусматривает ответственность за халатность при выполнении строительных работ, когда такая невнимательность приводит к серьезным последствиям для общества или окружающей среды.

Так, Статья 279 «Нарушение правил или требований нормативов в сфере архитектурной, градостроительной и строительной деятельности» УК РК определяет ответственность за нарушение правил, касающихся безопасного использования промышленной продукции и эксплуатации зданий и сооружений. В частности, речь идет о нарушениях, допущенных на этапах разработки, конструирования, изготовления или хранения продукции, а также при проектировании или строительстве, которые могут привести к угрозе гибели людей, наступлению других тяжких последствий или причинению вреда здоровью потерпевших. Ответственность возлагается на лицо, обязанное соблюдать эти правила, и совершение таких правонарушений имеет уголовные последствия.

Закон РК «Об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности в Республике Казахстан» [5] устанавливает основные принципы и требования для организации градостроительного процесса и определяет ответственность за нарушения в этой сфере. Он включает вопросы планирования, проектирования, строительства, реконструкции, реставрации и эксплуатации зданий и сооружений, а также регулирует вопросы предоставления разрешений на строительство и ввод объектов в эксплуатацию. Закон предусматривает меры по обеспечению безопасности, экологической совместимости

и сохранению культурного наследия в процессе строительства. В контексте ответственности за правонарушения в сфере строительства закон определяет административные и уголовные санкции за нарушение градостроительных норм и стандартов. В частности, ответственность может последовать за незаконное строительство без необходимых разрешений, нарушение требований проектирования и безопасной эксплуатации объектов. Закон также вводит механизмы контроля соблюдения требований градостроительного законодательства на всех этапах строительства. Таким образом, он обеспечивает правовую основу для регулирования и мониторинга градостроительной деятельности, способствуя соблюдению установленных норм и стандартов в строительной сфере.

Закон определяет меры ответственности за несоблюдение градостроительных норм и правил. Он охватывает все этапы - от проектирования до эксплуатации объектов. Особое внимание уделяется незаконному строительству без необходимых разрешений, а также нарушениям правил безопасности строительных работ и несоблюдению требований к проектированию и использованию земельных участков. Закон устанавливает штрафы и другие санкции как для физических, так и для юридических лиц, нарушающих строительные нормы. Он также предлагает механизмы для выявления таких нарушений и применения соответствующих мер на всех этапах градостроительной деятельности. Принятие этого закона способствует созданию более прозрачной и безопасной практики строительства, что, в свою очередь, обеспечивает защиту прав граждан и окружающей среды.

Ключевым документом, определяющим ответственность в области строительства, является Трудовой кодекс Республики Казахстан [6]. Этот правовой акт устанавливает правовые, организационные и социальные основы охраны труда в Казахстане, в том числе в сфере строительства. Он включает требования к безопасности на строительных площадках, ответственность за нарушение норм и стандартов охраны труда, а также механизмы контроля за их соблюдением. Кодекс обязывает работодателей создавать безопасные условия труда для своих работников, включая использование необходимых средств индивидуальной и коллективной защиты. В случае нарушения этих требований предусмотрена ответственность, способствующая предотвращению несчастных случаев и травм на строительных площадках. За невыполнение требований охраны труда могут быть наложены штрафы, деятельность предприятия может быть приостановлена или привлечена к ответственности. Кроме того, закон предоставляет органам государственного контроля право проводить проверки и принимать соответствующие меры в случае выявления нарушений. Применять санкции к нарушителям. Ответственность за несоблюдение правил охраны труда в строительстве распространяется не только на работодателей, но и на тех, кто непосредственно выполняет работы без соблюдения требований безопасности.

Закон РК «О гражданской защите» [7] является важным нормативно-правовым актом, регулирующим обеспечение безопасности и защиты жизни и здоровья граждан при выполнении строительных работ. Он определяет требования по защите объектов от чрезвычайных ситуаций, таких как аварии, катастрофы и стихийные бедствия, которые могут возникнуть во время строительства. В контексте ответственности за правонарушения в сфере строительства кодекс регламентирует обязанности лиц, ответственных за организацию безопасности, а также санкции за нарушение требований гражданской защиты на строительных объектах. Нарушение этих требований может привести к ответственности. Кодекс также устанавливает механизмы контроля и надзора за соблюдением норм гражданской защиты в процессе строительства.

Обсуждение

Следует отметить и то, что государственные строительные нормы обязательны для применения в процессе проектирования, строительства и эксплуатации зданий и сооружений. Они определяют технические требования к безопасности, качеству, экологичности и энергоэффективности зданий, а также к организации работ на

строительных площадках. В контексте ответственности за правонарушение в сфере строительства, невыполнение требований государственных строительных норм может привести к ответственности для лиц, ответственных за нарушение правил проектирования или строительства. Соблюдение норм необходимо для обеспечения безопасности жизни и здоровья граждан, а также для защиты имущества. В случае нарушений государственных строительных норм принимаются соответствующие санкции, включая штрафы и другие правовые меры.

В соответствии с Законом РК «Об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности в Республике Казахстан» архитектурно-строительный контроль и надзор осуществляется в форме проверки и профилактического контроля и надзора. Порядок определяет процедуры проверок, инспекционных мероприятий и оформление актов проверок строительных объектов. Он также определяет обязанности органов, осуществляющих контроль, а также правовой статус лиц, нарушающих требования строительных норм и стандартов. Ответственность за нарушение в сфере строительства, в частности, за отсутствие разрешений, нарушение проектной документации или эксплуатации, является основой для наложения штрафов или административных санкций. Порядок также включает контроль над наличием необходимых документов для строительных работ и их соответствие законодательным требованиям. Важным аспектом является ответственность хозяйствующих субъектов за несанкционированные изменения в проектной документации или без соблюдения норм безопасности. Благодаря этому порядку обеспечивается высокий уровень регулирования и контроля выполнения строительных работ. Порядок устанавливает четкие требования к формам типовых документов, таких как акты, справки, предписание и решения, используемые органами контроля для оформления результатов проверок. Эти документы являются основой наложения ответственности на субъектов хозяйствования за нарушения, касающиеся проектной документации, строительных норм и стандартов. Порядок также определяет правовые последствия для лиц, нарушающих требования по проведению строительных работ, в частности, штрафы и другие административные санкции. Надзор производится на всех этапах строительства: от подготовительных работ до ввода объекта в эксплуатацию. Важным аспектом является выявление и устранение нарушений на ранних этапах строительства, что позволяет избежать серьезных негативных последствий безопасности и качества строительных объектов.

Выводы

Итак, заметим, что нормативно-правовые основы ответственности в сфере строительства в Республике Казахстан охватывают разнообразные документы, регулирующие безопасность, стандарты и нормы на всех этапах строительного процесса. Ответственность за нарушение в строительстве регулируется как административными, так и уголовными санкциями, обеспечивающими эффективный контроль за выполнением строительных работ. КоАП РК определяет административную ответственность за нарушение строительных норм и стандартов, а УК РК предусматривает уголовные санкции за нарушения, повлекшие значительный материальный ущерб или угрозу жизни людей. Важными документами также Законом РК «Об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности в Республике Казахстан», регулирующий ответственность за нарушение градостроительных норм, и Трудовой кодекс Республики Казахстан, обязывающий работодателей обеспечить безопасные условия труда на строительных площадках. Закон РК «О гражданской защите» регламентирует меры по обеспечению безопасности граждан во время строительства и отвечает за организацию защиты от чрезвычайных ситуаций. В целом система правовой ответственности в строительстве направлена на предотвращение нарушений, обеспечение безопасности и соблюдение стандартов, обеспечивающих высокий уровень защиты интересов граждан и государства.

Перспективы последующих исследований сосредотачиваются на анализе международных документов, регулирующих сферу строительства, и их адаптации и внедрении в Республике Казахстан с учетом национальных условий и потребностей.

Список литературы

1. Зубков А.С. К вопросу о системном характере деятельности органов публичной власти, применяющих меры административного принуждения в области строительства// Правовая политика и правовая жизнь. 2023. -№4. -С.357-364.
2. Научно-практический комментарий к Кодексу Республики Казахстан об административных правонарушениях (постатейный). Доступно на: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35522291 (дата обращения: 11.03.2025).
3. Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 235-V ЗРК «Об административных правонарушениях». Доступно на: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235> (дата обращения: 20.03.2025).
4. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК. Доступно на: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (дата обращения: 20.03.2025).
5. Закон Республики Казахстан от 16 июля 2001 года № 242 «Об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности в Республике Казахстан». Доступно на: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z010000242> (дата обращения: 25.03.2025).
6. Трудовой кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V. – Доступно на: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235> (дата обращения: 25.03.2025).
7. Закон Республики Казахстан от 11 апреля 2014 года №188-V «О гражданской защите». Доступно на: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000435> (дата обращения: 26.03.2025).

Е.П.Бекмуратов, А.К. Кукеев*

з.ғ.к., ЮКУ. М. Әуезов. Шымкент, Қазақстан
заңгер, "ДСК" ЖШС. Шымкент, Қазақстан

*Корреспондент авторы: askar_kukejev@mail.ru

ҚҰРЫЛЫС САЛАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР ҮШІН ЖАУАПҚЕРШІЛІКТІҢ НОРМАТИВТІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Түйін

Мақала Қазақстан Республикасының құрылыс саласындағы құқық бұзушылықтар үшін жауапкершіліктің нормативтік-құқықтық негіздерін зерттеуге, атап айтқанда, құрылыс нормалары мен стандарттарын бұзғаны үшін құқықтық салдарларды реттейтін негізгі актілерді талдауға арналған. Құрылыс елдің инфрақұрылымдық дамуы мен экономикалық прогресінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылатыны атап өтілді, бірақ бұл сектор қаржылық мүдделерге де, адамдардың өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігіне де зиян келтіруі мүмкін бұзушылықтардан босатылмайды. Мақалада құрылыс саласындағы бұзушылықтар үшін жауапкершілікті анықтайтын қолданыстағы бақылау тетіктерінің ерекшеліктері талданады және саладағы бұзушылықтардың алдын алу үшін құқықтық жүйені жетілдіру қажеттілігіне баса назар аударылады. Мемлекеттік құрылыс нормалары жұмыстың қауіпсіздігі мен сапасына қойылатын техникалық талаптарды, сондай-ақ олардың экологиялық тазалығы мен энергия тиімділігін айқындайтыны атап өтілді. Қорытындыда құрылыс саласындағы қауіпсіздіктің тиісті деңгейін қамтамасыз ету үшін нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру, атап айтқанда, құрылыс нормаларының орындалуын бақылауды күшейту және саладағы бұзушылықтар үшін жауапкершілікті арттыру қажет екендігі атап өтілді.

Кілттік сөздер: құрылыс, құқық бұзушылық, нормативтік құқықтық актілер, бақылау, құрылыс стандарттары, жобалау, абаттандыру.

E. P. Bekmuratov, A. K. Kukeev*
PhD, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan
Lawyer, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan
*Corresponding author's: askar_kukeyev@mail.ru

REGULATORY FRAMEWORK FOR LIABILITY FOR OFFENSES IN THE CONSTRUCTION INDUSTRY

Abstract

The article is devoted to the study of the regulatory and legal bases of liability for offenses in the construction industry of the Republic of Kazakhstan, in particular, the analysis of the main acts regulating the legal consequences for violations of norms and standards of construction. It was noted that construction is an important component of the country's infrastructural development and economic progress, but this sector is not without violations that can harm both financial interests and the safety of human life and health. The article analyzes the features of the existing control mechanisms that determine responsibility for violations in the construction sector, and focuses on the need to improve the legal system to prevent violations in the industry. It is noted that the state building regulations define the technical requirements for safety and quality of work, as well as their environmental friendliness and energy efficiency. In conclusion, it was noted that in order to ensure an appropriate level of safety in the construction industry, it is necessary to improve the regulatory framework, in particular, to strengthen control over the implementation of building regulations and increase responsibility for violations in the industry.

Key words: construction, offense, regulatory legal acts, control, construction standards, Design, Landscaping.

Information about the author responsible for contacts:

A. K. Kukeev, askar_kukeyev@mail.ru

Қатынасхаттар үшін жауапты автор туралы ақпарат:

А.К. Кукеев, askar_kukeyev@mail.ru

Информация об авторе, ответственном за сообщения:

А.К. Кукеев, askar_kukeyev@mail.ru

**МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENT**

**ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ
PEDAGOGICAL SCIENCES AND HUMANITIES**

A.S. Aliyev, A.S. Shvaikovskiy

student, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

candidate of pedagogical sciences, associate professor, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

CHALLENGES AND ERRORS IN TRANSLATING SCIENCE FICTION AND FANTASY GENRES (BASED ON “STAR WARS” FILMS)

3

**L.A.Aminova¹, R.Zh.Saurbayev¹, F.T.Yerekhanova², A.Sh.Zhumasheva¹,
N.R.Omarov³**

¹Master of Pedagogical Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan

¹Candidate of Philological Sciences, Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan

²Candidate of Philological Sciences, Acting Associate Professor, Central Asian Innovation University, Shymkent, Kazakhstan

¹Doctor of Philological Sciences, Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan

³Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Margulan Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan

³Candidate of Philological Sciences, Professor, Margulan Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan

GENDER REPRESENTATION AS A FORM OF SELF-EXPRESSION IN WOMEN’S LITERATURE

8

А.А. Арынғазиева*, Ж.Б.Телгараева, Г.Қ. Абишева

магистр, аға оқытушы, М.Ауезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

магистр, оқытушы, М.Ауезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан,

магистр, оқытушы, М.Ауезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

КОМПЬЮТЕРЛІК ОЙЫНДАРДАҒЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕН ЕНГЕН ЖАРҒОНДАР

19

O.N. Besimalova, A.S. Shvaikovskiy

student, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

candidate of pedagogical sciences, associate professor, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

ANALYTICAL, LINGUISTIC AND CROSS CULTURAL FACTORS AFFECTING INTERPRETATION AND TRANSLATION FROM ENGLISH INTO RUSSIAN

26

L.S. Bokayeva, A.S. Shvaikovskiy

student, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

candidate of pedagogical sciences, associate professor, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

STRATEGIES FOR OVERCOMING CHALLENGES IN TRANSLATING BRITISH AND AMERICAN HUMOUR AND IDIOMS (BASED ON THE WORKS OF JEROME K. JEROME AND O. HENRY)

31

D.M. Davessov, A.S. Shvaikovskiy

student, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

candidate of pedagogical sciences, associate professor, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

CHALLENGES AND PECULIARITIES OF TRANSLATING LYRICS AS A NEW SUBFIELD OF TRANSLATION STUDIES (BASED ON ENGLISH-LANGUAGE ROCK SONGS)

36

V.D. Doszhanova, A.S. Shvaikovskiy

student, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

candidate of pedagogical sciences, associate professor, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

CHALLENGES IN TRANSLATING EXPRESSIVE MEANS AND STYLISTIC DEVICES (BASED ON THE NOVEL "THE GREAT GATSBY" BY F.SCOTT FITZGERALD)

42

А.Т. Даржигенова, Ә.С. Адиш

магистрант, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

оқытушы, магистр М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

ИНКЛЮЗИВТІК КОМПЕТЕНТТІЛІК – ПЕДАГОГ-ХОРЕОГРАФТЫҢ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУ НЫСАНЫ

47

З.А. Емкулова, В.Ю. Морозова, А.Т. Райымбекова, Н. Б.Бимаханбетова

магистр, старший преподаватель, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

магистр, старший преподаватель, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

магистр, старший преподаватель, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

магистр, старший преподаватель, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ДЛЯ ТРЕХЪЯЗЫЧНОГО ОБУЧЕНИЯ НА ОСНОВЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

52

R.K. Ernazarova, A.S. Shvaikovskiy

student, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

candidate of pedagogical sciences, associate professor, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

MODERN CHALLENGES IN TRANSLATING GENDER-SENSITIVE LANGUAGE

59

В.Ю. Морозова, З.А. Емкулова, А.А. Нурымбетова, Г.С.Ормаханова

магистр, старший преподаватель, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

магистр, старший преподаватель, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

магистр, старший преподаватель, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

магистр, старший преподаватель, ЮКУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ФОРМИРОВАНИИ УНИВЕРСАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

64

М.Ж.Мухамеджанова, Р.Р.Абдрахимова, Г.Р.Дильдебаева

Магистр, аға оқытушы, М.Ауезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

Магистр, аға оқытушы, М.Ауезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

п.ғ.к, доцент М.Ауезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

БИ АНСАМБЛІНДЕГІ ЖАТТЫҚТЫРУШЫ ПЕДАГОГТЫҢ РӨЛІ

69

A.A. Pustovoytova¹, A.S. Shvaikovskiy^{1*}, E.Spektor²

¹student, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

¹candidate of pedagogical sciences, associate professor, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

²teacher, Waldorfschule school, Berdisch Gladbach, Germany

**CHALLENGES AND MODERN METHODS OF TRANSLATING
PHRASEOLOGICAL UNITS IN BLOGS, ONLINE FORUMS, ON-LINE REVIEWS
AND OTHER TEXT TYPES**

75

Ж.У. Сманова, А.Ж. Усенова, А.А. Омар

педагог-зерттеуші, №23 "1 Мамыр" жалпы орта мектебі, Келес ауданы, Түркістан облысы, Қазақстан

аға оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

магистр оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

**ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ ЖАҢА
МҮМКІНДІКТЕР**

79

Ж.У. Сманова*

№ 23 "1 Мамыр" жалпы орта мектебі, Келес ауданы, Түркістан облысы, Қазақстан

**ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕГІ БАСТАУЫШ БІЛІМ: ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢА
ТӘСІЛДЕРІ МЕН ӘДІСТЕРІ**

85

**ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ
ECONOMIC SCIENCES**

М.Т. Арынбеков¹, А.С. Арынбекова²

¹магистр, Академик Ә. Қуатбеков атындағы халықтар достығы университеті, Шымкент, Қазақстан

²магистр, Оңтүстік Қазақстан гуманитарлық- экономикалық колледж , Шымкент, Қазақстан

**ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ СТУДЕНТТЕРДІ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТӘРБИЕЛЕУ
ПРОЦЕСІ**

90

Э.Е.Досмұратова, М.Н. Ирисбекова, С.А.Илашева*

докторант, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент Қазақстан

э.ғ.д., профессор, Ташкент мемлекеттік көлік университеті, Ташкент, Өзбекстан

э.ғ.к., доцент, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент Қазақстан

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АВТОМОБИЛЬ КӨЛІГІНІҢ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖҮК ТАСЫМАЛУЫНЫҢ ДАМУЫНДАҒЫ РӨЛІ**

105

Р.Н. Зұлпыхар*, М.У.Бейсенова, А.Е.Есенова

магистрант, Южно-Казахстанский университет им М. Ауэзова, Шымкент г., Қазақстан

д.э.н., профессор, Южно-Казахстанский университет им М. Ауэзова, Шымкент, Қазақстан

к.э.н., доцент, Южно-Казахстанский университет им М. Ауэзова, Шымкент, Қазақстан
**ПЕРСПЕКТИВЫ ЦИФРОВИЗАЦИИ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ В
РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН**

113

**ЗАҢ ҒЫЛЫМДАРЫ
ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ
JURIDICAL SCIENCES**

Е.П.Бекмуратов, А.К.Кукеев

к.ю.н., ЮКУ им. М. Ауэзова. Шымкент, Казахстан,
юрист, ТОО "ДСК". Шымкент, Казахстан

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА
ПРАВОНАРУШЕНИЯ В СТРОИТЕЛЬНОЙ СФЕРЕ**

126

Ғылыми журнал

2022 жылдың тамызынан бастап жылына 4 рет шығарылады

Жауапты редактор: Назарбек У.Б.

Техникалық редакторлар: Кадырова Д.С.

Меншік иесі: М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті

Журнал Қазақстан Республикасының мәдениет және ақпарат министрлігінде тіркелген № KZ01VPY00044785 (04.10.2021 ж.)

Алғашқы тіркелуі және нөмірі № 2226-ж (13.08.2001 ж.)

12.09.2025 ж. баспаға қол қойылды. Көлемі 8.5 б.т. Тираж 300 дана.
Жазу қағазы. Офсеттік баспа. Тапсырыс № 3940 М. Әуезов атындағы ОҚУ, АҒД
Шымкент қ., Тәуке хан даңғылы, 5, тел: 21-19-82

